

**Era fin des Ordinacions
(Era Querimònia) ena
Val d'Aran e era sua
inclusion ena division
provinciau liberau
(1787-1833)**

Quintí Casals Bergés

Era existència der Institut d'Estudis Aranesi - Acadèmia Aranesa dera Lengua Occitana, e aguesta publicacion, son possibles gràcies ara ajuda de:

Generalitat de Catalonha

Departament de Cultura

Departament de Justícia

Departament de Territori (IDAPA)

Gobierno de España

Ministerio de Ciencia, Innovación y Universidades

Deputacion de Lhèida

Institut d'Estudis Ilerdencs

Baqueira Beret S.A.

Ajuntament de Naut Aran

Ajuntament de Vielha e Mijaran

Ajuntament d'Es Bòrdes

Tolo&Associats

Donacions privades

Era seccion aranesa der Institut d'Estudis Aranesi - Acadèmia Aranesa dera Lengua Occitana ei formada per Jèp de Montoya, Angelina Cases, Ròsa Maria Salgueiro, Miquèu Segalàs, Elvira Riu, Lourdes España, Jusèp Loís Sans, Bernat Arrous e Ramon Sistac. Formen era seccion estandard Joan Salas Lostau, Patrici Pojada, Jacme Taupiac, Florian Vernet, Felip Carbona, Claudi Balaguer, Franc Bardou e Myriam Bras.

Era Societat Filiu d'Istòria, Patrimòni e Identitat der Institut d'Estudis Aranesi - Acadèmia Aranesa dera Lengua Occitana ei formada per Thaïs Rodés, Álvaro Aunòs, Carlos Fañanas, Maria Pau Gómez, Isaure Gratacós, Josep Lluís, Patrici Pojada, Joan Carlos Riera e Alberto Velasco.

Direccion dera Istòria d'Aran: Josep Maria Canabal

© Quintí Casals Bergés

© Institut d'Estudis Aranesi - Acadèmia Aranesa dera Lengua Occitana

Traduccion: Ròsa Maria Salgueiro

Imatge de portada: extrèta dera òbra *Respuestas al cuestionario de Francisco Zamora sobre el Corregimiento del Valle de Arán*, 1788.

1èra edicion: noveme 2024

ISBN: 978-84-09-67071-0

DL: L 846-2024

ENSENHADOR

Presentacion.....	5
Preliminars.....	7
1. Era gent, eth trabalh e eth territòri.....	11
2. Era division territoriau dera Val enquiara Reforma Provinciau de 1833.....	25
3. Organigrama administratiu dera Val.....	29
4. Eth sègle XVIII enquiara Guèrra Grana.....	35
5. Era Guèrra Grana (1793-1795).....	39
6. Glèisa.....	49
7. Era Guèrra deth Francés (1808-1814).....	53
8. Es Juntas de Talarn e era Val d'Aran.....	57
9. Era representacion dera Val d'Aran en Catalonha.....	65
10. Felip Aner d'Esteve: era votz dera Val d'Aran pendent era Guèrra deth Francés.....	71
11. Es eleccions per circoscripcions territoriaus.....	75
12. Eth finau dera Junta de Catalonha.....	81
13. Er ahèr d'Aner enes Corts de Cadis (1810-1812).....	89
14. Eth finau dera Guèrra deth Francés.....	95
15. Era Val d'Aran de 1815 a 1833.....	97
16. Reflexions finaus.....	101
17. Bibliografia.....	103
Nòtes.....	105

PRESENTACION

Eth document qu'auetz enes mans vos deisharà ues impressions, qu'er autor a sabut transmèter, que condensen aquerò qu'ei transcendent, lo important dera vida social. Prumèrament vos quedarà clar qu'eth periòde de finaus deth s.XVIII e començaments deth s.XIX siguec entara Val d'Aran absolutament complèxe e fòrça moigut damb moltes batalhes e moviments de partidaris e contraris des diuèrses opcions dera epòca: dues invasions franceses, contrainvasions catalanes e espanhòles, liquidacion des peculiaritats administratives, persecucions... Possiblament eth moment mès contorsionat dera istòria enquia aqueth moment.

Er autor s'a documentat enes hònts mès prestigioses e enes trabalhs mès ben elaborats, tament coma a de hèr un bon trabalh, e n'a destacat aqueri aspèctes que li an semblat mès significatius, dempús de presentar eth periòde coma ua continuïtat damb era istòria deth país, aspècte imprescindible en un bon istoriador.

Dera lectura d'aguesta interpretacion istorica de Quintí Casals en treiratz fòrça conclusions, però en podem destacar era voluntat expressada pes aranesi en diuèrses ocasions de vincular-se a Catalonha, de trincar aquera espècia d'imposicion naturau que mos oriente envèrs eth nòrd e era Mar Grana, entà estretir laci damb eth sud e era Mediterrània. Era Val d'Aran volie èster catalana.

Un aspècte ben referenciat ei era transmission de qu'Aran ère un país de praubesa economica, de dificultats de vida, de besonhs, d'ua luta continua per sobreviuer... Er hered en iuèrn, era manca d'ua agricultura sufisenta, era falta d'ua indústria ... produïren ua forma de vida mancada de possibilitats. E en miei de totes es lutes, era dera superviuença e era des guèrres territoriaus e es der accès ath poder, s'establie ua societat en pòbles formats per cases qu'auien era hemna coma referéncia establa,

tot e èster dominades pes òmes, qu'organizauen era societat en ua estructura particulara que superèc es ans e qu'acabèc perviuent en un immemoriau sistèma politic-administratiu (Conselh Generau, terçons, còssos, proòms, juntes de partit...). E finalament eth procès de coma aqueth sistèma siguec perseguit e superat.

Laguens dera explicacion de tot eth conflicte, dera estructuracion social, damb participacion de delegats reiaus, capelhans, notaris, jutges... poderatz seguir era estructura poblacionau deth país e acabar comprenent era apassionanta e accelerada vivéncia d'un des aranesi mès transcendent ena istòria aranesa, catalana e espanhòla: Felipe Aner, des d'Esteve d'Aubèrt.

Damb un procès explicatiu apassionant, dotat de fòrça referéncias, vos submergiratz en un relat qu'a d'ajudar-vos a compréner era mentalitat e era forma de hèr des aranesi.

Jusèp Loís Sans Socasau

Membre der Institut d'Estudis Aranesi – Acadèmia Aranesa dera Lengua Occitana

PRELIMINARS

Era Val d'Aran a ua situacion geografica peculiara ena region catalana. Plaçada en nòrd-oèst de Catalonha, ei era unenca comarca que demore abocada, lèu tot eth sòn territòri e conca fluviau, ar Atlantic, damb es Pirenèus ath sud e ar èst coma termièra naturau. Damb 633,6 quilomètres cairats, era Val a un 30 % de territòri plaçat peth dessús des 2.000 mètres de nautada, arribant a èster, basicament, ua comarca de montanha, ues caracteristiques que, en conjunt, an determinat era sua trajectòria istorica. Per açò, quinsevolha aproximacion a d'auer en compde qu'era Val d'Aran a ua situacion geopolitica termièra peculiara, ua quèstion qu'a mercat, sense cap dobte, tot eth sòn avier.

Totun, tot e auer ua origina culturau e lingüistica occitana, era Val d'Aran se vinculèc ara Corona d'Aragon des dera epòca mès aluenhada dera edat medievau, a trauès deth Tractat d'Emparança, signat en 1175, que sageraue era sua voluntat d'adesion voluntària. Plaçada en miei geografic de dus estats centralistes, com an estat ath long dera sua istòria França e Espanha, que pretenien contrarotlar-la, era Val tostemp manifestèc oficiaument e des d'alavetz era voluntat d'apertier a Catalonha.

A despriet d'açò, i a un moment clau ena sua istòria politica enquiara sua integracion definitiua en Catalonha, devenguda enes Corts de Montsó de 1389. Agust moment ei 1313, quan dempús d'ua des cicliques invasions de França en 1283, se signèc prumèr eth Tractat d'Anagni (1295) e fin finau eth Convèni de Poissy (1313), mejançant eth que França reconeishie era Val coma un enclauament, basicament militar, de Catalonha. Tà hèr efectiua era egemonia de Catalonha en territòri, es caps de casa dera Val presentèren aumenatge a Jaume II enes Corts de Lhèida de 1313 e agust les concedic *Era Querimònia*, un document peth que reconeishie es usatges e costums aranesi e era sua peculiaritat

politica-administratiua. Des d'alavetz, es aranesi an considerat tostemp aquest document un simbèu de libertats, garantia de compromís reiau e fondament dera mutuau fidelitat entre era comunautat e era Monarquia.

Totun, era realitat ei tossuda e mos parle d'un territòri geograficament atlantic, e culturau e lingüisticament gascon, damb es Pirenèus ena esquia plaçant ua termièra orografica que semble determinar ua apertenença geografica naturau a França, mès que, totun, a mantengut, enquiàs nòsti dies, eth ligam damb eth Principat de Catalonha que, des d'alavetz, lo considerèc un endret inseparable deth sòn territòri, mès damb ues peculiaritats concrètes. En prumèr lòc, era lengua dera Val, qu'ei er occitan, ei ua varianta dialectau deth gascon, eth quau se parle enes endrets francesi de mès apròp (Luchon, Comenge e Couserans), damb es qu'era Val a mantengut tostemp bones relacions sociaus, culturaus, comerciaus e de ramaderia transumant.

Totun, des de que se signèc eth Tractat d'Emparança, era Val s'a considerat ua unitat administratiua catalana peculiara, de manèra que non apertenhec jamès a cap vegueria, en temps medievau, ne a cap corregiment, en epòca modèrna, en tot mantier era sua autonomia. Ath delà, a nivèu oficiau, s'empleguèc, enquia mejan sègle XIX, eth catalan, que perdec pes damb eth refòrç administratiu liberau provincialiu que hec egemonic eth castelhan, coma tanben succedic damb era rèsta de Catalonha; entretant qu'en França prenne tanben major fòrça eth francés enes territòris termierèrs. Mentre que, de forma privada era gent dera Val parlaue en aranés, que tostemp a estat un idiòma plan pòc tengut ena escriptura oficiau.

Coma succedic damb era quèstion dera lengua, era Val auèc pro libertat entà decidir sus es sòns ahèrs des deth sègle XII enquiath prumèr tèrç deth XIX, de manèra qu'es reis successius dera Corona d'Aragon e d'Espanha respectèren es sòns privilègis, contempladi en *Era Querimònia*, eth citat privilègi concedit peth rei Jaume II en 1313, que

non ère ua auta causa qu'un recuelh des Usatges e Costums deth dret abituau d'Aran. D'aguesta manèra, damb eth Tractat d'Emparança e era Querimònia, era Corona aufrie proteccion as aranesi, que devenguien subdits des reis, prumèr, d'Aragon, e despús, d'Espanha a trauès deth nomentat règim especiau.

En concrèt, es aranesi auien franca possession des sues montanhes, es sues cases, tèrres, uarts, frutèrs, mòles, pastures, bòsqui, aigües, regadius, caça, pesca, vinhes e libertat de tota servitud reiau, es quaus se distribuïen en comunautats o universitats gestionades pes pròpris vesins. Per contra, s'establie eth pagament d'un impòst senhoriu o feudau a cada familha, eth *galin reiau*, qu'equivalie a un percentatge de horment, eth que se paguèc enquiara fin der Antic Règim. Ath delà, en aguest tractat se reconeishie eth règim economic familiar dera *Mieja Guadanheria* en qué, per pacte mutuau, normaument per capítols matrimoniaus, s'establie un règim de comunautat limitada de bens, ena qu'es consòrts pagauen a parts iguals es deutes derivats dera administracion e govèrn de casa e se dividien, ena mòrt d'un d'eri, si non i auie hilhs, es guanhs e es auments artenhudi pendent es ans de matrimòni.¹ Tanben se contemplaue eth dret de torneria, peth que s'un vesin dera Val volie véner un immòble l'auie d'aufrir as sòns frairs e parents propèrs e se contemplaue eth règim comunau des pastures e bòsqui de cada tèrme municipau jos era direccion dera universitat/comunautat respectiua. Damb aguestes mesures se pretenie sauvaguardar era Val entàs sòns vesins. En aguest sentit, s'un aranés marchaue dera Val perdie es drets comunaus e non podie hèr a servir es pastures e es bens deth bòsc. Ath delà, se les respectèc eth sòn procediment judiciu, formules testamentàries e de matrimòni. Damb tot aguest entramat legau, Aran demorèc liure de prestacions feudaus, tot e que depenie dera jurisdiccio reiau.

Per açò, a prepausa deth rei, article 19 dera Querimònia, se cambiaue eth nòm dera amassada des cònsols, enquia alavetz nomentada Cort d'Aran, per amassada des conselhèrs d'Aran (d'aciu venguec eth nòm de *Conselh Generau d'Aran*). Un còp acceptades aquestes condicions, eth darrèr article, numèro 22, determinaue qu'Aran jamès serie separada dera Corona d'Aragon. Era Querimònia s'actualizèc damb era promulgacion des nomentades *Ordinaciones, Pragmáticas y Edictos Reales del Valle de Aran*, elaborades en an 1616, per mandat deth rei Felip III, qu'actualizèc e recopilèc era administracion aranesa.

Damb aquest tracte, era Val d'Aran se sentec protegida, liure e independenta deuant dera alternatiua centralista e assimiladora francesa. Per contra, Aran devenguie un enclauament de grana valor defensiua tà Espanha, enes multiples enfrontaments qu'an agut damb França e qu'an ocasionat diuèrses invasions franceses dera Val estudiades en 1967 per Josep Lladonosa.²

1. ERA GENT, ETH TRABALH E ETH TERRITÒRI

Quinsevolh estudi istoric que se hèsque sus era Val d'Aran a de parlar des dificultats de víuer e adaptar-se ad aguest territòri. Dilhèu per açò, ua des sues caracteristiques a estat era estabilitat demografica e era des sòns nuclèus abitats des deth sègle XVIII enquiath XXI, en qué era poblacion s'a plaçat entre es 5.629 abitants de 1787 as 7.779 der an 2000. Aguesta tendéncia la podem observar ena comparatiua des documents estadistics elaborats pendent eth periòde estudiat. Per un costat, eth cens de Floridablanca, elaborat en 1787 per prumèr còp damb metòdes estadistics modèrns e, per un aute, era Matricula Cadastrau de 1842, includida en *Diccionario* de Pascual Madoz de 1845. Eth prumèr cens, dirigit peth comde de Floridablanca, ministre illustrat de Carles III, siguec estudiat a hons per Ernest Lluch en 1981. Aguest autor arribe ara conclusion qu'en 1787 ena Val d'Aran i auie 1.221 vesins damb casa dubèrta e 5.627 personas viuent, qu'arriben a 5.629 despús de recomparar-les de nau, distribuïdes enes 26 municipis reconeishuts (taula 1 a continuacion).³

Ath delà, ena matricula cadastrau de 1842, es vesins damb casa dubèrta contunhauen estant 1.221 e es abitants auien pujat a 7.345. Per tant, eth periòde que va deth 1787 ath 1842, maugrat era Guèrra Grana (1793-1795) e era Guèrra deth Francés (1808-1814), siguec positiu demograficament parlant entara Val d'Aran, qu'aumentèc en 1.716 abitants era sua poblacion (un 30,48 %), cau supausar que peth sòn pròpri creishement vegetatiu. En aguest sentit, es *Respuestas al cuestionario de Francisco Zamora sobre el Corregimiento del Valle de Arán*, de 1788, confirmauen que de mieja annau neishien 306 mainatjons ena Val e morien 243 personas, damb un balanç annau positiu de 63 personas, maugrat era mès que possible emigracion d'aranesi tà d'autis endrets.

Municipi	Cens Floridablanc a 1787	Matricula Cadastrau de 1842	Diferència abitants
Arres	113 a	44 v / 257 a	+ 144 a
Arró	98 a	17 v / 137 a	+ 39 a
Arrós e Vila	226 a	47 v / 368 a	+ 142 a
Arties	395 a	56 v / 450 a	+ 55 a
Aubèrt	77 a	22 v / 130 a	+ 53 a
Baguergue	123 a	33 v / 183 a	+ 60 a
Bausen	423 a	50 v / 261 a	- 162 a
Benós, Bergós e Es Bòrdes	299 a	59 v / 429 a	+ 130 a
Betlan	81 a	10 v / 82 a	+ 1 a
Betren	158 a	22 v / 157 a	- 1 a
Bossòst	777 a	125 v / 717 a	- 60 a
Canejan	314 a	125 v / 498 a	+ 184 a
Casau	95 a	17 v / 115 a	+ 20 a
Escunhau e Casarilh	180 a	30 v / 228 a	+ 48 a
Garòs	116 a	24 v / 192 a	+ 76 a
Gausac	102 a	20 v / 157 a	+ 55 a
Gessa	109 a	31 v / 201 a	+ 92 a
Les	174 a	101 v / 512 a	+ 338 a
Mont	67 a	15 v / 135 a	+ 68 a
Montcorbau	63 a	13 v / 79 a	+ 16 a
Salardú	313 a	57 v / 398 a	+ 85 a
Tredòs	232 a	39 v / 253 a	+ 21 a
Unha	112 a	18 v / 108 a	- 4 a
Vielha	756 a	136 v / 738	- 18 a
Vilac	97 a	56 v / 252 a	+ 155 a
Vilamòs	129 a	54 v / 308 a	+ 179 a
TOTAU	5.629	1.221 v / 7.345 a	+ 1.716 a

Taula 1: era Poblacion dera Val d'Aran (1787-1842). V= vesins e a= abitants

Ath delà, es *Respuestas* especificauen que i auie 84 matrimònis de mieja.⁴ Ath delà, segontes aqueth document, era gent dera Val ère fòrta, de mès nautada e de bèra asta qu'era rèsta de catalans, segontes eth *Diccionario*

de Pascual Madoz, e “*hay bastantes viejos y no tienen defecto alguno*”, maugrat eth consum de “*manjares bastos y bebidas exorbitantes de vino y aguardiente*”.⁵

Quan Madoz publicaue eth sòn *Diccionario* (1845), ja s'auie produisit era reordenacion administratiua liberau, qu'auie incorporat era Val d'Aran ara província de Lhèida (1834). Segontes eth document que presentaue Madoz, era Val d'Aran ère un partit judiciu “*compuesto de 4 villas, 26 lugares, 8 aldeas, 4 caseríos y 3 santuarios, que forman 27 ayuntamientos*”.⁶

Totun, per un costat, ena actualizacion des *Ordinacions*, publicades en Barcelona en 1752, eth nombre de viles reconeishudes dera Val, qu'èren es lòcs abitats de major categoria, ère de cinc: Vielha, Bossòst, Salardú, Arties e Vilac.⁷ Per un aute costat, era diferéncia entre eth nombre d'ajuntaments constitusits ena Taula 1, qu'ei der an 1787, e era estadistica de 1842, consistís en hèt qu'es municipis d'Arròs e Vila sigueren un municipi solet enquiath 1843, data ena que se separèren tà constituïr ne un cada un per separat, atau que se passèc des 26 municipis deth cens de Floridablanca as 27 de 1845, an en qué s'escriuec eth *Diccionario*.

En aguest periòde de temps, es viles de Vielha, eth caplòc administratiu de partit, damb 738 abitants en 1842, e Bossòst, damb 717 abitants, èren es dus principaus nuclèus abitats dera Val, quedant un segon grop de cinc pòbles entre es 400 e 500 abitants (Les 512, Canejan 498, Arties 450, Benós, Bergós e Es Bòrdes 429 e era vila de Salardú damb 398).

Per çò que hè ara ocupacion laborau des aranesi, eth Cens de Floridablanca de 1787 mos indique que des 1.562 individús damb mestier reconeishut i auie 587 jornalèrs (37,58 %), 574 pagesi (36,74 %), 126 eclesiastics (71 beneficiats, 28 caperans, 18 ordenats, 7 sacristans e 2 acolits, un 8,02 %), 100 mossos (6,4 %), 99 artesans (6,33 %), 36 estudiants (2,3 %), 13 militars (0,83 %), 11 foncionaris reiaus (0,7 %), 5 notaris (0,32

%), 4 comerciants (0,25 %), 2 cavalèrs (0,12 %), 2 avocats (0,12 %), un fabricant (0,06 %), un procurador (0,06 %) e un music (0,06 %).⁸

En aguesta linha, un shinhau mès precises sigueren bères des responses dades pera Val en 1788 en *Qüestionari* qu'auie enviat eth baile deth crim e audidor dera Audiència de Barcelona, Francisco Zamora, ena sua voluntat de hèr ua sòrta d'enciclopèdia de Catalonha. En aqueth document s'especificaue que *“la gente de estos pueblos es pobre en general; ni hay vecino que pueda vivir con la sola renta de su patrimonio sin otro ejercicio. Son labradores, arrieros, cortadores y arrastradores de maderas, ejerciendo estas cosas a temporadas”*. Per tant, era gent dera Val d'Aran auie de combinar es ahèrs tà subervíuer, en tot èster abituau er ahèr agrari e ramadèr, damb d'auti moments de trabalh a jornau o comunau. En conseqüència, ena Val non i auie grèmis d'artesans, encara que i auie sartes, hustèrs, herrèrs, teishinèrs, mètres de cases, sabatèrs, serralhèrs, dauraires, poticairens, cirurgians, mètges e d'auti mestièrs de besonh *“para el país”*.⁹

En ua economia familiar agrària, es hemnes auien un papèr fonamentau. Trabalhauen en camp quan i auie eth màxim de trabalh, mès tanben *“en el invierno y demás días que no puedan o no es necesario salir a la labor del campo, se ejercitan y ocupan en limpiar, preparar, hilar y devanar el cáñamo y lana de su cosecha, y ejercer las demás obras mujeriles, necesarias para el bien estar de la familia”*. Encara que, en un aute moment des *Respuestas* se didie que coma qu'es òmes auien de combinar diuèrsi trabalhs: *“las mujeres son las que cultivan y trabajan más en las heredades, pues ellas siembran, excavan, siegan, trillan, recogen el heno, cultivan los huertos, limpian los cáñamos, preparan las lanas, hilan, cosen, hacen las medias y costuras, llevan y recogen la leña., y hacen lo demás necesario para la limpieza y uso de la casa”*. Per tant, era hemna siguec, enquia epòques plan recentes er autentic pilar dera casa aranesa, a on es infants tanben auien

eth sòn papèr, ja qu'ath delà d'anar tara escòla, s'ei que i anauen, “*sirven de pastores para los ganados y de arrieros para recoger los frutos*”.¹⁰

Per çò que hè ath comèrç, se basaue en “*la venta de ganado, que se cría, el de la madera, de los bosques, la de recría de los mulos y caballos, que se venden en las ferias de Viella, Vilaller, Pont de Suert, Esterri, Verdú, Sariñena, Huesca, Barbastro y Salás; el transporte de lana, y aceite, y sal al Reino de Francia, el de vino, aceite, y trigo y otros granos para el abasto de estos lugares*”.¹¹ En aguest sentit, es responses afirmauen qu'ena Val d'Aran i mancaue era mitat deth gran de cereaus de besonh entath sòn provediment, per açò que se crompaue sustot enes mercats de Bagneres de Luchon e Saint Beat. Es productes alimentaris basics de comèrç des traginèrs èren vin, òli, aiguardent, bacalhan, arròs, congre, sardines, panses, peres, pomes, alhs e candeles de cera. Eth vin se portaue de Barbastre, Graus, era Conca de Tremp, Ribagorça e era Pobla de Castro en estiu; e de França en iuèrn. Er òli lo portauen d'Aragon e Catalonha e era rèsta de productes sonque de Catalonha. Per çò que se despren des *Respuestas* de Zamora, en Vielha, principaument, i auie botigues de vestits de mòda e ornamentals, a on se podien crompar teishuts de drap, serpillhères, indianes e teishuts brodats, e en bères viles importantes dera Val n'auie de productes mès basics, es que tanben se podien aquerir enes hèires.

Es foncionaris que detalhe es *Respuestas* èren: “*un administrador de Correo, un visitador de rentas, tres administradores de aduanas, un fiel interventor en la aduana de Bosost, las cuales aduanas son reales*”, as que s'aurien de somar eth governador, jutge e bailes reiaus.¹²

Ena Val non i auie horns de pan publics. Eth pan se lo hège cada familha en horn de casa sua, encara que i auie un horn public en quauqui pòbles entath consum des viatgèrs e bèri vesins benestants. Ath delà, i auie tres carnissaries publiques: en Vielha, a on eth carnissèr auie casa pròpria, Salardú e Bossòst, que se cedien per arrendament, e d'auti d'assortiment comunau deth pòble en quauqui endrets concrèts.¹³

Per un aute costat, era abundància d'aigua possibilitaue que *“hay molino de harina en cada pueblo, a excepción de los lugares de Mont, Montcorbau, Betlan, Vilamós y Arros por hallarse situados en lo alto de los montes (...) no los hay de papel, si bien hay de serrar madera en los pueblos de Tredós, Salardú, Arties, Garós, Casarill, Escunhau, Vielha, Aubert, Bossòst y Les, todos sobre el río Garona, excepto el de Tredós, que es sobre el río Aiguamog, el de Vielha sobre el río Negro, el de Vilac sobre el río de este nombre, el de Vila y Arrós sobre el río Barradós, el de las Bordas sobre el río Jueu, el de Bausen sobre el Barranco de este nombre y el de Canejan sobre el río Foixá”*.¹⁴

Per çò que hè ara restauracion e lotjament: *“hay mesones en Tredós, Salardú, Viella, las Bordas y Bossost; y en los demás pueblos hay tabernas con la obligación de dar posada a los forasteros y viajantes. Son las tabernas, como los mesones, a disposición del común de cada lugar, y se arriendan al mayor postor arreglándose a las ordenanzas y leyes municipales”*.¹⁵

Per un aute costat, era estadistica de Floridablanca non didie que i auie mèstres en fòrça localitats e un minimum sistèma sanitari finançat peth Conselh Generau, es quaus podien demorarar includitss en grop d'artesans (coma minimum es poticaires, cirurgians e manescaus solien incluir-se alavetz en aguest grop).

Per çò que hè a prumèras letres, es *Respuestas* de Zamora especificaue que i auie mèstres de mainatges *“que paga el común con los réditos de sus propios”*, en Vielha, Bossòst e Salardú, mentre que de mainades non n'i auie. Ath delà, i auie estudis de Gramatica (segondària) en Vielha de franc pera renda der arrendament que gestionaue eth bisbe deth convent des Augustins cauçats suprimits, damb metodologia escolàpia.¹⁶

Ath delà, per çò que hè ara sanitat, disposam d'un trabalh excepcionau entath nòste propòsit elaborat per Joan Carlos Riera, que quantifiquèc toti es professionaus sanitaris dera Val d'Aran des der an 1600 a 1950. D'aguesta manèra, ena decada de 1780 a 1790, Riera compde ueit mètges

prestant es sòns servicis ena Val [Francesc Safont (en Bossòst), Josep Barés (Les), Tomàs Rodés (Vielha), Andrèu Bordes (Bossòst), Manuel Verges (Vielha), Simó Socasau (Begós), Antoni Vidal (Vielha) e Gaudenci de Miguel (Vielha)], onze cirurgians [Felip Boya (Les), Bartomèu Verges (Garòs), Joan Campa (Bossòst), Pere Joan Sanglada (Bausen), Joan Boya (Vilamòs), Antó Coy (Salardú), Tomàs Abadia (Tredòs), Andrèu Medan (Canejan), Francesc Portolés (Vielha), Albert Prades (Arties) e Francesc Safont (Bossòst)], nau poticaires [Antoni Cirat (Vilac), Jaume Joan Blanch (Vielha), Isidre Salís (Salardú), Pau Turmo (Es Bòrdes), Joan Baptista Forga (Vielha), Antoni Blanch (Vielha), Josep Prades (Arties), Batista Garés (Vielha) e Josep Berart (Vilac)] e un veterinari (Joan Pere Nart, de Vielha).

Ues donades que s'apròpen as aportades enes *Respostes* a Francisco de Zamora de 1788, que certificauen que i auie mètges en Bossòst, Benós, Mont, Arròs, Vielha e Les, e cirurgians en Canejan, Bausen, Bossòst, Vilamòs, dus en Vielha, dus en Arties e un en Gessa; damb un totau de sies mètges e nau cirurgians.¹⁷ Enes relacions posteriores, Riera compde 9 mètges, 10 cirurgians, 5 poticaires e dus veterinaris ena decada 1790-1800; 8 mètges, 5 cirurgians, 4 poticaires e 3 veterinaris tà 1800-1810; 8 mètges, 6 cirurgians, 4 poticaires e 3 veterinaris tà 1810-1820; e 9 mètges (Manuel Verges, Josep Riu, Simó Socasau, Andrèu Ademà, Antoni Bordas, Antoni Vidal Portolà, Antoni Sambeat, Joan Condó e Antoni Vidal (mòrt en 1834), 12 cirurgians [Francesc Monlau (de Vielha, mòrt en 1828), Pau Monlau, Antoni Puyol, Joan Boya, Miquel Escot, Antoni Francesc Romeba, Joan Romeba (de Canejan, mòrt en 1829), Andrèu Safont (Bossòst, mòrt en 1829), Mauel Anglada, Bartomèu Ricart, Joan Pau Carità e Antoni Vidal Sala (Vielha)], 5 poticaires [Antoni Deò, Manuel Francesc Turmo, Manuel Salís, Antoni Forga e Manel Blanch] e 2 veterinaris (Pau Morelló e Ignasi Tersa).¹⁸

Aguesta estadistica confirme qu'eth personau sanitari dera Val, entre 1780 e 1830, serie ath torn d'ua desena de mètgés, ua desena de cirurgians, entre 4 e 5 poticaires e un o dus veterinaris.

Entara rèsta de mestièrs o condicions, cau supausar qu'es dus cavalèrs corresponien ath baron de Les, unenc títol nobiliari dera Val en sègle XIX (viuien en Castèth de Pijoèrt) e Juan de Bossòst, encara qu'es *Respuestas* nomenten ua tresau casa nòbla corresponenta as Moga de Unha e durant era guèrra deth francés se parle des Portolà d'Arties tanben coma casa nòbla.

Per çò que hè ara rèsta, eth sector deth comèrç èren traginèrs, es que hègen eth trajècte tara Conca de Tresp e abastir de productes basics era Val, es artesans èren es mestièrs qu'elaborauen productes basics (sartes, sabatèrs, herrèrs... etc.), es dus avocats deuien èster Pau de Miguel, de Vielha, e era familha Aner d'Aubèrt; mentre qu'es notaris hègen eth sòn ahèr enes principaus localitats.

Entàs traginèrs, Pascual Madoz auie paraules de laudança. Er autor deth *Diccionario* explicaue qu'eth principau pas dera Val entà Tresp e Lhèida ère eth pòrt dera Bonaigua, encara que tanben se podie passar peth Palhars, un pòrt mès long peth que calie transitar un minimum d'un shinhau mès de 4 ores, non sense perill: *“porque en las dos riberas, particularmente en la de Tredós, ocurren muchas desgracias”*. Damb tot, higie dera Bonaigua que *“este puerto, el principal del valle, el más concurrido, aun cuando está cubierto de nieve, aunque la haya en gran cantidad se transita, con tal que el tiempo no sea tempestuoso...”*. De hèt, era Val demoraue practicament incomunicada en quauqui moments der iuèrn, ua situacion qu'ère vençuda peth: *“valor proverbial de los habitantes para luchar contra este género de peligros”* e peth besonh qu'auien es aranesi de *“proveerse en este lado del Pirineo de los artículos indispensables de la vida. De aquí las desgracias que ocurren en este puerto, en el que apenas pasa un invierno en que no tenga el país que llorar la muerte de honrados ciudadanos,*

de hombres laboriosos, de padres recomendables". Inclús, Madoz, tà corroborar es sues explicacions parlaue de bèri malurs concrèts des traginèrs qu'auien acabat, en hereuèr de 1843, damb 5 mòrts e sonque un suberviuent d'un grop qu'auie partit d'Esterra d'Àneu damb solei e siguec susprenut per ua tempèsta ath sòn pas peth pòrt.¹⁹

Tanben s'accèdie tara rèsta d'Espanha peth pòrt de Benasc, qu'ère plan long, 12 ores de camin, causa que lo hège intransitable en iuèrn pera abundància de nhèu; e entath sud peth pòrt de Vielha, en direccion tà Vilaller e El Pont de Suert, un pas mès cuert mès mès elevat e perilhós qu'era Bonaigua. En sòn camin i auie er espitau de Vielha (ua sòrta de refugi): "*magnífico edificio, de mucha solidez y gran capacidad. Hay en él un hospitalero u arrendatario con su familia... el viajero encuentra en este hospital buena comida, buen cuarto, chimenea y buena cama*". En aguest punt, Madoz explicaue eth pas des ramats de bestiar en iuèrn tà arribar enes hèires de Sarinhena: "*esperase con ansiedad un día despejado y, si amanece al fin, afanosos los comerciantes dirigen sus caballerías precedidas de 30, 40 o 50 bueyes para abrir camino y pisonear la nieve. Empieza la marcha del convoy con 600, 800, 1.000 o más caballerías...*".²⁰

En conseqüència, aguesta estadistica laborau confirme qu'era economia e ocupacions laboraus basiques des sòns abitants pòc auien variat a començaments deth sègle XIX respècte as sègles precedents. Ara fin deth sègle XVIII e començaments deth XIX, es aranesi contunhauen damb es sues estructures socioeconomiques comunaus, damb ua espleita economica ramadèr-forestau, ena que non auie començat a incidir era posteriora espleita minèra dera segona mitat deth sègle XIX. En aguest sentit, era caça e era pesca èren activitats fonamentaus entà fòrça familhes. Coma didie Bernat Espinalt en 1783: "*se crían en sus montes osos, y mucha caza mayor, y menor, siendo de una extraordinaria magnitud las liebres: hay perdices de tres géneros, y con mucha abundancia, comunes, pardas y blancas*".²¹ Per un aute costat, es *Respuestas* ampliauen eth grop

d'animaus que se caçauen: sanglièrs, crabes sauvatges, gats-garièrs, vops, catles, griues, piòts, faisans, becasses... *“cuya caza se consume parte en el país y parte se va a vender a Francia”*, encara que non i auie *“cazadores de profesión, sí solo algunos particulares que en tiempo desocupado cazan con escopetas y no hay coto alguno de particulares”*. Per çò que hè ara pesca, informaue que i auie trueites e anguiles de molt bona qualitat que se consumien en país, ja que *“cada particular puede pescar libremente, por no haber derecho privativo”*.²²

Per tant, enquia ben entrat eth sègle XIX se contunhèc espleitant eth bòsc de forma tradicionau, se comerciaue eth bestiar e se cultivaue a on se podie ues cuelhetes tostemp insuficientes. En aguest sentit, fòrça aranesi encara anauen a trabalhar en França fòrça mesi a jornau tà poder completar era sua renda annau, qu'en mèss deth 50 % dera poblacion demoraue ath limit dera subsistència. Era alimentacion basica d'aguesti aranesi mèss praubi ère a base de *“sopas, legumbres, verduras, manzanas de tierra o trufas, leche, farinetas y otras cosas semejantes”*. Per contra, enes cases benestants *“comen carne fresca de oveja, carnero, vaca, ternera, cabritos, corderos, gallinas, pollos, según el tiempo y caza cuando la pueden lograr; arroz, garbanzos, fideos, judías y otras legumbres del país; y en los días de pescado abadejo, congrio, truchas, huevos, pero no de continuo”*.²³

Totun açò, ena Val d'Aran non auien arribat encara es grani negòcis. Pendent eth prumèr tèrç deth XIX s'inaugurèren es Banhs de Les e d'Arties. Atau ac confirme Madoz en 1845: *“Hay también en este valle manantiales de aguas termales, especialmente hidrosulfúricas y ferruginosas. Los pueblos privilegiados con este motivo son Les y Arties, quienes a pocos pasos de la carretera tienen dos casas de baños: bonita, cómoda y nueva la primera; arruinada, desastrosa y vieja la segunda”*.²⁴ En aguest sentit, Sanllehy ratifique qu'es Banhs de Les sigueren reformatats e dubèrts ath public en 1819 e reabilitats en 1834, data aguesta darrèra que Madoz credie

qu'auien estat dubèrts; mentre qu'es Banhs d'Arties sigueren inaugurats en 1817, damb reforma de 1848.²⁵

Entre es negòcis mès lucratius dera Val destacauen es ressegaires de husta, qu'espleitauen es 22.500 ectares de bòsqui comunaus, pr'amor qu'era propietat privada ben just arribaue ath 10 % dera tèrra. Atau coma explique Pascual Madoz, es aranesi tiegen ua tecnica immemoriala tà hèr era espleita forestau mès productiua: *"uno de los principales es el poder los araneses conducir a beneficio de sus aguas los sucs o rUILles (así llaman en el país a los maderos que cortan en los bosques y que después de limpiarlos del ramaje los bajan hasta el punto donde las aguas del Garona permiten el transporte por el río), adquiriendo un valor que seguramente no tendrían si hubieran de conducirse por bueyes o caballerías, ya que la mayor parte del camino no admite las carretas"*.²⁶ Un procediment que tanben les servie tà portar era husta tà França, a on se venie e ère aprofitada tara construccion de cases.²⁷

En generau, era situacion dera Val d'Aran, segontes Pascual Madoz, que siguec governador dera Val en 1837-1838, ère que: *"como son escasas las tierras cultivables, como éstas son de mala calidad y el frio por otra parte es intenso en 8 meses del año, la industria agrícola es de escasísima importancia, no produciendo ni con mucho los frutos necesarios para el consumo de los habitantes: sin una sola cepa en el valle, sin un solo olivo, con poquísimo trigo, natural es que la situación del país sea angustiosa. De aquí la necesidad de dedicarse a la cría y recría del ganado, siendo aquella de poca extensión porque tampoco consiente un invierno tan prolongado criar un número considerable de mulas y machos; es este sin duda el objeto principal de la industria agrícola porque al menos por este medio consumen sus yerbas y si no tienen desgracia en los puertos, y las ferias presentan (lo que no siempre sucede) un mercado ventajoso, ven en cierto modo recompensados sus afanes y reintegrados sus desembolsos"*.

Per tant, era ramaderia ère era principau hònt de riquesa entàs cases dubèrtes dera Val, que non èren totes, ja que, atau coma mostraue eth cens de 1787, lèu era mitat des sòns abitants masculins auien de trabalhar a jornau en França. Tà Madoz, açò se deuie a *“la imposibilidad de atender hoy los araneses a su subsistencia con los medios que el suelo ofrece”*, per çò que *“crecido número de habitantes, que no baja de 2.000, emigran del valle y pasan a Francia, unos a trabajar la tierra, otros a limpiar botas, y no pocos, sensible es haberlo de decir, a implorar la caridad pública con 4, 6 y hasta 8 hijos de pequeña edad. Al cabo de 6, 7 y aun 8 meses vuelven al valle con el dinero que han ahorrado, y se dedican entonces al cultivo de sus tierras con ardor sumo”*. Madoz arribaue ara conclusion que: *“este género de vida desmoraliza el país y da en el extranjero una triste idea de la nación española”*.²⁸ Madoz apuntaue que tanben es artesans anauen tara montanha a jornau en temps dera sèga e bèri uns se desplaçauen tara Seu d'Urgell, en tot descorbir qu'eth problèma dera praubesa ère generau ena Val.

Per tot açò, Madoz concludie qu'es aranesi *“son laboriosos, emprendedores y atrevidos para especulaciones mercantiles: no desmayan aunque no les sonría la fortuna en sus negocios, particularmente en las compras de mulas para llevarlas a las ferias del interior de España: criados en un país que ofrece tantos peligros arrostran los riesgos acaso con poca prudencia”*. Maugrat açó, *“tienen los araneses grande apego a su país y no gustan abandonarle, los hombres por especulaciones de comercio u otras carreras, ni las mujeres por casamiento”*.²⁹

Totun, tanben i auie bèri grani capitaus que se dedicauen ath comèrç de bestiar. Ath delà dera ramaderia de cria pròpria, qu'ère ovina, caprina e bovina, era quau se dedicaue ath consum dera Val: *“las gentes más acomodadas del Valle compran en Francia a principios de invierno el ganado mular que necesitan para consumir los pastos sobrantes, y después de recriarlo, en lo que son sumamente diestros, lo venden en las ferias y mercados del interior y en las dos muy concurridas que se celebran en Viella”*.³⁰ Es de Vielha

se celebrauen, alavetz, era prumèra deth 15 ath 22 de seteme (Reiau Privilègi de 28 de hereuèr de 1738) e era segona deth 12 ath 17 d'octobre (Reiau Decrèt de 14 de març de 1783), enes qu'es francesi podien acórrer a véner es sòns productes sense pagar impòsti.³¹ Ath delà des dues de Vielha, tanben ère plan coneishuda e concurruda era hèira de bestiar de Bossòst, ena tardor. Eth nombre de caps, segontes es *Respuestas* de 1789, pujaue a 14.000 de ramaderia caprina e ovina, 9.000 de bovina e 2.000 de mular, en tot quedar entara cria e consum particular era rèsta d'animaus domètges coma eth porcèth, un entà cada casa per norma, garies o auques (non se nomenete conilhs). En aqueres madeishes responses se didie qu'es ramaders de bovin, ovin e caprin que se dedicauen ath comèrç auien venut es sòns ramats durant eth sègle XVIII perqué er augment deth dret de pastura de Catalonha e Aragon, a on es ramats passauen er iuèrn, auien aumentat fòrça e non les gessie a compde, per çò que concludie qu'en 1788 i auie mens caps de bestiar qu'en sègles anteriors.³²

Autant Bernardo Espinalt entara fin deth sègle XVIII coma Pascual Madoz entath prumèr tèrç deth XIX coïncidien damb qué i auie un grop de persones que se dedicaue ara mulataria, condusint tara val, des de Tremp, es mercaderies de besonh entath consum des sòns abitants: “*de los cuales la mayor parte vive del transporte de géneros y mercancías de los Reinos de Aragón, Cataluña y Francia, que son regularmente lanas, vinos, aguardiente y aceite*”.³³

Per un aute costat, Espinalt tanben mos informaue qu'ère ua activitat abituau de bèri comerciants aranesi passar sau des salines reiaus de Gerri e Moreres des de Catalonha tà França per Reiau Privilègi confirmat peth rei Carles III.³⁴

Per çò que hè ara indústria, aguesta se limitaue a bères indústries hormatgères, es quaus “*de la leche de vacas hacen mucho queso y manteca que llevan a Barcelona y otras partes*”;³⁵ e ues pògues de textiles de “*talleres*

*de lienzo y de paños muy bastos que consumen los mismos naturales del país, existiendo también los sastres y zapateros puramente necesarios, y un solo alpargatero, por ser la alpargata el calzado que menos se gasta”.*³⁶ En aquest punt, coma en d'auti anteriors, es *Respuestas a Zamora* èren molt més precises, ja qu'especificauen que: *“hay batanes para batanar paños groseros del país sobre el río Garona, en la Villa de Artías, en Viella, sobre el río Negro, en Vilac sobre el río de este nombre, en Bossòst sobre el río Garona y en Tredós sobre el río Aiguamog”.*³⁷

En conseqüència, entath periòde que mos aucupe, darrèr quart deth sègle XVIII e prumèr tèrç deth XIX, auram de concludir qu'era economia contunhaue estant basicament agrària de subsistència entà més dera mitat dera poblacion, que tà complementar era subsistència dera familha auien d'anar a trabalhar a jornau en França sies mesi, coma minimum, en tot quedar era rèsta d'activitats laboraus (comerciants, artesans e professions liberaus) en segon tèrme, sonque tà abastir ara gent deth país. En aquest contèxte, sonque es ramadèrs benestants podien acumular eth capitau suficient tà progressar enes sòns negòcis.

2. ERA DIVISION TERRITORIAU DERA VAL ENQUIARA REFORMA PROVINCIAU DE 1833

Entre 1787 e 1834 era poblacion aranesa ère repartida en tres tipas d'agropament administratiu. Eth mès basic ère eth pòble o universitat, en un grad superior eth terçon (entenu com a era amassada d'universitats d'ua comarca concrèta) e fin finau, en grad mès elevat, era comunautat dera Val, representant des interèssi de tot eth territòri. Enes tres cassi, era gestion basica de cada agropament, des dera sua escala inferiora ara superiora, siguec eth Conselh, entenu com a era amassada des vesins de sèxe masculin caps de casa de cada agropacion concrèta tà préner es decisions que considerèssen oportunes entara comunautat, eth terçon o era Val.

D'aguesta manèra, en gradon territoriau mès naut se plaçau eth Conselh Generau, qu'ère era representacion politica de tot eth territòri dera Val d'Aran. Aguest Conselh ère format per cònsols enviats per cada terçon, qu'ère ua sòrta de division geografica comarcau administratiua basica dera Val d'Aran.

Eth terçon, com a unitat administratiua territoriau, se creèc en 1313 e auec vigéncia enquiath 1834 (quan se concretèc era division provinciau espanhòla aprovada en 1833). Iniciaument, era Val auie tres terçons (un per cada tèrç deth territòri), cada un des qu' amassaue diuèrses *Bailies*, qu'ère era division administratiua reiau qu'agropaue pòbles damb bens comunaus conjunts. Es prumèrs terçons deth sègle XIV sigueren Garòs (Naut Aran), Vielha (Mijaran) e Bossòst (Baish Aran). En sègle XVI cada terçon se subdividic en 2 tà formar-ne sies. Eth de Garòs se dividic en Arties (Arties e Garòs) e Pujòl (Salardú, Tredòs, Bagergue, Unha e Gessa); eth de Viella se partic en Marcatosa (Vilac, Mont, Montcorbau, Betlan, Vila, Aubèrt e Arròs) e Castièro (Vielha, Gausac, Casau, Betren, Escunhau e Casarilh); e eth de Bossòst en Irissa o Lairissa (Vilamòs,

Arres, Arró, Es Bòrdes, Benós e Begós) e Quate Lòcs (Bossòst, Les, Bausen e Canejan). Es terçons se mantenguien administrativament damb er arrendament des bòsqui, pastures e servicis, vendes de comunaus e aihilaments des municipis implicats.

En un reng territorialiu inferior se plaçaue eth pòble o universitat, qu'auie eth sòn conselh assemblatari. Coma didec en sòn dia Mari Àngels Sanllehy: *"A l'època moderna la universitat fou el nucli bàsic de l'organització comunitària a la Val d'Aran. Era el marc territorial econòmic i social en el qual s'organitzaven els veïns. Això fa que la seva anàlisi sigui fonamental per entendre la història aranesa dels segles XVII i XVIII, tenint en compte també les relacions amb la resta d'universitats al si del terçon i al si de la Val"*, ua analisi qu'ampliam tara sua vigència en prumèr tèrç deth sègle XIX.³⁸

En efècte, enquiara reforma administratiua provincialiu de 1833, que comportèc un ajuntament tipe liberau format per bailes e regidors, era universitat siguec eth nuclèu basic en que s'organizèren es vesins de cada nuclèu abitat reconeishut. Coma ditz Ana Maria Piqué: *"Mitjançant el conselh es gestionava la universitat, la qual funcionava mitjançant assemblees que constituïen diferents institucions. A cada poble hi havia un conselh municipal que estava format pels propietaris de les cases més importants, els quals passaven aquest dret als seus descendents. L'ajuntament era escollit per votació entre els membres del Conselh municipal. La seva funció més important era l'administració comunal. El conselh de terçon estava format per un conselhèr, que n'era el president, i els membres dels conselhs municipals que tenien els càrrecs més importants a l'ajuntament del seu poble"*.³⁹

De hèt, en ua escala administratiua superiora, cada terçon auie eth sòn pròpri Conselh, que governaue eth sòn territòri, organizaue era sua defensa, determinaue er aprofitament de coproprietat e, mejançant eth conselhèr de terçon, hège arribar es acòrds deth sòn terçon en Conselh Generau d'Aran. Aguesti conselhs auien identitat pròpria e coordinauen es prètzhèts des pòbles e entitats agropades en sòn terçon.

Eth Conselh d'universitat (pòble) gestionaue er usatge e aprofitament des bens comunaus e era ramaderia, atau coma es trabalhs qu'auien de hèr-se ena universitat (se nomenaue *vediau* e les auien de hèr es vesins per obligacion e torn: apraiar camins, òbres en edificis publics...etc). Es amassades deth Conselh podien èster dubèrtes o limitades. Enes dubèrtes i assistien toti es caps de casa dera universitat, es còssos (cònsols, de 2 a 4, segontes eth nombre d'abitants dera universitat) e es proòms (ajudants des còssos). Per contra, enes limitades sonque i assistien es caps des cases mèns antiquas. Es actes des amassades s'anotauen enes libres dera vila, o capítols.

Es còssos s'encuedauen dera gestion deth comun, podien acordar règles e les hègen a complir. Non podien auer deutes ne procèssi judiciais. Eth cargue ère annau e èren escuelhuts per votacion deth conselh. Ath delà, podien entrar ena bossa d'insaculacion tà èster conselhèr deth sòn terçon e, tanben, ena deth Conselh Generau. Es còssos se trigauen entre es òmes caps de casa mèns antics deth conselh dera universitat e non podien renonciar ath cargue jos pena d'èster expulsat deth conselh.

Per dejós des còssos se plaçauen es proòms, qu'actuaue coma es sòns ajudants executius. Èren òmes deth conselh. Andús, còssos e proòms, crubauen un sòu en dinèrs o en espècia. Es nauvenguts ena universitat, aihilhats, podien participar en conselh e ath cap d'uns ans podien accedir ath mestier de proòm. Açò ère important, ja qu'es caps de casa deth conselh podien gaudir des drets e bens comunaus. Maugrat açò, era condicion de familha antica e era edat dera persona èren quèstions protocolàries que se respectauen plan en se deth conselh.

En periòde que mos aucupe, Ferran VII confirmèc era Querimònia en 1817 e, posteriorament, era sua hilha Isabel II hec çò de madeish en 1846, en tot èster era darrèra reina qu'ac hec.⁴⁰ Tanplan açò, en aguest darrèr cas, ja damb es cambis administratius liberaus implantats, cau

pensar qu'era confirmacion se referie ath dret aranés de poder gaudir des sòns comunaus de montanha.⁴¹

Per tant, aquest règim politic especiau dera Val, que se remonte ara epòca medievau, siguec vigent enes ans qu'aucupen eth nòste capítol, encara que, coma ditz Àngels Sanllehy: *“les circumstàncies polítiques eren ben diferents de les del període medieval”*.⁴²

Totes es caracteristiques definitòries dera Val d'Aran qu'auem expausat enquiath moment propicièren eth sòn isolament e, ath madeish temps, era mantenença des sòns peculiars trèts culturaus e lingüistics, es que se vederen afavorits pera importància qu'auie era familha e es relacions entre cases, que se reforçauen pera politica matrimoniau practicada entre eres.

Es caracteristiques deth sòn territòri, ua val entornejada de montanhes plan nautes, per dessús des 2.000 mètres, damb ues condicions de vida extremes, an condicionat des deth començament era granor des nuclèus abitats, es quaus s'an conformat ath long dera Val damb ues limitades dimensions demografiques, mès plaçadi uniformament a pòga distància entre eri, aucupant de forma ininterrompuda eth territòri mès avient entara vida des sòns abitants. De hèt, era Val aufrís ua imatge de pòbles formats per grups de cases plan compactes remolinats ath torn d'ua glèisa, que deven era bastissa basica entara amassada. Era familha e era continuïtat ena aucupacion deth territòri conformèc ua comunautat junhuda a trauès dera apertenéncia ara casa, qu'autrejaue es drets tà gaudir des bens comunaus (pastura deth ramat, recolleccion d'èrba, husta, lenha, caça, pesca, aigua, entre d'auti), de beneficiar-se dera infraestructura entàs espleites agràries domètges (canaus d'adaiguetge, camins, pònts, etc.) e dera organizacion collectiua dera activitat ramadèra pendent er estiu. Coma ditz Piqué: *“el poble esdevenia una unitat política i d'identitat, un sistema de referència i d'identificació simbòlica”*.⁴³

3. ORGANIGRAMA ADMINISTRATIU DERA VAL

Damb era promulgacion des nomentades *Ordinaciones, Pragmáticas y Edictos Reales del Valle de Aran* der an 1616, coma auem dit, s' actualizèc eth règim administratiu dera Val d'Aran damb era basa dera Querimònia. Agustes ordinacions, hètes peth visitador reiau dera Val d'Aran, Juan Francisco de Gracia de Tolba, confirmauen era egemonia politica deth Conselh Generau d'Aran, que contunhèc vigent enquiath 1834, mès damb mens atribucions.

Coma ditz Piqué: *“el seu objectiu era clar: organitzar i concretar el domini de les institucions araneses i per tal d'enfortir la seva submissió a la corona, garantint així la seva fidelitat. Amb l'aprovació d'aquest document, acabà el caràcter assembleari dels consells oberts a la població, i els nomenaments dels càrrecs van esdevenir insaculats. Les autoritats reials, que es van imposar, el governador i el jutge, van condicionar les institucions, que tot i mantenir moltes de les seves funcions, van perdre capacitat de decisió en el seu govern”*.⁴⁴

Damb era promulgacion des *Ordinaciones, Pragmáticas y Edictos Reales del Valle de Aran* del 1616, se reordenèc eth territòri. Despús dera sua publicacion, Aran se dividic en municipis, encara que contunhèren estant coneishuts coma universitats o lòcs corresponents 27 ajuntaments que lo conformèren. Es Ordinacions s'aprovèren tà arténher un major contraròtle deth territòri, plaçat ena termièra, qu'auie un poder institucionau e representatiu autonòm; en tot méter de manifest qu'es aranesi èren catalans e respectauen es Privilègis e Constitucions de Catalonha.

Entà hèr present eth sòn poder, eth rei se reservauèc eth nomentament d'un governador qu'actuaue coma delegat sòn ena Val. Eth governador reiau auie dues foncions: per un costat, exercie era nauta justícia e, per un aute, es foncions executives e administratiues civius e militares. Per

tant, actuaue coma un capitan generau militar dera Val e ath madeish temps coma eth major magistrat deth territòri.

Eth governador viuec, enquia 1719 en qué siguec esbauçat pes francesi, en Castèth Leon, plaçat en municipi d'Es Bòrdes, ena confluència des rius Garona e Jòeu. AQUIU auie era Cort, que s'amassaue cada deluns entà cassi ordinaris, e presidie es amassades deth Conselh Generau quan convenguie. Era sua foncion ère dar justícia en nòm deth rei. Ena epòca que mos aucupe, eth governador viuie en Vielha, caplòc administratiu dera Val, a on i auie era sedença eth Tribunau a on s'administraue justícia en nòm deth rei.

Tà préner possession deth cargue de governador calie hèr un rituai en convent de Santa Maria de Mijaran, plaçada a un quilomètre de Vielha, en miei dera Val. Cada nau governador se metie de jolhs, acompanhat deth jutge, eth sòn assessor, deuant es conselhèrs e es proòms deth Conselh e juraue observar toti es privilègis, usatges, costums e libertats dera Val, que soent despús non respectaue, ath delà des Constitucions de Catalonha e Usatges de Barcelona e es *Ordinaciones*. Eth governador tanben ère jutge des bailes e des auti oficiaus reiaus de reng inferior. Cada tres ans eth governador rendie compdes deuant dera *Taula de Justícia*, qu'ère formada per magistrats nomentats peth rei.

Peth dejós se plaçaue eth jutge dera Curia Reiau, jurista de nomentament reiau, mès que, des deth sègle XVIII, se pactaue entre eth governador e eth Conselh Generau. Auie d'èster naturau dera Corona d'Aragon, actuaue d'assessor deth governador e juraue eth cargue dera madeisha forma qu'eth governador. Auie cort en casa sua, en Vielha, enes dies juridics pactats.

Encara peth dejós se plaçaue eth baile o alcalde de *Bailia*, nomentat peth Conselh. Des des Ordinacions n'i auie tres, un per cada terçon: Bossòst, Vielha e Salardú. Es bailes executauen es ordes e decisions deth jutge e

governador en terçon a on auien estat escuelhuts. Recaptauen er impòst deth *galin* (se quedaun ua onzau part), portauen es delinqüents d'ua bailia a ua auta enquia arribar en Castèth Leon o preson de Vielha, e tanben crubauen era onzau part dera pena des delinqüents que capturauen de *fragante delito* o hujuts en sòn terçon. Maugrat açò, des de 1756 eth crubament deth *galin* l'assumic eth Reiau Patrimòni. Cada un des bailes nomentauen un lòctenent en cada universitat (municipi), es quaus les ajudauen enes sues gestions e podien capturar delinqüents qu' entregauen as bailes. Eth nomentament, en sègle XVIII, lo hège eth baile a compdar d'ua tèrna que li presentaue cada pòble.

Es *Ordinaciones* tanben regulauen e modificauen era composicion, eth sistèma d'eleccion e era manèra de foncionar deth medievau Conselh Generau dera Val, mantenguent-se atau des dera sua publicacion enquiara sua supression en 1834. En conseqüència, era mès nauta institucion de govèrn e representacion dera comunautat aranesa passaue a èster integrada exclusivament per tretze membres: sies conselhèrs, sies proòms de terçon, un per cada terçon en andús cassi, e un sindic generau dera Val, as que se podie híger un notari qu'actuaue coma secretari.

Ath delà establie eth mestièr de tres audidors de compdes, un per a cada bailia. Toti es mestièrs, a excepcion des proòms, èren trigats per extraccion, en aguest cas per insaculacion, d'a on s'extrègen es nòms des vesins trigats per sorteg.

Per çò que hè as cargues deth Conselh: entara eleccion deth sindic sonque i auie ua bossa entà toti es candidats dera Val; mentre qu'entàs conselhèrs n'i auie ua per cada terçon. Era eleccion deth Conselh se hège eth prumèr dimenge de seteme, tàs 7 deth matin, ena glèisa de Sant Aurenç de Vielha. Mès tard, es eleccions se trasladèren tara Glèisa de Sant Miquèu de Vielha e se hègen eth dia de Tots Sants. En prumèr lòc se daurien es bosses des conselhèrs. Prumèr deth terçon de Pujòlo, e li

seguien Arties, Garòs, Vielha (un peth caplòc e un pera rèsta deth terçon que se tornauen cada an), Marcatosa (ua per Vilac e ua auta pera rèsta deth terçon, que se tornauen cada an), Lairissa e Bossòst. Tà èster conselhèr de terçon calie èster maridat, èster mès gran de 36 ans, non auer cap encausa judiciau, experiéncia en ahèrs publics, èster cònsol ena sua vila un an, e aportar un canon de dinèrs. Non podien èster conselhèrs es deutors o penats ena Val.

As conselhèrs seguie era eleccion deth sindic. En ua bossa se metie eth nòm des candidats a sindic mès aptes extrèts ena bossa de cada terçon, e despús s'extrège eth nòm dera persona escuelhuda. Es foncions deth sindic se limitauen ath crubament des bens e rendes deth comun, recuélher es deutes des vesins dera Val, hèr eth libre d'entrada e gessuda des compdes dera Val e anar tàs crides hètes pes conselhèrs des terçons. Fin finau, es sies *proòms* èren escuelhuts dirèctament pes conselhs de terçon, qu'èren formats pes autoritats municipaus deth pòble, es qu'èren escuelhuts peth Conselh de cada terçon cada viatge que se convocaue ua session deth Conselh Generau, qu'auie era sua sedença en Vielha. Es amassades deth conselh de terçon les convocauen es conselhèrs, es que portauen es acòrds prenudi peth terçon en Conselh Generau.

Fin finau, es audidors de compdes tanben s'escuelhien per insaculacion, mès coma ena eleccion de sindic, sonque i auie ua bossa entà tota era Val. Era sua foncion ère velhar pera gestion des bens publics realizada peth sindic e denonciar possibles irregularitats.

Per çò que hè as foncions de cada cargue: eth sindic ère coma ua sòrta de representant executiu dera Val. D'aguesta manèra, *“administrava el patrimoni comú aranès i les seves rendes, la gestió pública, representava la Val en els processos amb comunitats veïnes i defensava els privilegis d'Aran i les Constitucions catalanes. Havia de vetllar que al territori hi hagués la presència d'un mestre, un metge i un farmacèutic. Tres auditors controlaven els seus*

*llibres (...) Era el representant de la Val en plets i altres qüestions amb relació a França i Espanya. Vetllava pel compliment dels privilegis d'Aran i repartia les butlles de la Santa Croada. Rebia un sou anual i tenia coberts els desplaçaments. (...) Per absentar-se de la Val necessitava l'autorització de la majoria dels conselhèrs, deixava un substitut del qual n'era responsable”.*⁴⁵

Es competències deth Conselh èren limitades, mès importants entàs vesins dera Val: provediment, sanitat, beneficència, òbres publiques, orde public, defensa e fiscalitat (des dera tala d'arbes enquiara luta d'exempcions fiscaus). Per un aute costat, non auie foncions de justícia, ja qu'ère exercida peth jutge, de nomentament reiau, e pes còssos (conselhèrs) des pòbles, es quaus dirimien era jurisdiccion civiu. Eth Conselh tanben escuelhie un procurador fiscau e un de presoèrs praubi, aguest darrèr vigent enquiath sègle XVIII.

Er ahèr deth Conselh ère administratiu e politic, mès damb eth temps aumentèc es sues foncions politiquas en matèria administratiua: òbra publica, orde public, importacion de cereaus, exportacion de sau e husta, contraròtle de hèires, pactes e contraròtle de prètzi, reglamentacion deth tancament de tèrres e tractes damb eth bisbat de Comenge. Es sues sessions se hègen en aranés, mès es actes se hègen en catalan peth notari. Eth Conselh se finançauè damb era tala d'arbes que hègen es vesins ena Val, pera qu'es sues despenes solien superar es entrades e se podien fixar contribucions especiaus tà esmendar-les.

Segontes Piqué: “*a mig segle XVIII, les relacions entre les autoritats reials i les locals, van tocar fons, la qual cosa va afectar al funcionament de les institucions polítiques i administratives perjudicant el treball propi i comú. (...) Aquestes autoritats reials feia temps que no juraven els privilegis aranesos i no complien les Ordinacions. El governador havia endurit la seva gestió amb els consells de terçon no permetent que aquests es reunissin, això produí manca de coordinació i coneixement de les necessitats del territori i alhora, una conducta arbitrària dels sis conselhèrs*”.⁴⁶ Deuant d'aguesta situacion, eth Conselh Generau

elaborèc un memoriau tà recuperar era entenuda entre es autoritats reiaus e locaux, que non semble qu'auesse major incidència.

4. ETH SÈGLE XVIII ENQUIARA GUÈRRA GRANA

Pendent era Guèrra de Succession (1700-1714), ena Val, coma ena rèsta deth Principat de Catalonha, i auec partidaris des Àustria e des Borbons, causa que hec que i auesse fractura sociala. Felip V, er an següent dera sua coronacion (1701), confirmèc es privilègis dera Val, coma hec damb toti es privilègis deth Principat de Catalonha.

Aguest rei nombrèc governador dera val ath baron de Les, José Alberto Cao de Benós e March (Aren, 16.06.1658 – Aren 21.08.1710), apertanhent a ua familia damb ua tradicion de govèrn ena Val. Eth baron de Les, doctor en Dret e Teologia, tostemps siguec partidari des Borbons. En 1705 *“impidió con solo los naturales del valle de Aran la entrada de los sediciosos en él, logrando que los araneses permanecieran afectos a la real Casa de Borbón. Contuvo correrías en Ribagorza, Conca de Tremp y marquesado de Pallars, por lo cual, ocupado todo el valle por imponentes fuerzas enemigas (en 1707), manifestaron estas toda su ira y rencor en saquear e incendiar las casas y archivos de Les, que eran de su baronía; las de Bossòst, que eran de su esposa, apoderándose de la baronesa Doña Mariana [de Benosa] con sus hijos de tierna edad”*.⁴⁷

Fin finau, era baronessa escapèc e se refugièc damb es sòns hilhs enes montanhes, des que non tornèc enquia qu'era Val siguec aucupada era tardor de 1711 per ua division de Felip V, comandada peth marquès d'Arpajon, ena qu'anaue eth sòn hilh primogènit Francesc Cao de Benós e de Benosa (Bossòst, 1692 – 1824), qu'èrc capitan de cavalleria e ja baron de Les pera mòrt recenta deth sòn pair José Alberto. En efècte, eth baron José Alberto contunhèc ena termièra lutant contra es tropes catalanes ajudat pes francesi tà sajar de recuperar era Val tara encausa borbonica. Plaçat en Aren (Aragon) coma baile e jutge, siguec assetjat pes tropes austracistes catalanes e pr'amor d'açò se rendec, eth 21

d'agost de 1710. Coma que non preneç partit per archiduc Carles d'Àustria siguec fusilhat eth madeish dia dera sua rendicion.

Coma ja auem dit, era Val siguec aucupada pes francesi ena tardor de 1711 peth marqués d'Arpajon, generau de Loís XIV, que trobèren resisténcia en Salardú, que siguec redusida damb viruléncia. Felip V restaurèc coma governadors ara familia des barons de Les ena persona de Francisco Cao de Benós de Les, eth 12 d'abriu de 1712. Segontes Josep Lladonosa, es aranesi non vederen damb boni uelhs aguest nomentament, ja que Francesc ère un cavalèr supèrb e desatent damb era tradicion.⁴⁸ Fòrça des austriacistes hugeren en tot témer es sues represalhes pera mòrt deth sòn pair enquia qu'ans despús se dèc ua cleméncia reiau.⁴⁹

En Catalonha, a compdar des decretès de Naua Planta (16 de gèr de 1716), se substituíren es quinze vegueries e ueit sosvegueries catalanes per dotze corregiments e un districte especiau (Val d'Aran). Cinc des vegueries e quate sosvegueries passèren a èster bailies majors e se creèren es naues demarcacions en Matarò, segregada de Barcelona, e en Talarn, abans sosvegueria. Eth Principat demorèc dividit enes següents corregiments: Barcelona, Matarò (damb era bailia major de Granollers), Girona (damb era bailia major de Besalú), Vic (damb era bailia major de Camprodon), Puigcerdà, Talarn (abans sosvegueria deth Palhars), Lhèida (damb es bailies majors de Balaguer e Tàrrega), Cervera (damb era bailia major d'Agramunt), Manresa (damb era bailia major de Berga), Vilafranca del Penedès (damb era bailia major d'Igualada), Tarragona (damb era bailia major de Montblanc) e Tortosa, ath delà deth districte especiau dera Val d'Aran, que contunhaue mantient eth sòn governador e règim politic administratiu peculiar. Aguesta division administratiua non cambièc enquiara subdivision deth corregiment de Girona en 1802 en dus: Girona e Figueres (equivalent, aguest darrèr, ara sosvegueria de

Besalú). En totau, en Catalonha auie 14 demarcacions administratiues en 1808.

Eth hèt qu'era Val mantenguesse era consideracion de districte especiau ère un senhau d'arregraïment pera fidelitat mostrada peth baron de Les, eth sòn governador, damb eth qu'era monarquia volie mantier un contraròtle dirècte sus es aranesi. En un moment plan convulsat, eth capitan generau de Catalonha confirmèc en 1717 a Francesc Cao, baron de Les, coma governador dera Val, ath madeish temps que ratificau e es usatges e costums des aranesi. Totun, pendent era guèrra contra era Quadrupla Aliança, era Val d'Aran siguec invadida pes francesi en 1719, es que capturèren eth baron de Les, que siguec trasladat tà França. Aquiu i demorèc enquia 1821. Desaucupada era Val, Francesc Cao de Benós siguec liberat e repausat en cargue, en hereuèr de 1720, damb ua pension annau de 18.000 rals de bilion.

Tot e era ratificacion des *Ordinacions*, es competéncies deth Conselh Generau se vederen redusides en benefici des representants reiaus, es que, des de 1725, passèren a presidir es sessions deth Conselh. Maugrat açò, Felip V auie refermat en 1728 eth dret des aranesi de poder extrèir lan tà França, eth pas des ramats entre andús territòris e era concession de dues hèires annaus e un mercat setmanau en Vielha. Fin finau, eth 14 d'octobre de 1735 les eximic der usatge deth papèr sagerat, un dret que se mantenguec pendent tot eth periòde estudiat. Totes aquestes concessions e d'outes especiaus per çò que hè a contribucions sigueren refermades per ua Reiau Cedula, emetuda eth 28 de gèr de 1738, tà palliar era praubesa deth país.

En aguest sentit, en 1755, Ferran VI confirmèc es privilègis dera Val, que les justificuèc, damb un Reiau Despach deth 20 de hereuèr de 1756: "*por su especial situación geográfica e incomunicación temporal con la nación a la cual pertenece*", ath delà de "*por la situación y esterilidad de aquel país y para mantener la población en él*".⁵⁰

Despús dera Guèrra de Succession, en Catalonha e en País Valencian se militarizèc eth cargue de corregidor nomentant per aguesti lòcs a militars de guarnicion. Aquesta figura, as ordes deth capitan generau, s'identificauèc damb era governacion militar e auie foncions de policia. En Principat, receberen, ath delà des instruccions pròpies d'un corregidor, d'aves d'especiaus, coma velhar pera proibicion d'armes, depurar es desafèctes ath règim e introdusir era lengua castelhana.⁵¹ En aquest sentit, ena Val d'Aran eth 6 de gèr de 1770 se nomentèc governador deth rei a Juan Gonzalo, cavalèr castelhan, que responie ad aquesta faceta.

5. ERA GUÈRRA GRANA (1793-1795)

En França, des de mai de 1789, auie esclatat ua revolucion, paradigma des movements socials revolucionaris contemporanèus, qu'acabèc damb eth govèrn absolutista de Loís XVI. Transcorruts quate ans des de qu'eth tresau estat se constituísse en Assemblada Nacionau, es revolucionaris se senteren pro fòrts tà condemnar a mòrt eth rei. Era Convencion (eth parlament revolucionari, en actiu deth 20 de seteme de 1792 ath 26 d'octobre de 1795) lo jutgèc e condemnèc, en tot èster guilhotinat eth 23 de gèr de 1793. Açò provoquèc era formacion d'ua coalicion antifrancesa formada per Àustria e Prússia, as que se junheren era Gran Bretanha, Olanda, Piemont e Nàpols. Espanha non se somèc ara Coalicion iniciaument pr'amor que Godoy, prumèr ministre de Carles IV, s'estimaue mès demorar qu'es aliats debilitèssen França tà entrar en conflicte. De hèt, abans auie sajat qu'Espanha hesse de mediadora en conflicte entre era Convencion e eth rei Loís XVI, ath que volie salvar. Açò hec enforismar era Convencion, que declarèc era guèrra a Espanha eth 7 de març de 1793, despús d'executar eth rei. Deuant d'aguesta realitat, Godoy declarèc era guèrra a França eth 23 de març de 1793 e despús se signèc un Tractat d'Aliança entre Espanha e Gran Bretanha en Aranjuez, eth 25 de mai de 1793, tà lutar contra França.

Alavetz s'inicièc era Guèrra des Pirenèus, nomentada en Catalonha "*Guerra Gran*", perqué se contraposaue as limitats conflictes anteriors deth sègle XVIII. De hèt, era Guèrra Grana entre França e Espanha siguec un nau episòdi entre es ciclics enfrontaments qu'an agut a long dera istòria aguesti dus estats, e que, coma es anteriors, an afectat de forma dirècta ara Val d'Aran e as sòns abitants.

Era guèrra se dessenhèc en tres fronts des Pirenèus. En Catalonha, a on i auie eth front mès extens, se placèc ath generau Antonio Ricardos (Barbastre, 1727 - Madrid 1794), que dirigie 25.000 soldats e 100 pèces

d'artilheria. En Navarra e Guipuscoa se placèc eth generau Ventura Caro, que dirigie 18.000 soldats, e en Aragon eth princep Castelfranco deuant 5.000 soldats.

Eth plan espanhòu ère que Ricardos ataquèsse per Catalonha e es auti fronts se defensèssen, atau qu'er exercit espanhòu entrèc en França peth Rosselhon aucupant Port-Vendres, Santelme e Colliure, dominant, atau, tota era còsta rosselhonesa, enquia que non aueren recorsi ara fin de 1793. Ricardos marchèc tara Cort tà arténher major implicacion economica, mès moric eth 13 de març de 1794 en plea gestion en Madrid. Es francesi aprofitèren eth vuet de direccion der exercit espanhòu tà contraatacar e aucupèren Figueres en noveme de 1794. Despús es espanhòus sigueren expulsats deth Rosselhon e es francesi aucupèren era Val d'Aran, era Cerdanha e part der Empordan. Aquesta naua guèrra mostraue era indefension dera Val, abocada geograficament tà França, qu'actuaue contra es sòns abitants perquè ère eth prumèr districte espanhòu contra eth que podie actuar damb virulència.

Maugrat açò, eth Conselh Generau auie hèt es preparatius tà defensar-se, des d'aumens, un an abans que comencèsse era guèrra. Efectivament, coma a demostrat Piqué, eth 25 de hereuèr de 1792 s'amassaue eth Conselh Generau, jos era presidència de Bernardo de Sire, governador dera Val, e eth jutge Joaquim Maria Capdet, tà dar a conéisher qu'eth comde de Laci, capitan generau de Catalonha: *“se ha servido conceder a este valle 500 fusiles con sus bayonetas, 10.000 cartuchos, 4.000 piedras, 24 sacatrapos y una barilla para limpiarlos, con motivo de las actuales resoluciones de la Francia, y para el caso de alguna invasión de los franceses en estos dominios puedan dichos araneses defenderse y conservar los dominios de su majestad”*.⁵² Eth capitan generau prevedec qu'es armes sonque se repartissen se i auie atac francés e demanèc, un mes despús, ua relacion des bens des francesi ena Val e, sustot, qu'es aranesi non les ofenessen.

Totun, en seteme de 1792 era alarma s'estenec pera Val, atau qu'eth Conselh decidic armar eth terçon de Bossòst, qu'ère eth de mès apròp de França, mantenguent era rèsta ara expectatiua.⁵³ Ua situacion que empitjorèc en noveme de 1792, en qué es notícies qu' arribauen de França ère qu'era Val patirie ua invasion imminente. Amassat eth Conselh Generau damb eth governador, se liegec era orde deth capitan generau que facultae a armar ara rèsta de terçons e encoratjant-les entara defensa e resisténcia.⁵⁴ Autament, eth Conselh recebec era orde dera retirada dera tropa de Sòria encargada dera defensa militar dera Val per part deth capitan generau. Eth Conselh se negèc a aubedir a prumèrs de 1793, quan semblaue qu'era invasion ère imminente, e reforcèc era defensa damb 200 voluntaris tà anar tà Bossòst, es quaus se metien ath servici deth capitan dera tropa de Sòria.⁵⁵

Deuant d'un enfrontament iminent, es espanhòus assegurèren es passi de montanha entre Aragon e Aran des pòrts de Vielha, Bonaigua, Alós, Tabescán e Àreu, renonciant, a defensar era Val. Eth Conselh Generau sagèc de reaccionar convocant ua lheuada de 200 òmes tà defensar-se mentre non arribèssen refòrçi.

Tot siguec inutil, es soldats dera Convencion aucupauen era Val d'Aran eth 31 de març de 1793 sense trobar practicament resisténcia. Es francesi entrèren damb ua fòrça de 3.000 òmes per lòcs montanhosi pòc freqüentats. En Canejan, es defensors deth pònt hugeren en veir es francesi, encara qu'en ua prumèra columna dirigida per Fonteneille siguec refusada peth somatent damb un balanç de dus mòrts e cinc herits entre es francesi.

Totun, despús de reorganizar-se, es francesi dirigits per Sahuguet aucupèren Bausen e Canejan. Per un aute costat, ua segona columna dirigida peth capitan francés Latour entrèc peth Portilhon, provocant qu'en un solet dia era Val d'Aran siguec aucupada sense practicament oposicion. Ena arribada heren ueitanta presoèrs, entre eri dus oficiaus.

En aguesta accion, un grop de soldats espanhòus demoraue as francesi en Pònt del Rei tà opausar-se ara invasion, mès coma qu'entrèren per uns auti lòcs sigueren susprenuts pera rèraguarda. Se pòt dider qu'ena net deth 31 de març tota era Val ère francesa, installant Sahuguet era casèrna generau apròp de Vielha, ara dreita dera Garona, en planhèth de Vielha.

Segontes Josep Lladonosa, era aucupacion francesa cuelhec desprevenguts es aranesi que, non auien notícia dera declaracion de guèrra espanhòla,⁵⁶ encara que, coma a demostrat Anna Maria Piquè, açò non ei cèrt, ja que èren en tot hèr preparatius tara guèrra des d'un an abans. Aquerò que passèc ei qu'er exercit espanhòu s'estimèsse mès assegurar es passi de montanha entre Aragon e Aran, mès aisits de defensar, qu'entestar-se ena defensa dera Val. Açò hec impossible quinsevolh resisténcia seriosa. Enquiath baron de Les hugec sense poder defensar era vila se posicionèc ath cant deth Conselh Generau. Era rèsta de proòms, eth clergat e fòrça vesins dera Val hugeren, a trauès des montanhes, entath Palhars, era Ribagòrça, Benasc, eth Pont de Suert, Pobla de Segur e, tanben, Talarn e Tremp. Ena Val sonque quedèren un pialèr de joeni qu'opausèren ua cèrta resisténcia e, ath deuant des cases, es hemnes, que se èren cargue dera gestion deth patrimòni e eth suenh des vielhs e mainatges. Era sua situacion ère tan desesperada qu'es de mès renòm (Maria de España, Teresa Soler, Teresa Pujol e Josepa Benosa, hemna de Francesc Aner, sindic dera Val) escriueren ua carta, en junh de 1793, ara reina Maria Loïsa de Borbon, hemna de Carles IV, en que manifestauen: *“con lágrimas en los ojos y los corazones llenos del mayor sentimiento”*, qu'estauen desesperades *“por ser apartadas de la compañía de nuestros esposos, quienes escaparon del furor de esta bárbara gente, quedando estas vuestras leales vasallas que aceptan la necesidad de actuar como Cabezas de familia para quienes quedaron en nuestra compañía”*.⁵⁷

Eth 14 d'abriu, Sahuguet convoquèc es autoritats dera Val d'Aran tà dar-les a conéisher diuèrsi decretès dera Convencion e, de forma lliure, acceptèren era annexion a França. Se distribuïc eth territòri en tres cantons (Vielha, Bossòst e Salardú) e se fixèc un impòst. En aquera session s'arribèc ar acòrd de perméter as caperans eth sòn mestier e era tornada des hujuts despús deth desgèu. Deuant d'aguesta situacion d'indefension, coma d'auti còps en passat, eth Conselh Generau s'organizèc tà salvar eth patrimonni documentau e sollicitant, a trauès deth sindic generau, qu'ère Francesc Aner d'Esteve (Aubèrt, 1741 – 22.08.1815), era proteccion dera monarquia espanhòla.⁵⁸

Eth Memoriau des 28 pòbles dera Val ath rei Carles IV, que reprodusic en part Josep Lladonosa, siguec trametut peth sindic Francesc Aner d'Esteve eth 20 de juriòl de 1793 des d'Estèrri d'Àneu. Aqueth document informaue que: *“la Religión despreciada, los templos profanados con bailes y otras incidencias, los altares subrogados en mesas de gula y embriaguez, las imágenes incendiadas, 58 sacerdotes fugitivos y las armas de San Pedro derribadas de las iglesias, la autoridad real escarnecida, el santísimo Rosario prohibido rezarse y aun de traerle en las manos, los maridos por salvar sus vidas abandonando a sus mujeres, éstas con sus tiernos e inocentes hijos en los brazos, esperando ser víctimas del más bárbaro furor, sino condescienden al torpe deleite, y expuestos a la apostasía hija de las perversas doctrinas y mal ejemplo que forman el carácter francés, es todo el fruto de su conquista, y con la que intentan aquellos enemigos de Dios y la Humanidad, destruir en breves días lo que tantos siglos habían edificado los araneses”*.⁵⁹

Un an despús, ath torn de juriòl de 1794, er exercit dera Convencion passèc eth pòrt dera Bonaigua tà apoderar-se de València d'Àneu e saquejar Estèrri, encara que, despús, reculèren peth contraatac der exercit espanhòu format per aragonesi, palharesi e es fòrces deth somatent aranés. Tanplan açò, es revolucionaris cremèren eth Santuari dera Mair de Diu d'Ares ena sua hujuda.

Segontes Lladonosa, aguesta accion auesse podut acabar damb ua victòria redona se s'auesse reforçat eth contraatac damb es batalhons de Talarn e Jaca que s'auien demanat per part deth sindic Francesc Aner. De hèt, Aner se convertic en cap dera resisténcia aranesa contra es francesi, qu'ère formada per grops de refugiats installats en Esterri d'Àneu e Vilaller. Fin finau, es refòrci de Jaca arribèren. Ère un contingent de 4.000 soldats enviats peth duc de Granada e comandats per un mariscau de camp.

En començar era tardor de 1794 se planifiquèc era recuperacion dera Val per part del princep de Castelfranco. Eth sòn plan passaue perqué un regiment de voluntaris aranesi ataquèsse des de Vilaller, trauessant eth pòrt de Vielha, e un aute entrèsse des de Benasc pera Resclosa.⁶⁰ Totun, atau coma auien començat era marcha, eth naut comandament espanhòu ordenèc qu'es tropes se hessen endarrèr tà concentrar-se en Talarn. Er objectiu auie passat a èster recuperar era Cerdanha perduda dies endarrèr e que, prealablament, auie estat aucupada peth generau Ricardos. Tanben es regiments de Sòria e Malaga enviats tà Esterri des de Lhèida, s'evacuèren tà préner Toló (França).

Entretant, es francesi contunhauen cometent otrança ena Val. Es relacions entre es naturaus e es invasors sigueren fòrça complicades, ja qu'era manca d'aliment hège qu'es francesi aprofitèssen eth bestiar tà minjar. Per contra, es aranesi auien proïbit circular sense permís o passapòrt, èren empresoats damb pòc o cap motiu e se venie eth sòn patrimonni en benefici deth francés

Francesc d'Aner protestèc as espanhòus en nòm deth Conselh Generau, ja qu'era Val se sentie abandonada quan semblaue que podia èster desaucupada. Maugrat açò, Aner artenhèc concentrar un petit contingent de 200 contrabandistes e eth refòrç deth somatent aranés. Damb aguesta ja pòc se podie hèr per recuperar Aran, atau que cerquèc refòrci entrevistant-se damb es principaus proòms des municipis dera

Ribagòrça, que sigueren convocats en Vilaller. Totun, es aranesi, plaçats en Boí e entrat er iuèrn, quan se dirigien tà Vilaller se perderen pes montanhes e, tot e passar eth Pontarró d'Espot, tornèren tà Boí pera grana quantitat de nhèu acumulada qu'impedie eth transit.

Non content damb açò, ena primauera de 1795 Francesc d'Aner marchèc entà Benasc tà entrevistar-se damb eth brigadièr Yáñez e, despús, en Jaca, a on parlèc damb eth generau Castelfranco, eth que lo recebec despús de resistir-se a hèr-ho. Era trobada siguec plan desafortunada, qu'Aner, despús de parlar damb eth generau, arribèc ara conclusion que ère en tractes damb er enemic francés. Damb era guèrra en contra des espanhòus, es abitants dera Val temien qu'eth sòn territòri podesse devier ua moneda de cambi en tractat de guèrra entre Espanha e França. Alavetz, eth Conselh Generau comissionèc Aner tà qu'anèsse tà Madrid a entrevistar-se damb eth rei e saber de prumèra man que pensaue era Cort d'aguest ahèr.

Atau coma estudièc Lladonosa en sòn dia, Aner, quan tornèc, hec ua extensa relacion deth sòn viatge tà Madrid, qu'aué se consèrve en Archiu Generau d'Aran. En aqueth document, datat deth 28 de seteme de 1795, se descorbís qu'Aner auie hèt un viatge prealable tà Madrid, ara fin de 1793, en que recebec ua deprimenta impression dera Cort. Aquiu, despús d'entrevistar-se damb eth generau Antonio Ricardos, descorbic que i auie eth convenciment generau qu'es aranesi auien liurat era Val as francesi de bon grat, pera qu'auien arribat ara conclusion que non calie sacrificar er exercit espanhòu en recuperar-la, causa qu'explicarie bères retirades militars anteriores.

A començaments der estiu de 1795, Aner viatjaue tà Madrid per segon còp acompanhat deth baron de Les, José Sefarín Cao de Benosa de Les, qu'auie, coma es sòns auantpassats, molt bona relacion damb es Borbons. Aner e eth baron se dirigiren tà Aranjuez, a on passaue er estiu eth rei. Aquiu sigueren recebuts per Carles IV, que les atenguec damb

correccion mès deth que non artenhec cap compromís. Tanpòc poderen trèir eth trama des intencions militars dera Cort vèrs era Val d'Aran.

Era guèrra acabèc damb eth Tractat de Patz de Basilea, signat eth 22 de juriòl de 1795, qu'establie era tornada des territòris conquerits pes francesi a Espanha. Totun, era Val d'Aran se retenguec un temps en mans franceses, ja qu'ei probable que se pensèsse ena possibilitat d'integrar-la a França.

Fin finau, un cambi de direccion ena Prumèra Republica, se passèc dera jacobina Convencion ath burgés Directòri en madeish 1795, permetec un acòrd damb Espanha mejançant eth que se tornaue era Val d'Aran a cambi de bèri ues auantatges territoriaus ena Ièrla de Santo Domingo. Maugrat açò, era Val non siguec abandonada pes francesi enquia seteme de 1795. Desliurat eth territòri, ena prumèra amassada deth Conselh Generau, eth 8 de seteme de 1795, s'acordèc dar coneishement der abandon deth territòri des francesi ath capitán generau de Catalonha, tot demanant que se tornèsse ara situacion legau anteriora ara guèrra.⁶¹

Dus mesi despús, en ua naua amassada deth Conselh, aguest avaloraue es efèctes dera aucupacion francesa, arribant ara conclusion qu'es vesins dera Val auien estat saquejats, es temples e edificis publics des.hèts, es bòsqi e pastures destrusits, es fruts usurpats e es mòbles e efèctes personaus panats. Deuant aguesta grèu situacion, comissionèren a Francesc d'Aner tà qu'anèsse tà Madrid e presentèsse ath rei era següenta peticion: *“Habiendo dejado todo el territorio totalmente arruinado, sin otro alivio ni consuelo, que el que se espera de Nuestro católico Monarca y para que llegue a su noticia nombra por Diputado a Don Francisco Aner de Esteve del pueblo de Aubert a fin de que pase a la Corte y haga presente a su Majestad las inclemencias que han padecido estos sus fieles vasallos, y suplicarle se digne exonerarlos de las contribuciones de Catastro por el tiempo que su majestad estime conveniente. Cuya gracia esperan de su poderosa benignidad”*.⁶²

Eth monarca acceptèc era prepausa deth Conselh e perdonèc eth pagament deth prumèr tèrç dera contribucion der an 1796 pes circumstàncies dera guèrra. Un an despús, eth 5 de març de 1797, eth sindic dera Val exposauè ath Conselh Generau, amassat ena glèisa de Vielha, que calie començar ua Santa Mission entà qu'atau escafar es idèes e doctrines franceses. Aqueth dia parlèc eth caperan de Vilac, que manifestèc que pr'amor dera pòur des eclesiastics deuant era invasion francesa auien trasladat es milhors objèctes des glèises tà Barcelona. Alavetz que les calie recuperar. Ath delà, eth madeish dia s'acordèc de dar era predicacion as missionèrs d'Escornalbou. Era mission se celebrèc aqueth madeish estiu. Eth 23 de juriòl se balhèren es instruccions tà crompar un macho entath traslat des pairs enviats, efectuat des deth pòrt dera Bonaigua. Cada terçon paguèc era part que li corresponie e es frares d'Escornalbou compliren era mission segontes aquerò acordat.

6. GLÈISA

Pendent tot eth sègle XVIII, era Val d'Aran encara depenec deth bisbat de Sant Bertrand de Comenges, França. Ath delà, ena Val i auie dus archiprestats, un en Les e un aute en Gessa, dirigits cada un per un archiprèste damb ua cèrta autoritat cedida peth bisbe. Totun, a finaus deth sègle XVIII eth rei Carles III volie trèir tota influéncia francesa dera Val, tant politica coma religiosa. D'aguesta manèra, eth nau governador Juan Gonzalo, qu'ac ère des deth 6 de gèr de 1770, publicaue eth madeish dia dera sua prenuda de possession, un brèu deth papa Climent XIV, en qu'informaue que se suprimie eth bisbat de Saint Bertrand de Comenges, atau qu'es glèises franceses passauen a depèner deth Bisbat de Tolosa e es dera Val se traspassauen ara diocèsi de La Seu d'Urgell. En aguesta linha, Josep Lladonosa explique qu'eth pas des glèises d'Aran ath Bisbat d'Urgelh o Lhèida ère ua vielha aspiracion d'ua grana part des aranesi. Ath delà, a finaus deth XVIII non toti es membres deth Conselh i èren d'acòrd, ja qu'es bisbes de Comenges tostep auien respectat es privilègis dera Val e es prelats considerauen era glèisa dera Val coma ua part mès dera sua jurisdiccion, coma de hèt ac ère des deth sègle X.

Aguest hèt non se decidic enquia començaments deth sègle XIX, quan se consumèc era annexion religiosa dera Val ath Bisbat d'Urgelh. En concrèt, en Conselh Generau deth 2 de mai de 1802, se liegec ua carta deth terçon de Pujòlo qu'informaue qu'eth Bisbat de Sant Bertrand s'annexionaue de forma immediata a Tolosa, pr'amor d'açò en aquera session eth Conselh demanèc qu'es glèises d'Aran passèssen tath Bisbat de Lhèida peth sòn prestigi.

Totun, prevaleren es rasons geografiques e eth traspàs se consumèc a favor deth Bisbat d'Urgelh, segontes era bulla deth papa Pius VII, perqué ère eth mès propèr. D'aguesta manèra, eth 24 de juriòl de 1804, eth bisbe d'Urgelh, eth doctor Francisco de la Dueña e Cisneros, comunicaue ath

prior e conselh, amassats ena glèisa de Sant Miquèu de Vielha, auer-se verificat era union canonica dera Val ara sua diocèsi, encara qu'eth prelat non prenec possession der archiprestat d'Aran enquiath 14 de juriòl de 1805.⁶³

Segontes Piqué, ath Bisbat d'Urgel li costèc adjúnher era Val ara diocèsi pera sua praubesa, encara que se sometec ara voluntat deth rei e eth Conselh. Alavetz pesauen es rasons politiquas qu'afavorien eth cambi dera diocèsi francesa pera espanhòla, de manèra que se consumaue era politica centralizadora borbonica encetada en sègle XVIII que non acceptaue era situacion anomala qu'un territòri espanhòu depenesse religiosament d'ua institucion francesa.⁶⁴ En tot cas, eth Conselh premanic fòrça ben era prumèra visita de *Dueña*, eth bisbe, ja qu'era sua voluntat ère contunhar damb es madeishi privilègis, usatges e costums de qu'auie gaudit religiosament era Val, atau que presentèc un Memoriau ath rei, en 1806, contra es prumèrs Capítols ordenats peth nau bisbe.

Entretant, en 1772 se tancaue eth convent de Santa Maria de Mijaran regentat pes augustins. Agustest recinte, des de 1760 auie dequeigut fòrça. Des d'aquera decada enquiath an deth sòn tancament, sonque dus frares e un laïc se dedicauen ath culte, es funeràries e era escòla de Gramatica, un contingent uman deth tot insuficient.⁶⁵ Eth 20 d'agost de 1771 eth pair Xavier Agustín, provincialiu des augustins cauçats, arribaue ena Val damb plens poders deth generau der orde tà suprimir eth convent de Mijaran e trasladar es frares tà ues autes cases.

Era supression deth convent provoquèc disgust ath Conselh, que, amassat eth 9 de març de 1772, resòlvec enviar un memoriau ath rei Carles III, en qu'exposaue era manca d'ensenhament de prumèras letres e Gramatica ena Val pera manca des frares, qu'èren qui la dauen. De hèt, era escòla de Gramatica mès apròp dera Val ère era de Graus (Òsca), ja qu'es augustins tanben tanquèren eth Convent d'Estèrri per manca de

personau. Açò obligau es futurs alumnes a hèr longui trajèctes tà anar a estudiar segondària o tara Universitat de Graus, Lhèida, Òsca, Cervera, Saragossa o Barcelona, encara mès dificultós en iuern.

Carles III decidic, a trauès d'ua Reiau Cedula, qu'es rendes des possessions deth monastèri se destinèssen a pagar dus màstres de Gramatica e de prumères letres entara Val. Es augustins protestèren, mès eth governador embarguèc es rendes des frares, en tot allegar qu'aqueres tèrres èren de Santa Maria abans qu'es augustins arribèssen ena Val. Eth conflicte s'enrariç pera intervencion deth bisbe de Comenge e era oposicion deth Conselh as sues decisions, quedant era Val sense ensenhament de Gramatica durant 6 ans. Fin finau, eth Conselh acataue, ena session deth 19 de juriòl de 1778, era pragmatica de Carles III, deth 8 de març de 1778, tà qu'auesse efècte eth decret deth bisbe de Comenge, der 1 de març de 1775, que determinaue era ereccion de dus beneficis damb es rendes des augustins destinats ar ensenhament de prumères letres e Gramatica. Eth nau centre d'ensenhament se bastirie en Vielha, tot descartant-se er antic convent de Santa Maria per roïnós.

A compdar d'aqueth moment, Santa Maria demorèc sonque coma glèisa, mentre qu'era rèsta deth convent, qu'acabaue de patir uns fòrts aiguats dera Garona, s'anaue deteriorant enquiath sòn esbauçament. Santa Maria, d'ençà deth 1780, devenguec ua glèisa mès en miei dera Val, entre era Garona e era Pèira. Era rèsta des possessions, inclús aquerò que quedaue deth convent, passèren a mans publiques damb era desamortizacion de 1835.

7. ERA GUÈRRÀ DETH FRANCÉS (1808-1814)

Pendent era guèrra que reglaue França a Euròpa, damb Napoleon d'emperador, es govèrns francés e espanhòu pactèren en Tractat de Fontainebleau (27 d'octobre de 1807) era invasion de Portugau, eth tradicionau aliat britanic, tà completar eth bloqueg continentau as britanics projectat per emperaire.⁶⁶

Despús dera ocupacion iniciu deth nòrd e eth sud de Portugau per part dera màger part der exercit espanhòu, qu'atau se concentraue luenh des principaus punts estrategics deth país, es tropes franceses comencèren a entrar en territòri espanhòu e aucupèren places deth nòrd-oèst peninsular. Dies mèstard, eth 30 de noveme de 1807, er exercit francés entraue en Lisboa, circumstància que provoquèc era hujuda deth Princep Regent des Braganza portugesi en Brasil.

Maugrat açò, ath madeish temps qu'es francesi invadien Portugau damb era ajuda des espanhòus, ues autes tropes franceses aucupauen diuèrses localitats espanhòles coma Burgòs, Salamanca, Pamplona, Sant Sebastian, Barcelona o Figueres entre finaus de 1807 e es prumèrs mesi de 1808. Atau, ja signat eth tractat de Fontainebleu, a finaus d'an penetrauen ena peninsula espanhòla uns auti 24.000 infants e 3.500 cavalèrs comandats per Pierre-Antoine Dupont qu'aucupèren Valhadolid. Despús entrèren Bon Adrien Jeannot de Moncey eth 9 de gèr de 1808 damb 27.000 soldats tà aucupar Burgòs, Navarra e eth País Basc e Guillaume Philibert Duhesme per Catalonha en hereuèr damb 12.700 òmes tà aucupar Figueres e Barcelona.

Aguestes accions se hègen sense eth supòrt deth tractat signat tà invadir Portugau e damb era excusa de contrarotlar es comunicacions, encara qu'atau es francesi tanben dominauen es que dauen accèss tà Madrid e tara termièra entre Espanha e França. Eth totau de soldats francesi cantonats en Espanha ara fin de 1807 e començaments de 1808 ère de

65.000, circumstància que provoquèc es prumères alarmes entre era poblacion espanhòla, que credie que Manuel Godoy, valid de Carlos IV, auie arribat a un pacte damb Napoleon tà que 100.000 soldats aucupèssen graduauement Espanha.

Aguesta actitud provoquèc eth lheuament espontanèu deth pòble espanhòu quan Murat siguec nomentat lòctenent deth Règne. Açò non hec a cambiar es plans inicials des francesi. D'aguesta manèra, eth 6 de junh de 1808 Napoleon nomentèc ath sòn frair Josep nau rei d'Espanha, que'acceptèc eth cargue eth dia 10 e confirmèc a Murat coma lòctenent deth Règne. Deuant era passivitat des autoritats nacionaus damb era entrada des francesi, coma ja auem dit, eth pòble reaccionèc e se produsiren es prumèrs albaròts contra es invasors. Entre mai e junh de 1808, es susmautes populars s'esteneren e acabèren ena creacion de Juntas Locaus, Corregimentaus e Provinciaus de Defensa, ath crit de "*Religión (Déu), Patria (España) y Rey (Ferran VII)*". Es insurreccions e posteriora creacion de juntas se caracterizèren per tres trèts fonamentaues: se produsiren enes zònes non aucupades pes francesi, se desvolopèren rapidament a compdar de cèrts nuclèus urbans e acabèren establint ua naua institucion politica qu'assumie eth poder, es Juntas de Govèrn.⁶⁷

Aguesti organismes auien coma objectiu basic, d'un costat, defensar-se dera ocupacion e, d'un aute, aumplir eth vuet de poder existent, ja que non volien reconéisher Josep I, eth frair gran der emperador francés Napoleon, coma nau rei espanhòu ne a Murat coma lòctenent deth Règne, atau coma era passivitat des autoritats provinciaus ac daue a enténer. En un aute sentit, encara qu'ei cèrt que sorgic era oposicion des Juntas de Defensa lheuades contra era invasion francesa, tanben ac ei que Josep I recebec eth supòrt inicialu deth Conselh de Castelha, que se mostrèc afrancesat enquia mejans d'agost de 1808, e bères autoritats locaus *godoiestes*, es que, en conjunt, creèren un conflicte damb era

volontat sobirana e espanholista expausada pes juntes e eth sòn posicionament iniciiau.

Es juntes provinciaus e corregimentaus sigueren integrades sociologicament pes elits sociaus e intellectuaus de cada província, formades majoritàriament per militars, clèrgues, foncionaris, nòbles e professors universitaris. Encara qu'èren de majoria conservadora, tanben ei cèrt que progressiuament integrèren elements reformistes illustrats e bèri uns liberaus que provenguien dera classa mieja formada per comerciants, professionaus liberaus, menestaus e pagesi rics.

Era reaccion ara invasion, damb era creacion de Juntes de Defensa, siguec plan rapida. Era prumèra Junta provinciau constituïda en Espanha siguec era d'Oviedo (Junta deth Principat d'Astúries) eth 24 mai 1808, seguida de València (lheuament eth 23 e Junta constituïda eth 25 de mai), Santander e Sevilha (intitolada Junta Suprema d'Espanha e Índies) eth 27 de mai,⁶⁸ e Saragossa, a on eth lheuament se produsic eth 24 de mai e se creèc ua junta eth 27. En Catalonha, era prumèra junta formada siguec era de Lhèida (futura Junta de Catalonha) eth 28 de mai; seguida de Tarragona eth 31 de mai e Girona eth 5 de junh. En Catalonha, estant Barcelona aucupada pes francesi des deth 29 de hereuèr de 1808, data ena que preneren per suspresa eth castèth de Montjuïc, era iniciatiua juntèra partic d'outes ciutats coma Lhèida, Tarragona e Manresa, a on eth 2 de junh de 1808 se cremèc papèr sagerat francés e s'instaurèc tanben ua junta.

8. ES JUNTES DE TALARN E ERA VAL D'ARAN

Era Val d'Aran, a diferéncia de d'auti conflictes belics anteriors damb França, nos siguec aucupada iniciaument peth sòn Exercit. Açò hec que, coma ena rèsta de territòris non invadits, se constituís ua Junta despús de recéber es indicacions dera Junta de Lhèida, proclamada provinciau de Catalonha en junh de 1808.

Pògui dies despús, er 11 de juriòl de 1808, se constituïe era Junta dera Val d'Aran damb 6 vocaus representants des terçons dera Val. Aqueth dia s'amassèc ena glèisa de Vielha eth Conselh Generau, jos era presidéncia deth governador deth districte, José de Gambara, tà hèr era eleccion. En aqueth acte sigueren escuelhuts: peth terçon de Pujòlo Joan Ademà, prevèrre eclesiastic; peth de Vielha eth doctor Pablo de Miguel, avocat, substituït mentre siguesse absent per Bartomèu Portolés, notari; peth d'Arties e Garòs Francesc Portolà, nòble isendat d'Arties; peth de Marcatosa eth doctor Felipe Aner d'Esteve; peth de Lairissa Francesc Aunòs Joanchiquet, isendat e ramadèr de casa Joanchiquet; e peth de Bossòst, Joan de Bosost e de Benosa, isendat nòble de Canejan.⁶⁹ Toti es membres dera junta èren caps de casa des principaus familhes araneses, a excepcion deth prevèrre Ademà.

A londeman, 12 de juriòl, se recebec ua notificacion dera Junta Provinciau qu'ordenaue ara Junta dera Val que: "*Primo que se nombre por presidente de su Junta a la Persona que le parezca más conveniente supuesto que tendrá conocimiento de los sujetos que lo merezcan. Segundo: Se permite que se valgan de los Ministros del Resguardo para la Defensa de la Patria. Tercero: Que venda los efectos detenidos y que se tuviese de contrabando. Cuarto: Que, para comunicar con esta Junta Suprema, se entienda y dirija sus oficios con la Junta Gubernativa de Talarn*".⁷⁰

Açò hec a pensar ar istoriaire Antoni Moliner, especialista deth tèma, qu'era Junta dera Val tostemp se comunicèc damb eth Superior deth

Principat a trauès dera Junta de Talarn, que s'auie constituït eth 15 de junh de 1808.⁷¹ Maugrat açò, era Junta Corregimentau dera Val d'Aran, taula 2, constituïda en junh de 1808 semble foncionar de forma autonòma pendent dus ans, enquia mai de 1810, data ena qu'era Val d'Aran siguec invadida per Exercit francés e es sòns vocaus se trasladèren tath vesin corregiment de Talarn.

Nòm	Terçon	Cargue	Profession /condicion
José de Gambara	Governador	President	Governador dera Val d'Aran
Joan Bosost Benosa	Bossòst	Vocau	Isendat nòble de Canejan
Joan Ademà	Pujòlo	Vocau	Prevèrè
Bartomèu Portolés ⁷²	Vielha	Vocau	Notari de Bossòst
Francesc Aunòs Joanchiquet ⁷³	Lairissa	Vocau	pagés isendat de Vilamòs
Francesc Portolà	Arties / Garòs	Vocau	Nòble d'Arties
Felip Aner d'Esteve	Marcatosa	Vocau	Avovat

Taula 2: era Junta dera Val d'Aran (juriòl 1808)

Ath son cargue auie eth tèrç dera Val d'Aran, numèro 13, dirigit peth coronèl Felipe de Fleyres, qu'ère format per voluntaris. Entre es sòns oficiaus i auie Joan Benosa, de Canejan, que recebec eth nomentament de tinent per part dera Junta er 1 de noveme de 1808.⁷⁴

Enquiara invasion des francesi, un des principaus enfrontaments prealables qu'auiec lòc ena Val se desvolopèc deth 12 ath 14 de gèr de 1810. En realitat, dies abans, eth 6 de gèr, ja i auiec ua prumèra tumada en qué es francesi sigueren rebutats en Pònt de Rei *“hasta el puesto de la Torrassa, fortificado con tres cañones y donde se vieron obligados a encerrarse, ofendiéndoles los nuestros desde buenos y naturales parapetos, después de haberles desalojado de las casas del Pla de Arrem y ocupándoles ganado lanar, ropa y hasta rancho”*.⁷⁵

Açò provoquèc era reaccion deth generau francés Villamoud, qu'eth dia 12 ordenèc un atac generau francés peth pòrt deth Portilhon, Bausen e de nau en Pònt de Rei. Es tropes espanhòles, manades peth tinent coronèl Juan Ducrós, ajudat per oficials deth país (es Benosa, Firat, Ademà e Sanglada) e formades per 200 soldats, refusèren er atac francés en Portilhon deuant d'un batalhon de 400 francesi.

Totun, es combats contunhèren es dus dies següents. Eth 13 de gèr, es francesi tornèren a atacar peth Pònt de Rei, mès es soldats deth somatent de Bausen le podec refusar e eth dia 14 repetiren er atac en Bausen damb 600 soldats, que sigueren refusats de nau per 80 voluntaris, que sigueren reforçats damb 40 somatents e 200 soldats que venguien de Canejan. Entre es accions mès subergessentes, era deth tambor Jaume Aunòs, que damb sonque 12 ans espantèc as francesi damb es sòns tòcs provocant era sua retirada pensant que serien atacats per tropes espanhòles superiores.⁷⁶ Non contents damb açò, eth dia 14: *“alentados los tercios vencedores con tan alto triunfo, volaron en persecución de los que se retiraban hasta dentro de su territorio, matándoles mucha gente, quemándoles siete granjas que les servían de cuarteles y cogiéndoles muchas cabezas de ganado y gran número de fusiles”*.⁷⁷ Segontes eth comunicat dera junta dera Val d'Aran, non i auec mòrts entre es espanhòus, encara que tres soldats sigueren empresoats.⁷⁸

Maugrat açò, durant aguesti enfrontaments se hège evident qu'era superioritat francesa acabarie impausant-se ara resisténcia des voluntaris e eth petit exercit espanhòu. Per açò es queishes dera Junta demanant mès refòrci sigueren constants, encara qu'era Junta Centrau deth Règne non les ajudèc.

A començaments de mai, eth coronèl Felipe Fleyres, comandant des tropes de Talarn e dera Val treiguec 400 soldats dera Val en direccion tà Vilaller, quedant 200 soldats damb salut tara sua defensa, que tot just podien curbir eth Pònt de Rei e eth Portilhòn. Inclús, Fleyres demanèc

100 d'aguesti soldats despús, causa ara qu'era Junta dera Val d'Aran s'opausèc. De hèt, en mai de 1810 es aranesi se sentien deishats ara sua sòrt, pera que comunicuèren a Felip Aner, vocau sòn ena Junta Provinciau de Catalonha, que demanèsse ath capitan generau 400 soldats tà reforçar era defensa deth sòn territòri.

Aner responec as sòns antics companhs de Junta que hessen un esfòrç de resisténcia e amassèssen es miquelets dispèrs pes pòbles e curbissen es contribucions tà arténher recorsi. Atau madeish exigie ath partit d'Estèrri que hesse un esfòrç tà reclutar toti es òmes entre 16 e 40 ans e se crubèsse era contribucion deth vinten. Er estat de desatencion espanhòla ère tan grana ena Val qu'eth governador Gambara e eth sergent major, Juan Rebollo, èren sense equipament, atau qu'Aner decidic qu'era Junta les paguèsse dues mensualitats deth sòn hons tà que se podessen vestir en condicions.

En mai de 1810, era Junta dera Val d'Aran, formada peth governador president Gambara e 4 vocaus (Portolés, Ademà, Aunòs e Francesc Aner d'Esteve, sindic generau dera Val d'Aran, qu'auie substituït ath sòn hilh Felip), escriuie ara Junta Centrau deth Règne tà comunicar-li *“con el debido respeto hace presente a V. E., como este territorio metido dentro de la Francia, amenazado por los puertos de Portillón, Puente del Rey, Montgarri, Puerto de Orla y Puerto de Benasque, cuyas descubiertas todos los días se avistan y tirotean, lo consideran como perdido a causa de haber llegado refuerzo en la villa de Bañeras confinante con este valle, como unos 900 hombres y en los pueblos de Jos y Sambeat de 6 a 700 con dirección a tomar este territorio, según los preparativos se denotan y por constar al General Villamoud que acá no existen tropas. La Junta no duda que esto se verifique en breve, pues consta a dicho General por sus espías que el Coronel Don Felipe Fleirés, Comandante de las tropas de Talarn y de este Valle, sacó del tercio de este valle 400 hombres y los mandó pasar al territorio del Corregimiento de Talarn y punto de Vilaller, habiendo quedado para la defensa de este país como unos 200 que no cubren*

más que los puestos del Puente del Rey y Portillón, dejando descubiertos los demás (...) de que resulta quedar abandonado este corregimiento que tanto se ha sacrificado para guardarlo, habiendo levantado toda la juventud en masa y manteniendo en sus alimentos”. Aguesta situacion s'agreujaue, quan Fleirés demanaue 100 des 200 soldats que quedauen ena Val d'Aran tà que passèssen tà Talarn eth dia 1 de mai, pera que “esta Junta acude a V.E., para que se sirva hacer presente al Excelentísimo Señor Capitán General de este ejército la situación lamentable de este territorio y que en breves días ha de quedar sorprendido por el enemigo”. Per açò “solicita se incorporen los 400 hombres que sacó Don Felipe Fleirés a fin de poder rechazar el enemigo”.⁷⁹

Era pòur des vocaus non tardèc en complir-se. Eth 25 de mai de 1810 es francesi entrauen ena Val. En libre d'acòrds deth Conselh se liegie que: *“en ese día los franceses tomaron este Valle, habiendo salido la división de Benasque y entrado por el Puerto de Vielha, Portillón, Puente del Rey, Bausén y Caneján”*.⁸⁰ Non sabem s'i auec enfrontaments sagnants, mès er expedient deth tinent Joan Benosa, de Canejan, mos indique que passèc bèri ans presoèr en França, pr'amor d'açò intuïm que, com a minimum, i auec represalhes. Maugrat açò, Benosa demanèc era retirada der exercit plan lèu, ja qu'en 1818, damb sonque 28 ans, constaue coma tinent retirat deth batalhon de Navarra damb 200 rals de jornau.

Quate dies despús d'entrar ena Val, es francesi prenien Lhèida, en andús cassi pes fòrces que comandaue eth mariscau Suchet, qu'operauen des d'Aragon. Aguest ère eth prumèr còp qu'era invasion francesa se hège peth pòrt de Vielha e non peth Pònt de Rei, pr'amor d'açò es aranesi non poderen hùger. Pendent eth periòde dera dominacion francesa dera Val (1810-1815), eth Conselh Generau non se tornèc a amassar.⁸¹

Pendent eth temps que durèc era ocupacion francesa, non se respectèren es privilègis, usatges e costums aranesi. D'aguesta manèra, atau coma manifestaue eth sindic generau dera Val d'Aran e vocau dera Junta, Francesc Aner d'Esteve, eth 30 d'agost de 1810, quan explicaue

qu'era invasion des francesi causèc era *“desolación del mismo valle, llevándose los enemigos toda la cosecha de este para proveer el Castillo de Benach, y no solo esto, que también el último recurso que es el ganado, talando los bosques y conducir las bradetas por el Rio a su Imperio, exigiendo contribuciones imposibles de pagar, y el que las excusa se lo llevan maniatado a Francia con otros desastres”*. Ath delà, *“en la madrugada del 26 del que acaba se rompió el fuego entre los enemigos y unas avanzadas en los confines del relatado valle y el de Aneo en donde las fuerzas del enemigo dispersó nuestras gentes sin embargo de no exceder de 900 hombres según se dice los que se han apoderado del relatado Valle de Aneo, Corregimiento de Talarn, que consiste en la Villa de Esterri con 20 pueblos que tiene alrededor cometiendo ellos los mayores horrores de violar, matar, robar e incendiar, y para coronar sus maldades, les han intimado, que dentro tercero día juren la obediencia al Rey intruso José”*. Maugrat açò, en aqueri moments, segontes informaue Aner, quedauen 300 òmes ena Val d'Aran que se non reciben refòrci non poderien contier es enemics.⁸²

Mesi mès tard, eth 30 d'octobre de 1810, era Junta dera Val informaue que *“los individuos de la Junta de Gobierno del Valle de Aran, incluso el Gobernador, que existen en Sort, representan la desolación en que dejan los enemigos el citado valle, interesando la comprensión de VE., por si puede tener lugar su reconquista, así como la del Valle de Aneo, Corregimiento de Talarn, que comprende la Villa de Esterri y 20 pueblos”*, ja qu'es fòrces des francesi qu'aucupauen aqueth territòri contunhauen estant de 900 òmes.⁸³

Enes mesi següenti, Catalonha demorèc practicament dominada pes francesi, que contrarotlèren eth Camp de Tarragona entara fin de 1811. Damb es principaus ciutats deth Principat dominades a començaments de 1812, Napoleon Bonaparte decretèc era annexion de Catalonha eth 26 de gèr del 1812. Es francesi la dividiren en quate departaments damb ua prefectura e dues sosprefectures. Ath deuant de cada departament i auie un intendent e quate prefèctes. Es departaments creats sigueren es de

Ter (damb era prefectura en Girona e es sosprefectures en Vic e Figueres); Montserrat (damb prefectura en Barcelona e sosprefectures en Manresa e Vilagranca del Penedès); Boques de l'Ebre (damb prefectura en Lhèida e sosprefectures en Cervera, Tortosa e Tarragona), e Segre (damb prefectura en Puigcerdà e sosprefectures en Talarn e Solsona, includida Andorra). Totun, era Val d'Aran siguec separada de Catalonha e se junhec ath departament francés dera Haute Garone. A compdar d'alavetz depenie administratiuament dera sosprefectura de Sent Gaudenç, estant eliminats es sòns privilègis e leis particulars.

Después de tres ans de domini francés dera Val, era reaccion espanhòla non se comencèc a concretar enquiàs prumèrs mesi de 1813. Eth baron d'Eroles, capitan generau de Catalonha interin des deth 3 de març, sagèc de prener-la as francesi en ua gausarda expedicion eth 8 de març de 1813. Es francesi, vedent era decidida entrada des espanhòus pera Bonaigua, se retirèren, segontes informaue Miguel Agustín: *“bajo el tiro del cañón del puerto fortificado que ocupaban en el citado Arán. Los españoles se posesionaron inmediatamente de los siete primeros pueblos del Valle, y marcharon el 9 con dirección a la capital de Arán, obligaron a los franceses a replegarse a los parapetos de la villa, y a los de una altura del flanco derecho de sus fortificaciones. Eroles se posesionó de la villa (Vielha), a la que en castigo de la indiferencia que durante tres años habían manifestado sus habitantes y los de todo el valle sin contribuir en nada a la defensa de la patria, exigió una fuerte contribución en metálico y en ganados. Hecho esto, y sabiendo que se aproximaban superiores fuerzas enemigas en auxilio de las sitiadas, emprendió su retirada en el mejor orden, habiéndole valido su expedición 5.000 duros en metálico, 42 cabezas de ganado vacuno y 12 caballos útiles para el servicio del ejército”*.⁸⁴

Per tant, aguesta expedicion deth baron d'Eroles de març de 1813 se hec mès contra es abitants dera Val d'Aran, es qu'er exercit espanhòu credie complotats damb es francesi, qu'a favor sòn, ja qu'es mesures, mentre

demorèren en aquest territòri, sigueren mès lèu de castig en contra sòn, ja que les crubèren contribucions e preneren caps de bestiar.

Coma ena Guerra contra era Convencion, es francesi non desocupèren era Val enquia uns mesi despús ath dera rèsta deth territòri despús dera sua des.hèita en Espanha. D'aguesta manèra, mentre Barcelona, era darrèra ciutat desocupada siguec liberada eth 28 de mai de 1814, era Val d'Aran non celebrèc eth sòn prumèr Conselh Generau en libertat enquiath 16 de noveme de 1814.

9. ERA REPRESENTACION DERA VAL D'ARAN EN CATALONHA

Des de qu'es francesi aucupèren era Val d'Aran, era Junta de Catalonha decidic qu'eth sòn districte s'integrèsse administratiuament a Talarn. Totun, despús des pertinentes protèstes dera Junta dera Val, aguest territòri artenhec era sua representacion particulara ena Junta Superiora e enes Congrèssi Provinciaus que se celebrèren en Catalonha des deth prumèr mes de 1809 ara fin dera guèrra. Atau, era junta catalana accedie eth 17 de gèr de 1809 a adméter ar avocat Felip d'Aner d'Esteve [Aubèrt (Lérida/Lleida), 5.11.1781 - Gibraleón (Huelva), 1812], mès endeuant diputat a Corts, coma vocau dera Junta Superiora deth Principat en representacion dera Val d'Aran.⁸⁵

De hèt, era Junta de Catalonha s'auie creat coma un poder provinciau posterior ara creacion des juntes corregimentaus. En aguest sentit, repetim qu'en aqueth temps Catalonha ère considerada província unenca e ère dividida administratiuament en 13 corregiments e un districte especiau (Val d'Aran). D'aguesta manèra, quan se creèc era Junta de Catalonha, coma representatiua deth poder deth Principat, s'establic que siguesse integrada per un vocau de cada un des 13 corregiments catalans, quedant ath marge eth districte especiau dera Val d'Aran. Atau coma auem dit, despús des protèstes des vocaus dera Junta dera Val e es consultes ara Junta Centrau deth Règne, a prumèrs deth 1809 s'admetec eth delegat dera Val, Felip Aner, coma un membre mès, quedant atau representades es 14 demarcacions administratiues en qu'ère estructurada Catalonha.

Totun, lèu lèu en parallèl, era Junta Centrau deth Règne decretaue un reglament sus es juntes provinciaus, er 1 de gèr de 1809, as que nomenaue *Juntas Superiores Provinciales de Observación y Defensa*, que determinaue, en article 16, que: *“las Juntas subsistirán por ahora con el mismo número de vocales sin reemplazarse estos por ningún título, hasta que*

quedando reducidas cuando más al número de 9 individuos incluso su presidente, se causare alguna vacante, en cuyo caso proveerá S.M. lo conveniente".⁸⁶

Segontes aquest reglament, es juntes provinciaus auien d'anar redusint es sòns membres a 9 vocaus, mesura que provoquèc plan dobtès e non s'acabèc d'aplicar deth tot en Catalonha. Atau, per exemple, eth dia 4 de hereuèr, era Junta preguntaue ara Centrau s'auie de mantier a Felip d'Aner en sòn se, ja qu'èrè delegat dera Val d'Aran, un districte que non èrè un corregiment, ja que se lo consideraue un delegat corregimentau eth nombre des sòns vocaus aumentarie a 14, quan, per contra, auie de redusir eth sòn nombre a 9. Era Centrau se pronóncie de forma favorabla a qué Aner contunhèsse e s'anèsse redusint era junta posteriorament, damb era que se mostraue era confusion ena aplicacion dera normatiua e era pòga predisposicion dera Junta de Catalonha a aplicar-la.⁸⁷

De hèt, era Junta Superiora de Catalonha, tà conservar er orde en tot eth sòn territòri e jos era autoritat deth capitan generau, basaue era sua legitimitat en poder sorgit des corregiments. Coma molt ben didec en sòn dia Antoni Moliner, "*las Juntas locales y corregimentales fueron el verdadero instrumento de la revolución, nacidas muchas ellas con el apoyo popular, suplieron el vacío de poder creado por la ineficacia de los Ayuntamientos y canalizaron y controlaron el proceso revolucionario*".⁸⁸

En Catalonha s'arribèren a formar enquia 17 juntes, es 14 corregimentaus mès tres juntes (Igalada, Granollers e Seu d'Urgell), qu'aqueriren importància per diuèrsi motius enquiath punt de devier corregimentaus. En aguesta linha, eth districte dera Val d'Aran formèc era sua junta, que se mantenguec actiua enquia mai de 1810, quan es francesi aucupèren eth territòri.

Prealablament, ena majoritat de localitats caplòcs de corregiment a on se creèren juntes se produsic un lheuament generau dera comunautat, que forcèc as autoritats locals a posicionar-se contra es francesi e préner era decision de compdar damb un poder més ample ar establít pera administracion borbonica o, enquia, non compdar damb aquest poder borbonic pr'amor que desconfiauen dera sua fidelitat ara encausa principau deth lheuament que se poderie resumir en: Diu (religion), pàtria (Espanha) e rei (Ferran VII).⁸⁹ En aquest sentit, en sonque 5 cassi (Seu d'Urgell, Puigcerdà, Talarn, Val d'Aran e Martorell) non semble produsir-se un lheuament generau deth pòble contra era passivitat des autoritats borboniques. En aguesti corregiments, sonque s'establic ua Junta Corregimentau seguint es ordes deth nau poder constituït, era Junta Superiora de Catalonha. Autament, ena rèsta de corregiments, era formacion de juntes responec ar impuls dera revolucion tà formar un poder que responesse ara luta contra eth francés.

D'aguesta manèra, ena Val d'Aran era Junta siguec impulsada peth sòn governador,⁹⁰ pr'amor d'açò eth sòn districte, coma era rèsta des demarcacions de montanha, non mostrèc conflictivitat contra es autoritats borboniques establides. En realitat, aquestes autoritats poderen contrarotlar eth poder damb ua assemblada redusida de notables, que non representauen cap alteracion der orde social establít enquia alavetz, coma tanben passèc en La Seu d'Urgell, Talarn e Puigcerdà. Autament, enes granes ciutats, es dera planhèra e es dera còsta, eth moviment popular siguec dificil de contrarotlar pes autoritats borboniques, enquiath punt que bères susmautes se desbordèren e acabèren, coma auem dit, damb era mòrt, era substitucion o era desaparicion des corregidors e es bailes majors. En conseqüència, ath delà des districtes montanhencs, sonque es corregiments de Cervera e Martorell mantengueren ua actitud respectuosa damb es autoritats borboniques.

A nivèu socioprofessionau, es Juntas Corregimentaus, enes prumèrs mesi deth lheuament contra eth francés (mai-juriòl de 1808), sigueren plan eterogenèus. Açò se deuec, principaument, a que siguec eth prumèr nuclèu de poder que se desvolopèc en Espanha en basa ara amassada espontànèa d'ues assemblades que substituïen eth poder reglamentat borbonic. Per tant, en sòn se podien aparéisher individús de toti es encastres professionaus e condicions sociaus de cada comunautat. Ath delà, eth sòn analisi mos permet arténher qu'en se des assemblades amples (Manresa, Tarragona, Lhèida o Igualada) i auec un major nombre d'individús des classes non privilegiades en Antic Règim (menestraus, pagesi e professionaus liberaus); qu'enes assemblades redusides (Tortosa, Talarn, Val d'Aran e Seu d'Urgell), a on sigueren majoria es individús privilegiats (eclesiastics, nòbles, avocats e militars).⁹¹

Ena Val d'Aran, atau coma auem vist mès tà naut, s'amassaue eth Conselh Generau dera Val d'Aran, en juriòl de 1808, jos era presidéncia deth governador dera plaça, representant dera autoritat reiau e responsable dera administracion civila e militara en Aran, eth que, despús d'escotar es opinions des terçons e era deliberacion hèta pes conselhèrs, nomentèc sies vocaus, un per cada terçon dera Val, tà amiar a tèrme es ahèrs de gestion dera defensa contra eth francés. Tà representar Marcatosa siguec elegit er avocat Felipe Aner, que prestèc eth jurament dera ordenança e prene possession d'aguesta destinacion damb sonque 27 ans. Damb eth actuèren coma vocaus, eth prevèrre Juan Ademà; eth notari de Bossòst, Bartomèu Portolés; er isendat de Vilamòs, Francesc Aunòs Joanchiquet; er isendat de Canejan, Joan Bossòst Benosa; e eth nòble isendat d'Arties, Francesc Portolà. En conseqüéncia, eth poder resultant deth lheuament contra eth francés ena Val d'Aran non alterèc eth sòn estatus de poder abituau, ja qu'es sies membres dera junta sigueren representants deth poder abituau deth Conselh Generau.

D'entre es membres dera Junta dera Val, sonque s'apartaue dera norma d'èster caps de casa consolidats e d'edat auançada, eth joen avocat Felip d'Aner Esteve, que s'incorporaue ath principau organisme de defensa dera Val damb sonque 27 ans. A compdar d'aguest moment, era figura d'Aner s'agranie en se dera Junta e devenguec un des autors dera defensa d'Espanha contra era invasion francesa, coma diputat a Corts de 1810 a 1812. Mès qui ère Felip d'Aner?

10. FELIP ANER D'ESTEVE: ERA VOTZ DERA VAL D'ARAN PENDENT ERA GUÈRRÀ DETH FRANCÉS

Aner non ère un desconeishut, provenie d'ua familha importanta dera Val. Es sòns pairs sigueren Francesc Aner d'Esteve (Aubèrt, 1742-1815), e Josepha Benosa (Canejan, 1751- Aubèrt, 1825). Eth sòn pair, coma auem vist mèss ensús, ja ère ua persona coneishuda e destacada enes institucions dera Val. Siguec diputat dera Val d'Aran (1790-1800), conselhèr deth terçon de Marcatosa en 1791, lòctenent d'Aubèrt (1792), comissionat dera Junta Corregimentau ena Convocatòria Generau dera Província, proòm (1808) e sindic dera Val en 1810. Maugrat qu'eth segon cognòm de Felip ère Benosa, ne prescindic, atau coma auie hèt eth sòn pair Francesc, tà hèr constar eth nòm dera casa pairau (casa Esteve).

Era sua mair, Josepha Benosa, ère hilha de Joan Benosa e Antonia Abadia, senhors de casa Benosa, era mèss importanta de Canejan. Era sua isenda compdaue damb un petit castèth fortlesa de defensa, diuèrses cases, bòrdes e extenses finques. Diuèrsi membres dera familha maternau destaquèren coma militars: Joan Benosa de Joanuc siguec capitan deth terçon de Bossòst (1643), Bartolomé Benosa siguec capitan d'ua companhia en Bossòst (1643) e Jaume Benosa sergent d'ua companhia de Bossòst. En temps qu'estudiam, eth tinent coronèl Francesc Benosa Deò, frair de Josepha, lutèc ena Guèrra Grana (1793-1795) e defensèc Canejan e era Val d'Aran, destacant despús peth sòn patriotisme pendent era Guèrra deth Francés. En aguesta guèrra, eth joen Joan Benosa Sirat (Canejan, 26.07.1790 - 1873), nebot de Josepha, subergessec tanben coma militar e siguec tinent dera segona companhia de voluntaris dera Val d'Aran (1808).

Per çò que hè a Felip Aner, despús d'estudiar prumèras letres en sòn pòble natau d'Aubèrt, en eth que i auie un mèstre pagat pes familhas benestants, s'incorporèc, damb 16 ans, ena Universitat de Cervera, a on

estudièc Filosofia (1797-1799), qu'ère coma ua sòrta de bachileirat e pas prèvi tà poder estudiar ua carrèra universitària. Contunhèc es estudis de Leis ena Universitat de Saragossa, a on i demorèc de 1799 a 1808, assolint eth grad de doctor en Dret, ath delà de diuèrsi títols en Agricultura, ena Reiau Societat Aragonesa de Saragossa (1807), e d'Economia Politica, ena Escòla d'Economia Politica (1807).⁹² Ath delà de Felip, en Saragossa estudièren Dret dus frairs sòns mèns grani, Joan, doctor en Dret Civil, e Antòni, ath delà d'un cosin sòn, Joan Benosa de Canejan, licenciat en Leis e Canons, causa que mos indique que, ath delà d'èster ua família benestant, es Aner e es Benosa, e dilhèu d'outes familhes importants dera Val, s'estimauen mèns anar a estudiar en Saragossa qu'en Cervera, qu'ère era unenca universitat catalana de finaus deth XVIII e començaments deth XIX. En Saragossa auien estudiat importants politics des Corts de Cadis coma Canga Argüelles o Ranz Romanillos, atau coma bèri companhs de classa d'Aner coma Juan Polo Catalina e Isidoro Antillón Marzo. Damb açò, ua causa ère clara, quan Felip Aner torne tara Val d'Aran en estiu de 1808 ja ère un joen e important personalitat dera intellectualitat espanhòla.

En contèxte dera guèrra, era Val d'Aran s'inseric ena dinamica de defensa deth país, incorporant, com auem dit, un representant ena Junta de Catalonha, creada tà organizar era luta contra es francesi. Aquest organisme prumèr s'amassèc en Lhèida, deth 18 de junh ath 5 d'agost de 1808, e despús se trasladèc tà Tarragona deth 6 ath 29 d'agost de 1808. Presidida peth tinent generau Domingo Traggia, marquès deth Palai, qu'ère eth capitan generau alavetz, era Junta se completaue damb un delegat de cada junta corregimentau.

Er avocat Felip Aner Esteve s'incorporèc ena Junta ena amassada de Tarragona, en gèr de 1809, en representacion dera Val d'Aran, encara qu'abans ja actuaue coma diputat sòn, ja que, per exemple, hec es

gestions tà qu'era Junta de Catalonha envièsse materiau belic en deseme de 1808 tara defensa dera Val.

Totun, des de que s'incorporèc ara Junta, Aner siguec ua pèça clau, ara que seguic pera geografia de Catalonha hugent des francesi enquia que siguec nomentat diputat a Corts en 1810. En generau, era Junta de Catalonha auie un caractèr d'orde e conservador, que s'aluenhaue deth liberalisme d'Aner, encara qu'era assemblada anaue prenent consciència der esgotament deth modèl absolutista e centralista des Borbons espanhòus tà assolidar major consciència reformista. D'aguesta manèra, era Junta de Catalonha passèc de Tarragona a Poblet, a on i demorèc deth 3 de mai ath 23 d'octobre de 1809. Aner participèc activament en aguest madeish organisme des dera Comission d'Isenda e enes diferents congèssi que se convoquèren tà organizar era defensa deth Principat.

Eth prumèr congèrès s'amassèc en Manresa, deth 27 ath 30 de noveme de 1809. Aquera assemblada se formèc damb era junhuda des membres dera Junta e es representants des juntes des corregiments que, en conjunt, èren un poder sorgit dera eleccion populara. Cada un des 14 corregiments catalans auie d'enviar dus diputats, entà qu'atau estaríem parlant dera amassada d'ua assemblada teorica compòsta d'uns 40 delegats de tot Catalonha. Pera Val d'Aran assistiren er avocat Pau de Miguel España e eth sindic generau dera Val, Francesc Aner d'Esteve, pair, coma auem dit, de Felip Aner.

Eth 29 de noveme de 1809, Felip Aner de Esteve, en nòm dera Junta, emetie un comunicat en territòri en qué anonciaue es mesures prenudes en congèrès e demanaue era union deuant es *“amenazas, preludio de las mayores calamidades las ha suspendido la sola voz de que la Provincia se reunía en un Congreso, esta idea ha tranquilizado a los verdaderos patriotas, y ha aterrado a los infames agentes del Tirano (...) ¿Habrá alguno entre vosotros tan cobarde, y egoísta, que preciándose de ser español y catalán no se desprenda de sus miserables caudales, y no derrame su sangre para conservar la vida, la*

libertad y haberes? ¿De qué le aprovecharán si es esclavo, sus haberes? Huya de entre nosotros esta casta de gentes”.⁹³ En definitiua, Aner, que cada còprenie major relèu ena Junta, anonciaue qu'eth Congrès de Catalonha auie decidit ajudar a Girona, que patie un sètge, e pretenie esvitar es protèstes des pòbles. Lo que hège Aner, en nòm dera Junta, ère explicar as abitants de Catalonha qu'eth Govèrn resistie e se dirigie as catalans tà tranquil·lizar-les. Demanaue es sòns esfòrci tà sauvar era pàtria e conservar-ne era independéncia deuant der invasor. Frut d'aguest congrès, se resòlvec impausar un préstec forçós de dus milions de duros a repartir entre es diuèrsi corregiments. Se hec un reglament tà formar e pagar es brigades. Es juntes corregimentaus quedarien encargades dera formacion des nomentades brigades ath servici der Exercit, deth pagament e deth sòn compliment. Entara sua retribucion s'establic ua capitulacion economica mensua. Aguesta mesura facilitèc qu'era resisténcia siguesse tant eficaç e ath madeish temps tan generalizada en tota Catalonha. Seguidament, era Junta de Catalonha s'amassèc en Manresa de noveme 1809 a març 1810.

Entretant, era Suprema Junta Centrau Governatiua d'Espanha e Índies, damb reiau orde de 15 de gèr de 1810, concedic a Felip Aner era crotz de Sant Jòrdi, parion qu'as auti vocaus dera Junta Superiora d'Observacion e Defensa deth Principat de Catalonha, damb distincion dera de Montesa, segontes dessenh aprovat ena madeisha orde, peth zèl, servicis e patriotisme mostrat pes sòns membres.

11. ES ELECCIONS PER CIRCONSCRIPCIONS TERRITORIAUS

Era division territoriali d'Espanha metropolitana tada aguestes eleccions, segontes era nomentada instruccion er 1 de gèr de 1810, contempleue 32 districtes electoraus de diferent orde. Entath cas de Catalonha, coma Astúries, se mantenguec era consideracion de Principat e s'includiren es territòris des províncies actuaus de Barcelona, Girona, Tarragona e Lhèida en sòn districte electorau.

Aner responec en nòm dera Junta de Catalonha qu'aguesta coneishie *“cuan delicada es la discusión de los puntos propuestos y cuan interesante en las deliberaciones de esta especie el acierto, sobre el cual debe cimentarse la grande obra de la felicidad nacional”*⁹⁴

Eth nombre de diputats que corresponie a cada unitat se calculaue en foncion des sòns abitants segontes eth cens de poblacion espanhòu elaborat en 1797. A cada circoscripcion li corresponie un diputat per cada 50.000 abitants e un aute de mès s'excedie de 25.000 persones. Eth Cens de 1797, coneishut coma eth de Godoy, comptabilizaue 10.541.221 abitants entara Espanha metropolitana, de manèra que se dividissem aguest totau per 50.000 mos gessarie ua proporcion de 210 diputats a Corts.⁹⁵

Eth procediment d'eleccion damb aguest sistèma ère long (3 fases) e indirècte. Eth sufragi ère aparentament universau masculin, ja que sonque es vesins de sèxe masculin d'ua parròquia damb casa dubèrta podien participar enes eleccions.⁹⁶ En aguest sentit, prevalie era condicion de vesin der elector (casa dubèrta en ua parròquia) ara futura de ciutadan que desvoloparie eth liberalisme ath long deth sègle XIX. E ère indirècte perquè es electors parroquiaus non escuelhien dirèctament es sòns representants enes Corts. Atau, prumèr, er ajuntament convocaue ara junta parroquiau, presidida peth baile e segondada peth rector de parròquia qu'aucupaue era sua drete. Es vesins

votauen verbaument eth sòn candidat e un notari anotaue es vòts. Acabada era prumèra eleccion se lheuaué acta e se designauen es 12 personas mès votades, es que s'amassauen tot seguit tà escuélher entre es sòns vesins ar elector parroquiau mès votat damb eth minimum dera mitat mès un des vòts. En aguest prumèr estadi d'eleccion podien participar es vesins dera parròquia majors de 25 ans damb casa dubèrta ena comunautat, qu'equivalie a auer un mestier o manèra de vida reconeishuda. En aguesta classa d'electors s'includien tanben es eclesiastics seculars (article 2). Era normatiua non establie limitacion per ingressi o rendes, pr'amor d'açò en Catalonha, seguint eth cens de 1797 que siguec er aplicat,⁹⁷ podien participar 220.612 vesins, d'ua poblacion totau de 858.818 abitants (un 25,69%) e en Espanha 2.417.846 des 10.268.150 abitants (un 23,55 %). Aguesta proporcion de participacion siguec, amassa damb era posteriora que regulèc era Constitucion de 1812, era mès grana de tot eth periòde estudiat enquiath 1868.⁹⁸

Ena segona fasa s'amassen es representants parroquiaus ena Junta de Partit en caplòc deth corregiment e escuelhien prumèr a 12 compromissaris a pòrta dubèrta. Posteriorament, aguesti escuelhien er elector o electors que les corresponien traméter ara junta provinciau en foncion d'ua proporcion que superaue en 2/3 eth nombre de diputats assignats en cada província. Catalonha, per tant, auie qu'amassar 51 delegats de partit ena sua Junta de Província perquè escuelhie 17 diputats.

Eth 19 de hereuèr era Junta Superiora de Catalonha recebec era reiau cedula pera que se convocauen Corts ena Ièrta de Leon (Cadis). En Catalonha, era Junta distribuïc eth territòri en 14 unitats territoriaus, que se corresponien as 13 corregiments mès eth districte especiau dera Val d'Aran en qué se dividie administratiuament eth Principat en 1810, tà escuélher es diputats de partit. Es corregiments de Barcelona, Girona,

Talarn, Puigcerdà, Lhèida, Cervera, Manresa, Figueres e Tarragona enviauen 4 electors tara Junta Electorau Provinciau de Catalonha, mentre que Mataró, Vic, Vilafranca, Tortosa e Val d'Aran n'enviauen 3.

Ena Instruccion der 1 gèr 1810 non se senhalauè era data exacta tà realizar es eleccions (ère òbvi perquè i auie províncies aucupades qu'en aqueri moments non podien consumir era eleccion), mès s'indicaue qu'un còp rebut er avertiment s'inicièsse eth procès "*el domingo más inmediato para la Junta general de la parroquia*" (capítol II, article 4). Despús, especificaue qu'es elegits s'amassèssen en caplòc deth partit en ua data "*que no deberá pasar de ocho días después de la elección*" (capítol III, article 3), encara que tanpòc se fixaue era data entara Junta Provinciau que s'amassarie en caplòc deth districte.⁹⁹

En Catalonha, era Junta Electorau Provinciau s'amassèc entre eth 23 e 25 de hereuèr de 1810 ena aula capitular de Tarragona, ciutat qu'actuaue coma caplòc provinciau de Catalonha perquè Barcelona ère aucupada per exercit francés.¹⁰⁰ Ena assemblada non se presentèren es electors de Vic, encara qu'auent en compde era situacion de guèrra e ocupacion que viuie eth territòri auem de considerar un succès era amassada de 48 des 51 possibles electors, pertanhents a 13 des 14 partits catalans. Tà regular eth procès electorau tanben assistiren ara amassada 7 cargues mès de diferent caractèr coma er arquebisbe de Tarragona, eth regent dera audiència e 2 vocaus dera Junta Superiora qu'actuèren de presidents (Jaume Creus e Josep Maria Ponsich).¹⁰¹

Es electors nomentats peth partit dera Val d'Aran sigueren: Antoni Subirà, prevèr vicari deth lòc de Vila, Pau de Miguel España, doctor en Dret e avocat, e Bartolomé Portolés, notari de Bossòst, es quaus sigueren acceptats coma electors peth Congrès despús de revisar es poders que presentèren. Des 48 electors provinciaus i auie ua majoria d'eclésiastics (18 vocaus) damb un 37,5 % des delegats. Eth següent grop en importància siguec eth des leis damb 15 membres (31,25 %) damb 6

avocats, un notari e 8 foncionaris; seguits deth sector deth camp qu'aportaue 6 electors isendats; es comerciants 4 vocaus, fabricants 2 vocaus, militars 2 e un arquitècte.

Aguesti 48 delegats escuelheren es 17 diputats a Corts proprietari e 5 suplents que li corresponien a Catalonha coma resultat de dividir es sòns abitants en cens de 1797 (858.818) per 50.000, qu'ère eth nombre d'abitants que representaue cada diputat.¹⁰² Era junta electorau se mostrèc endogamica ara ora d'escuélher es diputats a Corts tà Catalonha, ja que des 22 diputats escuelhuts entre proprietari e suplents, 10 èren presents enes sessions (un 45 %), 9 coma electors provinciaus e 1 (eth canonge Jaume Creus) coma president dera junta electorau per delegacion dera Junta de Catalonha. Tà èster elegible se requerien es madeishes condicions que tà èster elector (neishut ena província e auer casa dubèrta).

Es amassades se deuien hèr longues, ja qu'eth prumèr dia (23.02.1810), es delegats provinciaus escuelheren a 8 diputats titolars per escrupulós orde de votacion mejançant eth sistèma de tèrnes sometudes a sorteg. Prumèr es electors votauen un a un es 3 candidats que propausauen entà cada lòc de diputat. Es paperons damb es nòms des 3 mès votats per majoria de vòts (mitat mès un), neishuts ena província e majors de 25 ans, se dipositauen en ua bossa, cantre o petit sac, d'aciu ven eth nòm d'insaculacion, e se n'extrège ua qu'autrejaue ua plaça de diputat. Aguest sistèma non ère exclusiu, de manèra que cada candidat non elegit podie tornar a èster insaculat tanti viatges coma ac considerèsse oportun era junta.

Pendent era prumèra session, despús dera eleccion de Josep Vidal, canonge de Lhèida, sigueren prepausats 7 diputats mès: Ramon Llätzer de Dou, Jaume Creus, Joan Antoni Desvalls, Francesc Morros, Antoni Capmany, Felip Amat e Ramon Utgés. Eth dia següent (24 de hereuèr de 1810) contunhèc eth procès damb era eleccion des 9 diputats

proprietaris que quedauen: Francesc Papiol, Domènec Codina, Joaquim Milà, Francisco Dueña, Joan Gisbert, Ramon Lladós, Silvestre Herrando, Felip Aner e Josep Antoni Castellarnau. Aguest madeish dia tanben s'escuelheren 2 des 5 suplents assignats en Catalonha tà reemplaçar es titolars que causèssen baisha. Eth prumèr siguec Joan Valle e eth segon Fèlix Aytés. Fin finau, eth tercèr dia (25 de hereuèr de 1810) s'escuelheren es darrèrs 3 diputats suplents que faltauen: Salvador Viñals, Joan Baptista Serrés e Joan Suelves.¹⁰³

En totau entara Espanha metropolitana s'escuelheren 185 diputats damb aguest sistèma, des que 17 non se presentèren ar emicicle. Per un aute costat, uns d'auti 17 diputats suplents des 23 que s'auien nomentat en seteme de 1810 tà suplir era representacion des províncies aucupades pes francesi e que non auien podut realizar era eleccion contunhèren en sòn lòc, de manèra qu'era xifra de sètis cubèrts mejançant aguest sistèma siguec de 185 sus 210.¹⁰⁴

Coma auem vist, eth dia 24 de hereuèr de 1810 s'escuelhec eth diputat setzau. Era tèrna escuelhuda siguec Josep Antoni Franquet damb 26 vòts, Felipe Aner onze e Ignasi Reyes ueit. En sorteg subsegüent as tres votacions, apareishec eth paperon de Felip Aner d'Esteve. Alavetz se plantegèc eth dobte de s'ère cap de casa o non, dat eth cas qu'eth sòn pair encara viuie e auie agut cargues representatius en nòm deth districte dera Val. En aguesta quèstion declarèren diuèrsi congressistes qu'afirmèren que, ath delà dera sua dignitat de vocau dera Junta Superiora d'aguest Principat e representant dera Val d'Aran, auie casa e isenda pròpria damb bens, mòbles e finques. Aner siguec nomentat diputat e aqueric poders eth 25 de hereuèr de 1810.

Per un aute costat, era Junta de Catalonha auie dret, coma es autes 17 juntes creades en Espanha tà defensar eth país dera invasion francesa, a un diputat a Corts. Tà efectuar era eleccion, era Junta s'amassèc eth 5 de hereuèr, que requeiguec en José de Espiga y Gadea, ardiaca de Benasc,

dignitat dera Catedrau de Lhèida, e vocau titular dera Junta de Defensa. Era amassada, efectuada en ajuntament de Manresa, lòc abituau de trobada, ère presidida per Enrique O'Donnell, capitan generau de Catalonha, e compdaue damb era preséncia de 10 des 15 vocaus corregimentaus, entre es que i auie Felip Aner.¹⁰⁵

Posteriorament, eth Congrès de Tarragona anoncièc eth 20 de juliòl as catalans era amassada de Corts e qu'era Junta auie votat ua auança de 366 duros destinats a cada diputat e auie metut ara sua disposicion ua fregata tà arribar en Cadis. Eth 2 d'agost se dèren poders as diputats. Aguesti demanèren instruccions concrètes, que sigueren consignades en un document de poders dera Junta.

Coma secretari dera Junta Superiora de Catalonha, Aner dèc forma e redactèc aguestes instruccions en un document nomenat: "*Exposició de la Junta als diputats de Cadis*". En eth contengut hège dues consideracions. Ena prumèra se referie ath desir dera Junta qu'es leis siguessen uniformes tà tot eth règne, mès s'era majoria s'i opausaue, Catalonha auie de conservar es sòns privilègis e fòrs actuaus, o recuperar es que gaudic quan es Àustria èren es reis espanhòus, coma pagament peth sòn sacrifici ena luta. Ena segona demanaue que tanben se formèsse enes províncies ua junta damb er objectiu de dispausar d'ua representacion similara ena nacionau.

12. ETH FINAU DERA JUNTA DE CATALONHA

Deuant era desesperada situacion en qué se trapaue Catalonha, se hec un aute congrès en Solsona, a on s'auie trasladat era Junta de Catalonha e a on i demorèc deth 18 d'abriu ath 2 mai 1810. Era assemblada compdèc damb 38 participants (10 membres dera Junta e 28 diputats escuelhuts pes corregiments). Segontes Desdevises: *“La nova assemblea tenia setze membres eclesiàstics, un nòble titolat, dus avocats, un obrer e dèth-e-sèt laics sense profession concrèta. L'extraordinària importància de l'element eclesiàstic va afirmar la ferma decisió del principat de continuar la guerra fins a l'esgotament total de les forces de la nació.”*¹⁰⁶ Pera Val d'Aran i anèc er avocat Pau de Miguel, que repetie nomentament, e Francesc Portolà, un nòble propietari d'Arties que, ath delà, ère senhor de Castellnou de Montsec e Sant Esteve de la Sarga, eth quau s'estreauè coma diputat

En Congrès se fixèren arbitris entàs besonhs der Exercit e normes tà esvitar es desercions qu'anauen en augment. Se creèren mesures tà restablir er orde e era confiança dera poblacion. Totun, era principau contribucion deth congrès siguec era de delimitar es linhes mèstres dera prepausa politica catalana tà Espanha. Mès s'era posicion generau contunhaue èstant era de manifestar-se ath cant deth reialisme, se consolidaue era pretension de recuperar er estatus politic *federal* anterior a 1714, perdut pera des.hèita catalana ena Guèrra de Succession.

En acabar eth congrès, Felip d'Aner signèc, eth 4 de mai de 1810, ua auta proclama impregnada d'un alugat patriotisme en qué seguie demanant ajuda e participacion as catalans tà contunhar era guèrra. En aguest madeish congrès se li nomentèc tà anar tara Ièrla de Leon (Cadis) a expausar as autoritats estataus es problèmes deth Principat e es auxiliis qu'auie de besonh, comission que non podèc acceptar peth sòn mau estat de salut. Seguidament, siguec nomentat un des cinc vocaus letrats

dera Comission de Justícia que, coma Tribunau Superior dera Província, escuelhec era Junta tà suplir es foncions e jutjar en lòc dera Reiau Audiència detenguda en Barcelona.

Tot seguit, coma secretari interin dera Junta Superiora, Aner signèc mèss proclames. En ua se demanaue as catalans qu'abitauen en America eth compromís de júnher es sòns vòts as dera província. En ua auta se daue un missatge esperançador despús dera pèrta de Lhèida, en mai de 1810, tot afirmant que non comportarie era pèrta de tot eth Principat, ja qu'encara quedaue era ajuda de d'outes províncies e potències estrangères. En aguest sentit, era Junta de Catalonha hège era enesima proclama tà inspirar confiança e alend ath pòble tà que contunhèsse resistint. Atau, despús de pèrder Lhèida, Felip Aner d'Esteve, se preguntaue en nòm dera junta, eth 22 de mai de 1810: "*¿se comienzan a oír entre vosotros voces que indican terror, anuncian abatimiento, y mueven a la desconfianza? ¿Infunde acaso vuestro terror un enemigo, a quien habéis vencido y humillado varias veces, y cuya dominación habéis resistido con heroísmo? ¿Excitan por ventura vuestra desconfianza aquellos rumores que los agentes franceses están esparciendo entre vosotros de que se tratan las paces, y que el Gobierno quiere abandonaros, cuando os constan a no poderlo dudar los repetidos juramentos con que ha ofrecido mantener la integridad del Reino, y las promesas de esta Junta Superior y sus Subalternas que han jurado sepultarse en las ruinas de la Patria?*". Eth tèxte contunhaue exortant dramaticament ara resisténcia en un finau epic, digne des melhors documents de tota era Guèrra deth Francés, a on s'afirmaue que: "*Si pensáis que el Gobierno puede abandonar vuestros derechos, y a vosotros mismos mientras exista un palmo de tierra que defender con la espada, vuestra idea es un ultraje hecho al Soberano, y a las Autoridades que os gobiernan, y cuya constancia habéis visto vosotros mismos: Si imagináis que el Gobierno puede olvidarse de los sagrados juramentos, y que puede abandonar sus pueblos a una suerte llena de desgracias e ignominia, atropelláis su honor, y la santidad de sus promesas. Si creéis que su suerte no está íntimamente unida con la*

*vuestra, deseáis que se introduzca la anarquía, y con esta idea os olvidáis de los derechos, y la libertad de la Nación, y de los vínculos que con ella os estrechan. Los que os sugieren estas ideas, son vuestros mayores enemigos; son los agentes del tirano que no pudiendo doblar vuestra cerviz con la fuerza, quiere lograrlo con la intriga. A su pesar nos defenderemos, y con su ruina sellaremos nuestra independencia, si vosotros contribuís por todos los medios posibles a la grande obra de la libertad".*¹⁰⁷

Eth 2 de juriòl de 1810 eth capitan generau de Catalonha, O'Donnell, convoquèc un tercèr congrès en Tarragona, er unenc gran caplòc qu'encara non auie queigut en mans franceses. Ena assemblada auie d'assistir un membre de cada corregiment nomentat pes Juntas, un per cada diocèsi e un peth Consolat de Tarragona. Tanben auien d'assistir es membres dera Junta, que se trasladèren des de Solsona tara nomentada ciutat. Es diputats se presentèren puntuaus ara cita, e eth congrès se dauric damb celeritat eth 16 de juriòl

Dera Val d'Aran non assistic cap congressista, ja qu'eth sòn districte, qu'acabaue d'èster aucupat pes francesi, s'auie integrat temporaument ath corregiment de Talarn. Eth congrès, amassat deth 16 de juriòl ath 8 de gèr de 1811, se preneren mesures referentes ara guèrra contra era invasion napoleonica. Encara qu'es enfrontaments entre eth capitan generau O'Donnell e es membres dera Junta, en aqueth congrès se preneren diuèrses determinacions. En prumèr lòc, se reflexionèc detengudament sus es bases principaus damb qué s'auie d'establir eth Tribunau de Comptabilitat, segontes eth Plan presentat pera comission d'Isenda ja aprovat e hèt public. Per açò se meditèc e discutic damb mès suenh eth vejaire qu'auien dat es diputats Felip d'Aner e d'Esteve, Vicente María Ocampo e Juan María Montserrate de Ferrét, a qui eth congrès auie encargat er examen de bèri articles deth plan. En segon lòc, se prononcièc a favor dera existència des juntas. Metie coma exemple era província de Catalonha que deuant dera guèrra non compdaue damb

Exercit, ne oficiaus, ne soldats; pr'amor d'açò sonque es juntes èren era autoritat patriotica e gelosa que non s'acovardèc deuant eth nombrós exercit francés. Fin finau, en tercèr lòc, lutèc, amassa damb autoritats dera Junta e militars, contra era desercion e exempcion ar exercit regular, es miquelets e enes somatents, encara qu'es mesures (empresoar, multar, etc.), sigueren pòc populars e non dèren eth resultat que se demoraue.

Era grana activitat dera Junta non ère de bon grat des militars espanhòus, que pretenien contrarotlar es accions beliques e recéber eri es dinèrs lèu entà gestionar es despenes sense dar moltes explicacions. Damb era convocatòria d'aguest tercèr Congrès se pretenie méter orde ath caòs enes operacions en Catalonha, de manèra que se nomentèc un comitat de finances e s'establiren comissions militars en cada districte tà accelerar eth reclutament des soldats. Era Junta demorèc en Tarragona per un long periòde de temps, auent en compde es permanéncies enes sedences anteriores, que s'alonguèc deth 14 juliòl 1810 ath 17 de mai de 1811, dividit en dues amassades diferents, era prumèra deth 16 de juliòl de 1810 ath 8 de gèr de 1811, e era segona deth 2 de març a mai de 1811.

En aguesta epòca es relacions entre es militars e es membres dera Junta se deteriorèren deth tot. Tortosa queigüec eth 4 de gèr de 1811, despús qu'eth comandant dera tropa marchèsse dera ciutat, causa que propicièc ua proclama dera Junta afirmant que: "*Cataluña será libre por más que olvidada del Gobierno no recibe los socorros a que justicia es acrehedora*".¹⁰⁸

Aquera proclama, penjada enes pòbles e viles mès apròp de Tarragona siguec vista per bèri oficiaus de Tarragona coma un posicionament anarquic deth Congrès de Catalonha, cada còp mès apròp a un autonomisme que se separaue der espanholisme militar.

Damb eth supòrt der estament eclesiastic de Tarragona, eth marquès de Campoverde prenie eth lòc interinament d'Enrique O'Donnell, capitan generau de Catalonha, e dissòlvie eth Congrès de Tarragona eth 8 gèr 1811. Seguidament, volec aplicar ua decision dera Junta Centrau deth Règne, deth 17 junh 1810, qu'ordenaue redusir es membres des Juntas provinciaus espanhòles a un maxim de 9 vocaus.

Campoverde, decidic anar un pas mès endeuant e convoquèc un quart e darrèr Congrès en Catalonha entath 2 març 1811 damb un sistèma d'eleccion popular e nau, fòrça diferent ath tengut tà elegir es diputats des anteriors congressi. Enquia alavetz, es membres dera Junta o es congressi auien estat escuelhuts pes vocaus des juntas corregimentaus entre es sòns madeishi representants o persones de confiança; mentre qu'es delegats deth nau congrès s'escuelherien en dus grads pes vesins de Catalonha: en prumèr toti es caps de familha serien electors enes sues parròquies tà escuèlher un delegat, eth quau s'amassarie juntament damb es auti delegats des parròquies en caplòc deth corregiment tà elegir un diputat titular e un de suplent entath congrès.¹⁰⁹

Ath delà, a compdar deth dia 18 de hereuèr, eth generau, aclamat peth pòble, decretèc publiques es deliberacions dera Junta que passèren a desvolopar-se ena capèla deth arquebisbat e des Monges dera Ensenhança enquiath dia 23.

Eth Congrès de Tarragona pretenec organizar milhor era defensa deth Principat, pr'amor d'açò nomentèc tres comissions: Guèrra, Administracion e Isenda.¹¹⁰ Maugrat açò, era forma d'actuar de Campoverde, tostemp entornejat d'individús favorables ara sua persona, incomodaue es vocaus dera Junta, acostumats a préner es sues decisions damb discrecion e sense era tension contunha dera naua cridadissa assembladista, de manèra qu'optèren per presentar era dimission en blòc, que non les siguec acceptada peth Congrès enquiath 3 d'abriu.

Campoverde pressionèc despús tà que siguesse nomentada ua naua junta de 9 vocaus deth sòn semblat que siguec presentada eth 10 d'abriu damb fòrça cambis. Maugrat aguest intent desesperat de reorganizacion, eth Camp de Tarragona siguec definitivament prenut pes francesi, comandats peth generau Suchet, durant era primauera de 1811 e Tarragona queiguec eth 30 de junh.

Deuant aguesti hèts, segontes era Junta, eth capitan generau Campoverde auec ua lamentabla actuacion, ja que marchèc de Tarragona damb es sòns milhors òmes damb era promesa, jamès complida, de tornar tà recuperar era independéncia de Catalonha. Era Junta emetec un comunicat: *Cataluña atribulada*,¹¹¹ en que manifestaue es sues queishes pera conducta deth capitan e era exposicion qu'auie liurat en Congrès de diputats a on aconselhaue er abandonament de Catalonha. Era Junta suplicaue en sòn comunicat, que se revoquèsse era orde posteriora des Corts, despús dera queiguda de Tarragona, perquè er exercit, que se consideraue vestit e armat peth Principat damb es sòns dinèrs, deishèsse era defensa d'aguest territòri.¹¹²

Era Junta volec persistir ena defensa de Catalonha e repreneç eth sòn periple peth país enquiath dia dera sua dissolucion damb es nau membres de rigor. Damb aguesta volontat, era Junta marchèc de Tarragona e s'installèc prumèr en Vilanova i la Geltrú (deth 17 de mai enquiath 23); despús passèc tath Monastèri de Montserrat, a on i demorèc deth 26 de mai ath 30 de junh de 1811; e tornèc tà Solsona, a on auie organizat eth segon congrès, eth 3 de juriòl. Era Junta se trapèc damb Luis Lacy, nau capitan generau, e premanic, en cas de besonh, era sua hujuda tà Malhòrca.

Era menaçà der enemic obliguèc ath traslat dera Junta tà Berga eth 29 de juriòl, ua plaça fortificada. Era situacion ère grèu e desesperada, de manèra que comissionèren a Pere Alexandre de Larrard tà anar tà Cadis

e presentar enes Corts ua relacion dera reiau e lamentabla situacion dera província e eth sòn exercit.¹¹³

Era naua legislacion liberau aprovada pes Corts de Cadis en març de 1812 establie entà cada província en vèrtex politic e administratiu mès naut, situar eth cargue de cap superior politic, que substituïe eth poder deth capitan generau.

Eth 6 d'octobre de 1812, eth secretari de burèu dera Governacion, José Pizarro, comunicaue eth nomentament de cap politic a Luis Lacy, enquiad aquest moment capitan generau, de manèra qu'era pretenuda separacion entre poder militar e civiu non se consumaue en Catalonha.

Lacy se moiguet rapid e eth 28 e 29 d'octobre s'amassauen, despús des eleccions enes parròquies, es electors de partit en Manresa tà procedir ara eleccion de diputats a Corts entàs Corts Ordinàries de 1813 e es provinciaus que fondarien era prumèra Diputacion de Catalonha. Ena voluntat de Lacy s'apercebièn dus objectius basics: en prumèr lòc eliminar eth poder alternatiu que representaue era Junta de Catalonha, e en segon lòc arténher damb aquesta mesura contrarotlar eth poder en Principat de forma pretoriana. Ath delà, ei possible pensar que des des Corts se precipitèsse era prenuda de comandament de Lacy tà talhar d'arraïcs es pretensions federaus o particularistes que despuntauen ena Junta Superiora Provincialu, e des que s'auerèn de defensar es vocaus a trauc deth diputat per Catalonha Felip d'Aner.¹¹⁴

Era Junta volec resistir, mès Loís Lacy se dispausèc a concretar era orde des Corts e eth 30 de noveme de 1812 convocaue en Vic es diputats catalans escuelhuts tà que jurèssen eth cargue. Ara crida deth cap, qu'actuaue coma president meritós dera Diputacion, i anèren cinc des sèt diputats titolars, mès Lacy contunhèc damb eth sòn propòsit e constituïc era Diputacion, causa que significuèc, er 1 de deseme de 1812, era supression dera Junta. Er organisme que substituïc era Junta, era

Diputacion Provinciau, se mantenguec coma principau institucion de govèrn de Catalonha enquiath 4 de mai de 1814.

13. ER AHÈR D'ANER ENES CORTS DE CADIS (1810-1812)

Felip Aner arribèc en Cadis eth 22 d'octobre de 1810 damb es diputats de Llevant, Conca e Guadalajara a bòrd dera fregata Venjança. Eth 24 d'octobre presentèc es sòns poders e jurèc eth cargue. Aner anaue damb es instruccions dera Junta Superiora de Catalonha as sòns diputats a Corts dejós deth braç, es qu'auien estat redactades per eth madeish, ajudat peth canonge Jaume Creus e Martí e er avocat lheidatan Ramon Hostalrich. En eres s'encomanaue as diputats catalans que demanèssen era restauracion des institucions existentes en Catalonha enquiath 1714, coma pagament pera luta acarnissada des catalans contra es tropes napoleoniques, atau coma era mantenença o creacion de juntes regionaus connectades damb es corts generaus.

Era Junta auie plan present: *“Que aunque desde luego deben reconocerse las ventajas políticas que resultarían de uniformar la Legislación y los derechos de todas las Provincias de la Monarquía para que no quede esta después de la actual crisis hecha un cuerpo compuesto de partes heterogéneas, con todo cuando no pensase así la pluralidad o cuando insuperables obstáculos se opusiesen a la realización de esta medida saludable, en tal caso debe Cataluña no solo conservar sus privilegios y fueros actuales, sino también recobrar los que disfrutó en el tiempo en que ocupó el Trono Español la augusta casa de Austria; puesto que los incalculables sacrificios que en defensa de la Nación está haciendo, le constituyen bien digna de recobrar sus prerrogativas, y tan extraordinarios esfuerzos de fidelidad y amor a su Soberano han de ser poderosos para borrar de la estimación y aprecio hasta la menor sombra de pasados y lejanos acontecimientos”*.¹¹⁵

Totun, un còp en Cadis, Aner se comportèc damb enorme independència d'aguest manament, enquia convertir-se en un òme d'estat e important enes Corts. D'aguesta manèra, s'integrèc en diuèrses comissions: era d'Isenda, era der arrencament de províncies, era deth Diari de Corts, era

encargada d'esténer eth decret sus senhorijs, era deth reglament entàs partides de guerrilhes, era deth Tribunau de Corts, era deth cambi de Regéncia, era d'esténer es bases tà hèr es convènis de comèrç damb era nacion britanica, era de Negòcis Ultramarins, era d'atier es queishes des províncies, era der examen deth Manifèst dera Junta Centrau e era der informe presentat sus er estat der Exercit ena Ièrla de Leon.

Ath delà, participèc en d'outes comissions especiaus: era relatiua ar ahèr des documents dera infanta Carlota Joaquina de Borbon, era deth Tribunau d'Isenda, era qu'examinèc era propòsta dera mediacion e comèrç deth govèrn anglés damb es províncies ultramarines separades d'Espanha, era que s'aucupèc des jutjats de prumèra instància e es Audiéncies e era qu'examinèc er expedient de Francisco Álvarez Acevedo.

En aquestes Corts se heren 978 sessions ordinàries, 18 extraordinàries e d'outes de secretes. En eres, Aner siguec eth segon diputat que hec mès intervencions, sonque per darrèr de Canga Argüelles, damb un totau de 494 discorsi, confirmant-se coma eth diputat catalan mès actiu. Pera sua formacion coma jurista e pera sua personalitat, es parlaments d'Aner non auien floritures, atau que s'expressaue de manèra clara e contundenta. Es sues propòstes èren concrètes e cercauen efectivitat. Eth coneishement qu'auie dera legislacion e es sòns recorsi li ajudèren a desvolopar-se damb seguretat en Congrès.

Enes principaus debats a on intervenguec, insistic ena prioritat de ganhar era guèrra e ena aplicacion des instruccions que dèc era Junta Superiora. Tà hèr front ara guèrra insistic que calie dispausar de persones capacitades, que dirigissen un exercit ben premanit e que planifiquèssen un plan avient d'isenda e contribucions.

De caractèr emprenedor, moderat e pragmatic, dèc supòrt as principaus reformes liberaus, procurant equilibrar-les damb valors deth present e

deth passat. Aner siguec favorable ath liberalisme economic, peth que limitar era tradicionau influéncia des classes privilegiades que, ath sòn enténer, impiede eth desvolopament economic deth país. Des dera Comission d'Isenda hec en aguest sentit diuèrses propòstes. En ua demanèc ath Conselh de Regéncia que prenesse mesures tà reformar eth dret sus eth comèrç des grans, ja que non ère compatible damb es urgéncias des províncies. Aner ère deth vejaire que quan mès atirança auesse eth venedor, melhor serie tath comprador. Ath delà, siguec partidari de suprimir barrères aranzelàries, tostemp qu'ac permetessen es delicades circumstàncies pes que traussaue era nacion.

Tanben siguec importanta era sua participacion ena elaboracion dera Constitucion de 1812 e ena reorganizacion provincialiu e municipau. Per çò que hè as ajuntaments, didec que i aurie d'auer ajuntaments en toti es pòbles; e sus es diputacions, que serie injust que totes es províncies auessen eth madeish nombre de representants, pr'amor dera enorme desigualtat qu'auien per çò que hè ara extension e poblacion. Per açò, dèc supòrt ara prepausa d'un vocau per partit, ja que se non se hège atau eth caplòc aurie mès representativitat e autonomia enes diputacions en detriment dera rèsta de partits.

Ena reorganizacion territorialiu provincialiu, Aner s'opausèc a qué se treiguessè cap pòble de Catalonha, tot afirmant que "*ningú seria capaç de fer que els catalans oblidessin que eren catalans*". Aner se mostrèc favorable ara igualtat de contribucions entre espanhòus e, per extension, ara unitat dera nacion espanhòla, mès defensèc es drets de Catalonha.

Aner refusèc damb rotonditat eth feudalisme, en tot èster un des membres que redactèc era prepausa d'abolicion des senhorius e es jurisdiccions, era reforma des components feudaus deth domeni dera tèrra e es incorporacions ath dret privat. A compdar d'alavetz, toti es pòbles depenerien deth monarca, de manèra qu'arrés poderie dider-se senhor de vassalhs. Prepausèc reintegrar ara Corona es facultats

jurisdiccionalis annèxes as senhoriis, gràcies ara indivisibilitat dera sobirania.

Tanben defensèc eth foment dera agricultura e era ramaderia, ja que, ath sòn entèner, èren era prumèra hònt dera riquesa des nacions. Ua agricultura prospèra constituïe era felicitat d'un Estat e aumentauè considerablament era poblacion. Prepausèc que se declarèsse per lei qu'es proprietaris de finques e patrimonis auessen absoluta libertat de tancar-les o acotar-les, e aprofitar-se'n en exclusiua de toti es fruts e pastures hèn usatge deth sagrat dret de propietat, encara que higie que cap nacion de sonque agricultors s'auie reputat per rica enquia alavetz. Ena sua opinion, entà qu'ua nacion arribèsse a èster opulenta auie de besonh frairar en se totes tres hònts de riquesa: era agricultura, era indústria e eth comèrç. Damb eth foment de totes tres aumentarie era riquesa nacionau.

Aner mantenguec eth sòn prestigi enes Corts enquiath finau. Inclús despús d'abandonar eth Congrès per malautia, eth dia 5 de junh de 1812, s' aprovèc ua prepausa sua sus era convocatòria des naues Corts. Ena discussion prealabla que se hec, diuèrsi diputats se referiren a Aner, entre eri Argüelles, en ton laudatòri. Ena session deth 9 d'octobre de 1812, s'informauè dera sua mòrt en Gibraleón (Huelva), a on s'estauè saiant de recuperar dera fèbre auriòla que patie.

Auè podem conéisher milhor era figura de Felip Aner, gràcies ara recenta lectura dera tèsi doctorau d'Anna Maria Piqué Busquet, *Felip Aner d'Esteve. Polític i diputat aranès a les Corts de Cadis (1778-1812)*, en 2021,¹¹⁶ qu'a cubèrt eth vuet documentau sus era sua persona. Damb era aportacion de Piqué podem concretar e verificar enquia quin punt ère cèrta era afirmacion que hec deth diputat catalan eth comde de Toreno, que didec d'eth qu'auie ua personalitat difícil de definir: tradicionalista, encara que de viatges s'inclinaue entath grop liberau. Segurament

tradicionalista non serie eth milhor adjectiu tà definir era òbra d'Aner enes Corts, ja qu'era majoria des còps votèc damb es liberaus.

Eth sòn ahèr en parlament mòstre era d'un politic partidari des reformes politiqes, economiques e sociaus liberaus, mès que defense Catalonha per dessus de tot. Coma regalista volec reforçar eth poder deth rei, des dera experiéncia que viuien es aranesi, encara que limitant eth sòn poder d'acòrd damb era Constitucion de 1812. Entre es multiples intervencions que definissen eth sòn caractèr reformista liberau escuelhem era que hec enes debats tà abolir era Inquisicion, ena que dèc supòrt ara opinion d'Antoni de Capmany, qu'afirmèc que: *“la Inquisición se intitula tribunal de la fe, más no es de fe (...) La Inquisición es de hecho un Estado dentro del Estado, o por mejor decir, un Estado fuera del Estado”*.¹¹⁷ Per tant, concludiem, es sues decisions dèren supòrt as liberaus, encara que des d'un punt de vista illustrat reformista.

14. ETH FINAU DERA GUÈRRÀ DETH FRANCÉS

Eth sentit dera guèrra damb es francesi cambièc a mejans 1812 a favor des interèssi espanhòus. Era victòria des tropes de Wellington enes Arapiles (Salamanca), eth 22 de juriòl de 1812, sus eth mariscau Auguste Frédéric Louis Viesse de Marmont (Châtillon-sur-Seine, Règne de França, 1774 - Venècia, Itàlia, 1852), provoquèc er abandon de Madrid de Suchet e Josep I en direccion tà València. Es contunhs estralhs francesi forcèren Suchet ar abandon de València tà installar-se en Catalonha, a on eth 2 de junh de 1813 merquèc era linha defensiua francesa en riu Llobregat coma nau governador deth Principat. Era creishenta descomposicion der impèri napoleonic e era sua evidentà des.hèita en Espanha, forcèren eth Tractat de Valençay (13 de noveme de 1813), peth quau, encara que non se hec public, cessèren es enfrontaments entre França e Espanha.

Eth 22 de març de 1814 eth generau Oliver Copons, nau capitan generau de Catalonha recebie en Bàscara (Alt Empordà) a Ferran VII, qu'enquia alavetz auie estat empresat en França, coma monarca espanhòu damb toti es aunors e eth règim constitucional establìt enes Corts de Cadis. Er empèri napoleonic se trapaue en clara recession pera malastrosa envadida de Russia der an 1812 e era des.hèita ena Batalha de Leipzig, en octubre de 1813, deuant era Sisau Coalicion. Napoleon, embarrat ena termièra francesa siguec forçat a abdicar er 11 d'abriu de 1814 e s' exilièc ena Ièrla d'Elba. Deuant d'aguesti eveniments, aqueth madeish mes d'abriu eth generau Wellington e eth mariscau Nicolas Jean-de-Dieu Soult signèren un armistici que permetie era evacuacion des tropes franceses. Per un aute costat, Ferran VII decretaue en València, eth 4 de mai de 1814, era derogacion dera Constitucion de Cadis. Eth rei, damb eth supòrt militar deth generau Francisco Javier de Elío (Pamplona, 1767 - València, 1822), entraue posteriorament en Madrid coma monarca absolut. Fin finau, eth 28 de mai eth generau Habert abandonaue

Barcelona damb era rèsta der exercit francés, data que mercaue eth fin dera aucupacion francesa de Catalonha e dera Guèrra deth Francés.

Despús de 6 ans d'enfrontaments belics e civius, e de nombrosi assagi politics coma es Corts de Cadis, era patz se consolidaue en Espanha damb eth madeish règim absolutista damb qué auie començat era guèrra. Ferran VII substituïc ath sòn pair, ei cèrt, mès eth sistèma politic contunhèc, en esséncia, estant çò madeish damb ua clara tendéncia ar absolutisme. Es esperances des liberaus espanhòus de modernizar politicament Espanha se vederen decebudes, atau coma era des politics catalans de recuperar un major autogovèrn coma eth qu'auien gaudit enquiath 1714. Maugrat açò, era conflictivitat d'aqueri 6 ans permetec que gessessen aguestes inquietuds sociopolitiques ara superfícia, es quaus demorèren enterrades momentanèament, coma un seme politic de futur, pera reaccion absolutista entèstada peth rei Ferran, tot demorant un moment mès propici tà créisher e consolidar-se.

15. ERA VAL D'ARAN DE 1815 A 1833

Acabada era guèrra deth francés, era Val d'Aran, qu'auie estat incorporada ath departament francés dera Nauta Garona, non siguec retornada tà Espanha enquia abriu de 1815, quan Loís XVIII ja governaue en França.

Reconstituït de nau eth Conselh Generau, s'amassaue per prumèr còp despús dera guèrra eth 19 d'abriu de 1815. En aquera session, s'acordèc dar es gràcies ath rei Ferran VII e felicitar-lo per auer recuperat eth règne des sòns auantpassats. Tanta ère era passion que desvelhaue eth rei Borbon aqueri ans, qu'eth 9 de seteme de 1816 s'aprovèc destinar ua quantitat tar aqueriment d'un quadre pintat ar òli dedicat ath rei tà que presidisse era sala de sessions deth Conselh. Dus ans despús, en 1817, Ferran VII confirmaue es privilègis e ordinacions dera Val.¹¹⁸ Damb tot, despús dera Guèrra deth Francés, eth districte dera Val siguec integrat en corregiment de Talarn, causa que provoquèc disgust as aranesi.

Durant eth Trienni Liberau (1820-1823), deuant eth ressorgiment des divisions politiques entre absolutistes e liberaus, eth Conselh Generau se posicionèc, er 1 de seteme de 1822, ath cant des reaccionaris. Ua prumèra mesura qu'ocasionèc refús siguec eth prumèr ensag provinciau qu'èren es liberaus, qu'includie era Val ena província de Lhèida. En efècte, durant aquest periòde, en qué siguec vigenta era Constitucion de 1812 se hec un prumèr intent de reorganizar administratiuament Espanha en províncies. Catalonha se dividic enes quate províncies actuaus: Lhèida, Tarragona, Barcelona e Girona. Naut deth govèrn politic provinciau s'ubicauen es Diputacions Provinciaus, damb diputats escuellhuts per cada partit judiciu. Era prumèra Diputacion de Lhèida s'instaurèc en 1822, causa que supausaue era abolicion deth règim administratiu aranés e era somission dera Val ar organigrama jacobin liberau.

Era reaccion siguec lampejant. Er 1 de seteme de 1822 eth Conselh Generau se declaraue independent deth corregiment de Talarn. Acte seguit reconeishien era recentament formada Regéncia d'Urgelh, damb sedença en La Seu d'Urgell e dirigida per un triumvirat absolutista entèstat peth baron d'Eroles en apartat militar, er arquebisbe de Tarragona, Jaume Creus ena vessant religiosa, e eth marquès de Mataflorida ena politica. Ena madeisha session s'acordèc felicitar era Regéncia pera sua constitucion coma govèrn alternatiu des liberaus.

De hèt, era Regéncia d'Urgelh s'auie constituït tà lutar contra eth règim liberau restaurat en març de 1820 e retornar eth poder absolutista deth rei, limitat pera tanben restaurada Constitucion de 1812. Ena decision deth Conselh auec un papèr cabecèr era figura de Joaquim d'Ibáñez-Cuevas e de Valonga (Talarn, Pallars Jussà, 1784 - Daimiel, Ciudad Real, 22 d'agost de 1825), mès coneishut coma Baron d'Eroles, eth que, eth madeish dia de constituïr-se era Regéncia, eth 15 d'agost de 1822, lancèc un Manifèst as catalans, en eth que insistie en besonh qu'eth monarca jurèsse e respectèsse es privilègis e es costums deth país. En concrèt, Eroles afirmaue que: *“El Rey, padre de sus pueblos, jurará como entonces nuestros Fueros y nosotros le acataremos debidamente. Eroles quiere una constitución, constitución que los españoles establezcamos, dejando al Rey sólo el jurarla. Es decir, que el pueblo dará la ley al Rey”*.¹¹⁹

Es aranesi non rebrembauen o non volien rebrembar qu'Eroles entestèc ua expedicion de castig contra era Val dominada pes francesi en hereuèr de 1813. En aquera session der 1 de seteme de 1822, eth Conselh votèc a favor de hèr un prèst de 32.000 rals entara Regéncia d'Urgell, a reintegrar mejançant contribucions entre es terçons.¹²⁰

Totun, Eroles e era Regéncia sigueren vençuts repetidament peth generau liberau Espoz y Mina, nau capitan generau de Catalonha e representant deth poder liberau, pr'amor qu'es sòns membres passèren tà França, eth 29 de noveme de 1822, a on decidiren dissòlver era

Regéncia. Encara qu'era des.hèita deth baron d'Eroles e era hujuda dera Regéncia tà França, era Val contunhèc mantenent era sua posicion proabsolutista, encara qu'eth rei non les hec cap arregraïment especiau quan es 100.000 hilhs de Sant Loís passèren era termièra en octobre de 1823 tà restablir a Ferran VII coma rei absolut.

Totun, era aucupacion dera Val per part des francesi s'alonguèc mès de lo que se demorauen, ja que s'i mantengueren enquia seteme de 1827, pr'amor d'açò demorèc aucupada durant quate ans e eth Conselh Generau non s'amassèc, quedant era sua governança coma se d'un territòri francés se tractèsse.¹²¹ Cau pensar, damb aguesta e d'autres actuacions similares, qu'es francesi mantenguïen era vielha aspiracion d'annexionar-se aguest territòri en sòn estat.

Mès damb eth retorn tà Espanha en 1827, era Val recuperèc eth sòn règim politic administratiu peculiar, pera qu'es principaus proòms aranesi comencèren a relacionar eth liberalisme damb era imposicion d'un sistèma non volut e era sua adscripcion ara encausa absolutista siguec majoritària.

D'aguesta manèra, damb eth desvolopament dera Revolucion Liberau Burgesa (1833-1843) e eth desplegament, per segon còp, e ara de forma definitiva, dera administracion liberau provinciau, eth règim especiau dera Val d'Aran se suprimic en 1835. Aqueth an, eth districte dera Val d'Aran s'integraue de forma definitiva ena naua division administratiua coma un partit mès dera província de Lhèida, depenent deth govèrn dera Diputacion provinciau.

Fin finau, en 1843, era reina Isabel II suprimie eth Conselh Generau que, totun, se contunhèc amassant periodicament tà debàter tèmes comunaus, mès sense poder politic efectiu, enquiath 1936. Aguesta decision predisposèc a fòrça abitants dera Val d'Aran a abraçar era

en causa carlina que les prometie eth respècte as sòns fòrs durant era guèrra que se desvolopèc de 1833 a 1840.

16. REFLEXIONS FINAUS

Eth darrèr quart deth sègle XVIII e prumèr tèrç deth XIX ei un periòde fòrça complèxe tara Val d'Aran. Basicament perqué viuec tres naues invasions de França, emmarcades pes sues guèrres damb Espanha e perqué viuec era epòca finau deth sòn peculiar règim administratiu, que, vist damb perspectiva, cau qualificar d'especial, en relacion ara rèsta de Catalonha, e autonòm quan a libertat politica tà organizar-se e tractar es sòns ahèrs.

En realitat, era Val d'Aran siguec er unenc territòri ath que se li respectèc era sua organizacion politic-administratiua anteriora ath Decrèt de Naua Planta aplicat en Catalonha (1717). Mentre qu'ena rèsta deth territòri catalan se suprimien es vegueries, division tradicionau administratiua catalana dera epòca medievau e modèrna, tà substituïr-les per corregiments, un tipe de division administratiua castelhana impausada, e es conselhs amples des ciutats escuelhudes per insaculacion (coma eth Conselh de Cent de Barcelona o des Cinquanta de Lhèida); ena Val d'Aran se seguic governant damb es *Ordinacions* de 1616, que, encara que limitar en sòn dia era autonomia des Conselhs locaux, mantenguie es drets politics basics d'Era Querimònia pactada pera Val damb es reis aragonesi en 1313.

Açò, curiosament, predisposèc as còssos e proòms dera Val d'Aran a defensar eth sistèma der antic règim quan se propausèc des deth Parlament espanhòu assumir un nau sistèma politic damb era implementacion deth liberalisme e eth capitalisme. Alavetz, era Val se mostrèc defensora dera tradicion pr'amor qu'enquia alavetz li auie garantit eth sòn sistèma politic e administratiu basat ena amassada de conselhs des dera universitat (pòble), passant peth terçon (comarca) enquia arribar en Conselh Generau, maxim organ de govèrn dera Val, en

eth qu'es politics èren escuelhuts a sòrt per insaculacion entre es principaus caps de casa dera Val.

Aguestes assemblades amples garantien un sistèma de participacion enes ahèrs qu'afectauen ara vida comunau des vesins masculins damb drets, es qu'èren en ua situacion d'igualtat entre eri e a on se podie lutar contra es ingeréncias extèrnes deth governador e jutges.

Açò explicarie eth supòrt deth Conselh Generau ara Regéncia d'Urgelh absolutista pendent eth Trienni Liberau (1820-1823) e era oposicion ath sistèma administratiu provinciau liberau implementat ena decada de 1830, qu'igualae a toti es abitants dera província. Damb era incorporacion dera Val d'Aran ara província de Lhèida, aquest territòri perdec es sues institucions de Govèrn e es ajuntaments sigueren assimilats damb es madeishes condicions que quinsevolh endret abitat provinciau, pr'amor d'açò se perdie, tanben, era peculiara organizacion politica comunau tradicionau.

En definitiua, era màger part des vesins dera Val sigueren defensors der absolutisme e despús deth carlisme perquè, paradoxaument, ère eth sistèma que les garantie era preservacion deth sòn immemoriau sistèma politic-administratiu comunau peculiar e autonòm; mentre que s'opausèc ath liberalisme perquè implementae un sistèma omogeneïzador e centralizador que siguec vist coma quauquarren alien pes sòns abitants.

17. BIBLIOGRAFIA

- Agustín Príncipe, Miguel. *Guerra de la independencia, 3: narración histórica de los acontecimientos de aquella época precedida del relato crítico*. Madrid: Est. Artístico Literario de Manini, 1847.
- Blanch, Adolfo. *Cataluña. Historia de la Guerra de la Independencia en el antiguo principado*; Volum 2. Barcelona: Imprenta de Tomás Gorchs, 1861.
- Bofarull Broca, Antonio de. *Historia crítica de la Guerra de la Independencia en Cataluña: continuacion de la "Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña*. Barcelona: F. Nacente editor, 1887.
- Casals, Quintí. *La Guerra del Francès a Catalunya*. Lleida: IEI, 2016.
- Estrada, Ferran; Roigé, Xavier; Beltrán, Oriol. "Entre l'amor i l'interès". *El procés matrimonial a la Val d'Aran*. Tremp: Garsineu Editors, 1993
- Gómez Ferrer, Maria Pau. "Drets e ordinacions de la Val d'Aran", *Ripacurtia*, número 5, 2007, p. 59-78.
- Lladonosa, Josep. *Invasions i intents d'integració de la Vall d'Aran a França*, 1967.
- Lladonosa, Josep. *Santa Maria de Mitjaran (segons la historia, la tradició i la llegenda)*. Lleida: IEI, 1984.
- Lluch, Ernest. "El cens del comte de Floridablanca de 1787 (part de la Vall d'Aran)", *Recerques: història, economia, cultura*, 1981, número 11, p. 161-177.
- Madoz, Pascual, *Diccionario geográfico estadístico histórico de España y sus posesiones de Ultramar de Pascual Madoz*. Madrid, 1845.
- Francisco Piferrer, *Nobiliario de los reinos y señorios de España: contiene las armas y blasones de los reinos, provincias, ciudades, villas y principales pueblos de España, con todos los apellidos que se encuentran en los tratados de heraldica y nobiliarios mas autorizados, como son el libro-becerro de Castilla, Gracia-Dei, Mejia, Barcelos, Mendoza, Argote de Molina, Vitales, Haro etc.* Vol. 4. Madrid: Imprenta de M. Minuesa, 1858
- Piqué Busquet, Anna Maria. *Felip Aner d'Esteve. Polític i diputat aranès a les Corts de Cadis (1778-1812)*. Tesis Doctoral. Barcelona: UAB 2021.
- Rahola, Frederic. *Los diputados por Cataluña en las Cortes de Cádiz*. Barcelona, Imprenta de la Casa Provincial de la Caridad, 1912.
- Riera, Joan Carlos. *Els professionals dera Sanitat ena Val d'Aran. Qui?, Quan?, Com? 1600 - 1950*. Naut Aran / Es Bordes: Institut d'Estudis Aranès, 2020.
- Sáinz Ramírez de Saavedra, José. "Los manifiestos de la regencia absolutista de Seo de Urgel (15 de agosto de 1822)", *Boletín de la Real Academia de Córdoba de Ciencias, Bellas Letras y Nobles Artes*, Vol. 66, núm. 128, 1995, p. 239-248.
- Sánchez Vilanova, Llorenç. *La Vall d'Aran. Aproximació a la vicisitud i trajectòria històrica que ha influït la singularitat del poble aranès*. Barcelona: FECSA, 1995
- Sanllehy, Àngels. "Els capítols matrimonials a la Vall d'Aran (segles XVII-XIX): algunes aportacions per a l'estudi de la casa", *Estudis d'Història Agrària*, número 22, 2009, p. 66.

Sanllehy, Àngels. "Pròleg", dins Josep Lladonosa, *Invasions i intents d'integració de la Vall d'Aran a França*, segona edició. Barcelona: Rafael Dalmau, 2001, p. 7-21.

Sanllehí, Maria Àngels. Comunitats, veïns i arrendaments a la Val d'Aran (s. XVII-XVIII). Dels usos comunals a la dependència econòmica, Vol. 2, El marc econòmic, Garsineu Edicions, Tremp, 2007.

Sanllechy i Sabi, M. Àngels. "El Banhs ed Les: un establiment termal de la Val d'Aran al segle XIX", *Annals del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès*, 2012, p. 269-308.

Sanllehí, Maria Àngels. "La Querimònia (1313): un referent en la història de la Val d'Aran", dins Maria Teresa Ferrer Mallol (coord.), *La reintegració de la Vall d'Aran a Catalunya*. Barcelona: 'Estudis Catalans, Institut d'Estudis Catalans - Secció Històrico-Arqueològica, 2015 p. 39-62.

Soler Santaló, Juli. *La Vall d'Aran: Guia monogràfica de la comarca*. Barcelona, Tipografia «L'Avenç», 1906.

NÒTES

- 1 Maria Pau Gómez Ferrer, “Drets e ordinacions de la Val d’Aran”, *Ripacurtia*, número 5, 2007, p. 62.
- 2 Josep Lladonosa, *Invasions i intents d’integració de la Vall d’Aran a França*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1967.
- 3 Ernest Lluch, “El cens del comte de Floridablanca de 1787 (part de la Vall d’Aran)”, *Recerques: història, economia, cultura*, 1981, Núm. 11, p. 161-177. Un recompte pera nòsta part arribe era chifra a 5.629 abitants.
- 4 Francisco de Zamora ère avocat, en 1785 siguec baile deth crim e audidor dera Audiència de Barcelona. En 1791 ei fiscau dera sala de Cort en Madrid e en 1795 membre deth Conselh de Castelha. Siguec desposseït d’aguest cargue en 1799 per expedient incoat contra eth per dilapidacion de bens, e confinat en castèth de Pamplona. Entre 1788 e 1790 envièc eth quèstionari as corregiments de Catalonha tà hèr-ne ua relacion, des que se’n consèrven quauqui manuscrits. Era òbra de Zamora, hèta en 1788, demorèc manuscrita ena Reiau Bibliotèca d’Espanha, per Reiau Orde de 20 de hereuèr de 1807; enquia que siguec publicada damb eth títol: *Diario de los viajes hechos en Catalunya*, (Barcelona: Curial, 1973) en 1973. Entre es manuscrits conservats qu’ingressèren ena Bibliotèca deth Palai Reiau de Madrid en 1807 procedents dera Secretaria de Gracia e Justícia, destaque, entath nòste propòsit, eth dera Val d’Aran, que pòrte per títol *Respuestas al cuestionario de Francisco Zamora sobre el Corregimiento del Valle de Arán* (1788), p.73: <https://rbdigital.realbiblioteca.es/s/realbiblioteca/item/12992> [consulta 05.06.2024]
- 5 *Respuestas al cuestionario de Francisco Zamora sobre el Corregimiento del Valle de Arán* (1788), p. 73.
- 6 Pascual Madoz, *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de España y sus posesiones de Ultramar*, Volumen II. Madrid: Establecimiento Literario y Topográfico de P. Madoz y L. Sagasti, 1845, p. 408.
- 7 Juan Francisco de Gracia de Tolba, *Ordinaciones, pragmatica y edictos reales del Valle de Arán*. Barcelona: imprenta de Francisco Suriá, 1752, p. 60, 64 i 89. Segontes eth Diec2, Vila: Poblacion agropada que, sense auer eth títol de ciutat, a bèri privilègis damb que se distinguís des pòbles.
- 8 Ernest Lluch, “El cens del comte de Floridablanca de 1787 (part de la Vall d’Aran)”, p. 177
- 9 *Respuestas al cuestionario de Francisco Zamora sobre el Corregimiento del Valle de Arán* (1789), p. 68.
- 10 *Respuestas al cuestionario de Francisco Zamora sobre el Corregimiento del Valle de Arán* (1789), p. 68 i 298: <https://rbdigital.realbiblioteca.es/s/realbiblioteca/item/12992> [consulta 05.06.2024]
- 11 *Respuestas al cuestionario de Francisco Zamora sobre el Corregimiento del Valle de Arán* (1789), p. 299.
- 12 *Respuestas al cuestionario de Francisco Zamora sobre el Corregimiento del Valle de Arán* (1789), p. 70.
- 13 *Respuestas al cuestionario de Francisco Zamora sobre el Corregimiento del Valle de Arán* (1789), p. 62.
- 14 *Respuestas al cuestionario de Francisco Zamora sobre el Corregimiento del Valle de Arán* (1789), p. 53-54.
- 15 *Respuestas al cuestionario de Francisco Zamora sobre el Corregimiento del Valle de Arán* (1788), p. 57.
- 16 *Respuestas al cuestionario de Francisco Zamora sobre el Corregimiento del Valle de Arán* (1788), p. 73 i 307.
- 17 *Respuestas al cuestionario de Francisco Zamora sobre el Corregimiento del Valle de Arán* (1788), p. 71.
- 18 Joan Carlos Riera, *Els professionals dera Sanitat ena Val d’Aran. Qui?, Quan?, Com? 1600 - 1950*. Naut Aran / Es Bordes: Institut d’Estudis Aranès, 2020, p. 221-225.

- 19 Pascual Madoz, *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de España...*, p. 410.
- 20 Pascual Madoz, *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de España...*, p. 411.
- 21 Bernardo Espinalt, *Atlante español, ó Descripción general geográfica, cronológica, è histórica de España, por reynos y provincias*, Tomo VII. Madrid: Editorial, en la Imprenta de Pantaleon Aznar, 1783, p. 264.
- 22 *Respuestas al cuestionario de Francisco Zamora sobre el Corregimiento del Valle de Arán (1789)*, p. 67.
- 23 *Respuestas al cuestionario de Francisco Zamora sobre el Corregimiento del Valle de Arán (1789)*, p. 72.
- 24 Pascual Madoz, *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de España...*, p. 409.
- 25 M. Àngels Sanllechy i Sabi, "El Banhs ed Les: un establiment termal de la Val d'Aran al segle XIX", *Annals del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès*, 2012, p. 269-308.
- 26 Pascual Madoz, *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de España...*, p. 409.
- 27 Bernardo Espinalt, *Atlante español*, p. 261-269.
- 28 Pascual Madoz, *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de España...*, p. 412-413.
- 29 Pascual Madoz, *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de España...*, p. 412-413.
- 30 Pascual Madoz, *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de España...*, p. 412.
- 31 *Respuestas al cuestionario de Francisco Zamora sobre el Corregimiento del Valle de Arán (1789)*, p. 69.
- 32 *Respuestas al cuestionario de Francisco Zamora sobre el Corregimiento del Valle de Arán (1789)*, p. 65.
- 33 Bernardo Espinalt, *Atlante español*, p. 274.
- 34 Bernardo Espinalt, *Atlante español*, p. 264.
- 35 Bernardo Espinalt, *Atlante español*, p. 274.
- 36 Bernardo Espinalt, *Atlante español*, p. 273; i Pascual Madoz, *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de España...*, p. 412.
- 37 *Respuestas al cuestionario de Francisco Zamora sobre el Corregimiento del Valle de Arán (1789)*, p. 54.
- 38 Maria Àngels Sanllehí, *Comunitats, veïns i arrendaments a la Val d'Aran (s. XVII-XVIII). Dels usos comunals a la dependència econòmica*, Vol. 2, *El marc econòmic*. Tremp: Garsineu Edicions, 2007, p. 51- 69.
- 39 Anna Maria Piqué Busquet, *Felip Aner d'Esteve. Polític i diputat aranès a les Corts de Cadis (1778-1812)*. Tesis Doctoral. Barcelona: UAB 2021, p. 120.
- 40 M. Àngels Sanllehy i Sabi, "La Querimònia (1313): un referent en la història de la Val d'Aran", dins Maria Teresa Ferrer Mallol (coord.), *La reintegració de la Vall d'Aran a Catalunya*. Barcelona: Estudis Catalans, Institut d'Estudis Catalans - Secció Històrico-Arqueològica, 2015 p. 40.
- 41 Juli Soler Santaló, *La Vall d'Aran: Guia monogràfica de la comarca*. Barcelona: Tipografia «L'Avenç», 1906, p. 100-101.
- 42 Àngels Sanllehy, "Pròleg", dins Josep Lladonosa, *Invasions i intents d'integració de la Vall d'Aran a França*, segona edició. Barcelona: Rafael Dalmau, 2001, p. 14.
- 43 Anna Maria Piqué Busquet, *Felip Aner d'Esteve*, p. 145; i Estrada, F, Roigé, Xavier, Beltrán, Oriol. "Entre

l'amor i l'interès". *El procés matrimonial a la Val d'Aran*. Tremp: Garsineu Editors, 1993, p. 34-35.

44 Anna Maria Piqué Busquet, *Felip Aner d'Esteve*, p. 104.

45 Anna Maria Piqué Busquet, *Felip Aner d'Esteve*, p. 115.

46 Anna Maria Piqué Busquet, *Felip Aner d'Esteve*, p. 111.

47 Francisco Piferrer, *Nobiliario de los reinos y señoríos de España: contiene las armas y blasones de los reinos, provincias, ciudades, villas y principales pueblos de España, con todos los apellidos que se encuentran en los tratados de heraldica y nobiliarios mas autorizados, como son el libro-becerro de Castilla, Gracia-Dei, Mejia, Barcelos, Mendoza, Argote de Molina, Vitales, Haro etc.* Vol. 4. Madrid: Imprenta de M. Minuesa, 1858, p. 38-39.

48 Josep Lladonosa, *Invasions...* p. 44.

49 Joan Mercader, "El Valle de Arán, la Nueva Planta i la invasión anglo-francesa de 1719", dins *Primer Congreso Internacional de Pireneístas*. Zaragoza, 1952, p. 46.

50 Maria Pau Gómez Ferrer, "Drets e ordinacions de la Val d'Aran", *Ripacurtia*, número 5, 2007, p. 74.

51 Josep Maria Torras i Ribé, *Los mecanismos del poder: los ayuntamientos catalanes del S. XVIII*, Barcelona, Crítica, 2003; *Els municipis catalans de l'Antic Règim, 1453-1808: procediments electorals, òrgans de poder i grups dominants*, Barcelona, Curial, 1983; i Rafael Cerro Nargárez, "Els Alcaldes majors de Catalunya: l'opció civilista enfront de la militarista (1717-1720)", *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, número 10, 1999, pp. 57-65; i "Los alcaldes mayores de Cataluña: una evolución desigual y conflictiva (1717-1808)", *Hispania*, número 207, 2001, pp. 289-314.

52 Archiu Generau d'Aran (AGA) AGA190-71-T1-3029. "Libre d'acòrds deth Conselh Generau dera Val d'Aran", 1772-1832, 25-02-1792. Anna Maria Piqué Busquet, *Felip Aner d'Esteve*, p. 176-179.

53 AGA190-71-T1-3029. "Libre d'acòrds deth Conselh Generau dera Val d'Aran", 1772-1832, 20-09-1792.

54 AGA190-71-T1-3029. "Libre d'acòrds deth Conselh Generau dera Val d'Aran", 1772-1832, 4-11-1792.

55 AGA190-71-T1-3029. "Libre d'acòrds deth Conselh Generau dera Val d'Aran", 1772-1832, 24-03-1793

56 Josep Lladonosa, *Invasions...*, p. 52.

57 Citat per Anna Maria Piqué Busquet, *Felip Aner d'Esteve*, p. 190

58 Francesc d'Aner auie estat lòctenent d'Aubèrt en 1792, proòm d'Aubèrt en 1808 e deputat dera Val en un pialèr d'ahèrs. Anna Maria Piqué Busquet, *Felip Aner d'Esteve*, p. 157. Entad aguesta autora: "És evident que Francisco Aner era una persona de confiança i respecte per a les institucions de la Val. Segurament, el seu criteri, credibilitat i pragmatisme a l'hora de negociar temes tan diversos com se li demanaven, socials, econòmics i polítics, eren una garantia d'èxit. Allà on anés, representant el Conselh, des de concòrdies amb les valls veïnes, passant per negociacions amb el bisbat i l'exèrcit espanyol fins arribar a la Corona a exposar les situacions crítiques de la Val i demanar ajuda i garantir la continuïtat dels privilegis concedits des de l'Edat Mitjana. En definitiva, i tal com s'anirà veient, una tasca caracteritzada per la dedicació, compromís i responsabilitat cercant el bé per la Val d'Aran". Anna Maria Piqué Busquet, *Felip Aner d'Esteve*, p. 176.

59 Citat per Josep Lladonosa, *Santa Maria de Mitjara (segons la historia, la tradició i la llegenda)*. Lleida: IEI, 1984, p. 104, com Arxiu Generau de la Val, Patracol solt, sense classificació.

- 60 Josep Lladonosa, *Invasions...*, p. 53.
- 61 AGA 190.71-T1-3029, Llibre d'acords deth Conselh Generau dera Val d'Aran, 1777-1832, 08.09.1795
- 62 AGA 190.71-T1-561, 1797, Llibre d'acords deth Conselh Generau dera Val d'Aran, 1777-1832, 20.12.1795
- 63 Josep Lladonosa, *Santa Maria de Mitjaran ...*, 1984.
- 64 Anna Maria Piqué Busquet, *Felip Aner d'Esteve*, p. 99.
- 65 Josep Lladonosa, *Santa Maria de Mitjaran...*, p. 72 i 97.
- 66 Elena Castro Oury, *La Guerra de la Independencia española*, Ediciones AKAL, 1995, p. 15.
- 67 Richard Hocquelllet, *Résistance et Révolution durant l'occupation Napoléonienne en Espagne, 1808-1812*, París, La Boutique de l'Histoire, 2001, cap. 2.
- 68 Joseph Pérez, *Historia de España*, Madrid, Crítica, 2000, p. 391.
- 69 AGA190-71-T1-3029, "Libre d'acòrds deth Conselh Generau dera Val d'Aran", 1772-1832, 11-07-1808.
- 70 Document citat per Anna Maria Piqué Busquet, *Felip Aner d'Esteve*, p. 230.
- 71 Antoni Moliner Prada, *La Catalunya resistent a la dominació francesa: La Junta Superior de Catalunya, 1808-1814*, Barcelona, Edicions 62, 1989, p. 125.
- 72 Àngels Sanllehy, "Els capítols matrimonials a la Vall d'Aran (segles XVII-XIX): algunes aportacions per a l'estudi de la casa", *Estudis d'Història Agrària*, número 22, 2009, p. 66.
- 73 Àngels Sanllehy, "Els capítols matrimonials a la Vall d'Aran (segles XVII-XIX...)", p. 67.
- 74 Anna Maria Piqué Busquet, *Felip Aner d'Esteve*, p. 152.
- 75 Adolfo Blanch, *Cataluña. Historia de la Guerra de la Independencia en el antiguo principado*; Volum 2. Barcelona: Imprenta de Tomás Gorchs, 1861, p. 10; i Antonio de Bofarull Broca, *Historia crítica de la Guerra de la Independencia en Cataluña: continuacion de la "Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña*. Barcelona: F. Nacente editor, 1887, p. 9.
- 76 Anna Maria Piqué Busquet, *Felip Aner d'Esteve*, p. 255.
- 77 Adolfo Blanch, *Cataluña. Historia de la Guerra de la Independencia*, p. 10
- 78 Antonio de Bofarull Broca, *Historia crítica de la Guerra de la Independencia en Cataluña*, p. 9.
- 79 Partes de la Junta del Valle de Arán de los meses de Mayo a Agosto de 1810, AHN, DIVERSOS-COLECCIONES, 115, N. 9.
- 80 Citat per Josep Lladonosa, *Invasions...*, p. 57-58.
- 81 Josep Lladonosa, *Invasions...*, p. 58.
- 82 Partes de la Junta del Valle de Arán de los meses de Mayo a Agosto de 1810, AHN, DIVERSOS-COLECCIONES, 115, N. 9.
- 83 Partes de la Junta del Valle de Arán de los meses de Mayo a Agosto de 1810, AHN, DIVERSOS-COLECCIONES, 115, N. 9.
- 84 Miguel Agustín Príncipe, *Guerra de la independencia, 3: narración histórica de los acontecimientos de aquella*

época precedida del relato crítico. Madrid: Est. Artístico Literario de Manini, 1847, p. 416.

85 Antoni Moliner, *La Catalunya resistant...*, p. 125.

86 AHN, Estado, 8, B, Reglament de les Juntas provincials de l'1 de gener de 1809, p. 7.

87 AHN, Estado, 65, 37, p. 36-37.

88 Antoni Moliner i Prada, "Las Juntas Corregimentales de Catalunya en la «Guerra del Francés»", *Hispania. Revista Española de Historia*, tom 44, núm. 158, 1984, p. 551.

89 Ángel Martínez de Velasco, *La formación de la Junta Central*, Madrid, CSIC, 1972; i Jean-René Aymes, "Las nuevas autoridades: las Juntas. Orientacioneshistoriográficas y datos recientes", en *El Dos de Mayo y sus precedentes*, Madrid, 1992, p. 567-581.

90 Quintí Casals, *La Guerra del Francès a Catalunya*. Lleida: IEI, 2016, p. 176-182.

91 Quintí Casals, *La Guerra del Francès a Catalunya*, p. 197-203.

92 Anna Maria Piqué Busquet, *Felip Aner d'Esteve*, p. 202-203.

93 ACS, Topogràfic 1, Comunicat titulat: Catalanes, 29.11.1809.

94 Biblioteca de Catalunya, fullets Bonsoms, número 7499.

95 *Censo de Población de España 1787*, Instituto Nacional de Estadística, en línia: <http://www.ine.es/censo2001/godoy.htm> (consultat el 29.11.2023)

96 Miguel Presno Linera, "El origen del derecho electoral español, *Revista Española de Derecho Constitucional*, número 96, 2012, p. 163-196.

97 Instituto Nacional de Estadística: <http://www.ine.es/censo2001/godoy.htm> (consultat el 29.11.2014)

98 "Los electores eran excluidos por ser: clero regular, procesados, penados, deudores de caudales públicos, dementes, sordomudos, extranjeros y funcionarios que, bajo el dominio francés, continuasen en beneficio y prebendas". Eugeni Ull Pont, "Orígenes del Derecho electoral español", *Boletín Informativo del Departamento de Derecho Político*, número 2, 1978, p. 39-43.

99 Javier Donézar Díez de Ulzurum, *Contemporánea: Siglos XIX y XX*, en *Historia de España*, Vol. 5, Madrid, Silex Ediciones, 2008, p. 60.

100 Vegeu l'acta de la reunió a ACD:<http://www.congreso.es/docu/blog/docs/0000100770000.pdf> (consultat el 29.11.2023).

101 Antoni Sánchez Carcelén, "Eclesiásticos catalanes y las Cortes de Cádiz", *Anuario de Historia de la Iglesia*, número 19, 2010, p. 126; i Pilar Chavarri, *Las elecciones de diputados a las Cortes Generales y Extraordinarias (1810-1813)*, Madrid, Centro de Estudios Constitucionales, 1988, p. 176. *Diario de Madrid*, número 14, 21.08.1808, p. 59.

102 Pascual Madoz, *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de ultramar*, Vol. 3, Madrid, Est. Literario-Tipográfico de P. Madoz y L. Sagasti, 1850, p. 598. Barcelona comptava amb 368.776 habitants, Tarragona 197.528, Girona, 167.642 i Lleida 124.872.

103 Ramón Ferrer Tolrà, *Barcelona cautiva, ó sea, Diario exacto de lo ocurrido en la misma ciudad mientras la oprimieron los franceses, esto es, desde el 13 de febrero de 1808, hasta el 28 de mayo de 1814*, Barcelona, Oficiba de

Brusi, 1819, p. 193.

104 ACD, versió en línia; i Eugeni Ull, "Orígenes del Derecho electoral español", p. 31-53.

105 Arxiu del Congrés dels Diputats (ACD), credencial de José de Espiga y Gadea: <http://www.congreso.es/docu/blog/CredComConst/0000100800000.pdf> (consultat 20.04.2024)

106 Georges Desdevises, "La Junte Superieure de Catalogne", *Revue Hispanique*, número 61, 1910, p. 52.

107 Arxiu Comarcal de la Segarra, Al·locució de Felip Aner, en nom de la Junta, 22.05.1810, titulada "Catalanes".

108 Antonio Coris, *Manifiesto que ofrece al juicio del público el P. Antonio Coris Pbo. del Oratorio de S. Felipe Neri, de su conducta durante la guerra actual y el mismo que podrá servir de contextación al escrito publicado por el canónigo D. Pedro Josef Avellá y Navarro supuesto Juez Comisario del Breve Apostolico en Cataluña*. Palma de Mallorca: Antonio Brusi, 1811, p. 18.

109 Georges Desdevises, "La Junte Superieure de Catalogne", p. 60.

110 Era Comission de guèrra ère formada per Bonaventura Vallgornera, Antoni Borràs, Marquès de Villel, Joan Guinart, Francesc Xavier d'Aguiló e Ignasi Solans. Era Comission d'administracion: Vicent Sisternes, Nicolau de Solanell, Baró de Sabasona, Josep Cabanes, Ignasi Llorens e Valentí Lloser. Comission de Finances: Baró de Castellet, Antoni Barata, Francesc de Foix, Josep Colomer e Riu: Antoni de Elota e Joaquim Acosta. Georges Desdevises, "La Junte Superieure de Catalogne", p. 52.

111 *Cataluña atribulada suplica al agosto Congreso de las Cortes, en 1811*, Mallorca, Brusi, 1811.

112 Román Piña Homs, "Los diputados catalanes y mallorquines", en José Antonio Escudero (director), *Cortes y Constitución de Cádiz*, Madrid, Espasa, 2011, p. 314.

113 Georges Desdevises, "La Junte Superieure de Catalogne", p. 74.

114 Totes aquestes qüestions milhor desenvolupades en Manel Risques, *El Govern Civil de Barcelona al segle XIX: desenvolupament institucional i acció política*, Tesis Doctoral, Universitat de Barcelona, 1994, p. 61-69; i Maties Ramisa, *Polítics i militars a la Guerra del Francès (1808-1814)*, p. 171-175.

115 Frederic Rahola, *Los diputados por Cataluña en las Cortes de Cádiz*. Barcelona, Imprenta de la Casa Provincial de la Caridad, 1912, p. 53.

116 Anna Maria Piqué Busquet, *Felip Aner d'Esteve. Polític i diputat aranès a les Corts de Cadis (1778-1812)*. Tesis Doctoral. Barcelona: UAB 2021

117 José Antonio Escudero, "Las Cortes de Cádiz: Génesis, Constitución y Reformas", dins *Cortes y Constitución de Cádiz 200 años*, Madrid, Espasa, 2011, p. LVIII.

118 Llorenç Sánchez Vilanova, *La Vall d'Aran. Aproximació a la vicisitud i trajectòria històrica que ha influït la singularitat del poble aranès*. Barcelona: FECSA, 1995, p. 227.

119 José Sáinz Ramírez de Saavedra, "Los manifiestos de la regencia absolutista de Seo de Urgel (15 de agosto de 1822)", *Boletín de la Real Academia de Córdoba de Ciencias, Bellas Letras y Nobles Artes*, Vol. 66, núm. 128, 1995, p. 239-243.

120 Josep Lladonosa, *Invasions....*, p. 61.

121 Josep Lladonosa, *Santa Maria....*, p. 109.